

Vår Regeringsforms Magna Charta.

Af

Docenten C. A. Reuterskiöld.

Bland det mindretal paragrafer i 1809 års svenska regeringsform, som ännu bibehålla sin ursprungliga lydelse, intager § 16 ett ingalunda oviktigt rum. Ej utan skäl har den samma karakteriserats såsom vårt lands stora frihetsbref och såsom ett fast värn mot allt individuellt förtryck från statsmaktens sida — ja den har ofta betraktats såsom ett slags ersättning för saknaden i våra grundlagar af hvarje tillstymmelse till en s. k. rättighetsförklaring i egentlig mening efter franska revolutionsmönster. I anslutning till denna uppfattning har man äfven understundom yrkat paragrafens fullständigande, särskildt i fråga om förenings- och församlingsrättens grundlagsenliga försäkrande. Denna sistnämnda uppfattning är emellertid till sin grund oriktig, då öfver hufvud syftningen och meningen med stadgandena i § 16 är vida mer inskränkt, än man gemenligen vill hålla före.

Paragrafen lyder, som bekant, på följande sätt: "Konungen bör rätt och sanning styrka och befordra, vrångvisa och orätt hindra och förbjuda, ingen förderfva eller förderfva låta, till lif, ära, personlig frihet och välfärd, utan han lagligen förvunnen och dömd är, och ingen afhända eller afhända låta något gods, löst eller fast, utan ransakning och dom, i den ordning, Sveriges lag och laga stadgar föreskrifva; ingens fred i dess hus störa eller störa låta; ingen från ort till annan förvisa; ingens samvete tvinga eller tvinga låta, utan skydda hvar och en vid en fri utöfning af sin religion, så vidt han därigenom icke störer samhällets lugn eller allmän förargelse åstadkommer. Konungen låte en hvar blifva dömd af den domstol, hvarunder han rätteligen hörer och lyder".

Redan 1809 års konstitutionsutskott antydde paragrafens allmänna karakter genom en jämförande hänvisning till den engelska habeas-corpus akten, på samma gång som det tillika framhöll dess rent svenska förut-sättningar och förebilder, särskildt 1720 års regeringsform, § 2. Sina anor kan § 16 också föra tillbaka ända till lands- och landskapslagarna, men den har å andra sidan äfven själf lagt grund till en alldeles ny rättsordning i det svenska samhället: såvidt fråga är om förhållandet mellan individen och det borgerliga samhället, innehåller den endast ett bekräftande af äldre rätt — så vidt åter det kyrkliga samhället kommer i betraktande, ställer sig saken annorlunda.

* * *

I landslagens konungabalk hette det rörande innehållet af konungens ed bland annat, att konung "scal alla räthviso oc sannind styrkia, älsca oc göma oc alla vrangviso oc osannindh oc allan oräth nidher tryckia både meth räth oc konungsliko välde sino", att han "scal engen fatighan eller rikan forderfva a lif eller limi, utan han är laghlica forvunnen oc dömder epter Sverikis scrifnom laghom. Ey scal han oc nokraledis nokot gotz fast eller löst af nokrom taka eller afhenda lata, utan epter laghum oc lagha domom", samt att han "scal oc almoga sin allan frida oc frelsa, serlica then spaka, som meth späkt och meth laghom vil lifva, sva for ostyrlicom oc vrangvisom inlendzkom som for utländzkom". Äfven i konungaeden af 1617 återfinnas samma ordasätt, och i 1719 års regeringsform § 2 heter det: "Kongl. Maj:t tillhörer lag, rätt och sanning att styrkia, älska och gömma, men vrångvisa och orätt förbjuda, afskaffa och nedertryckia, ingen förderfva till lif och lem, utan han vare lagligen förvunnen och dömder, ej heller något gods, löst eller fast, någon afhända eller afhända låta utan efter lag och föregången laga dom, försvara, freda och frälsa den, som med späkt och med lagom vill lefva, men näpsa, aga och straffa den ostyrige och vrångvise". Samma stadgande inrycktes i 1720 års regeringsform § 2, dock med den ändring, att orden: "ingen förderfva till lif och lem" ersattes med: "ingen förderfva till lif och ära, lem och välfärd"; likaså har 1772 års regeringsform i sin § 2 upptagit ett väsentligen likalydande stadgande, ehuru till formen något förkortadt, på samma gång dess § 16, efter att ha förklarar alla extra ordinarie domstolar afskaffade, ytterligare framhöll, att "hvar och en svensk man njute den rätt att blifva dömder af den domstol, under hvilken han enligt Sveriges lag hörer." Dessa grundsatser bekräftades slutligen till och med af 1789 års förenings- och säker-

hetsakt genom slutorden i dess § 2: "viljandes Kongl. Maj:t beskydda höga och låga mot all orätt, ingen förderfva till lif, ära, lem och gods, innan han varder lagligen förvunnen och vid behörig domstol dömd". Huru ordalydelsen 1809 förändrades, framgår af en jämförelse med den i början af denna uppsats införda § 16 af gällande regeringsform. Särskildt må dock framhållas, dels att här stadgandet i landslagen om konungs plikt att hålla och skydda hemfrid återupptogs, liksom äfven ett uttryckligt förbud mot godtycklig förvisning insattes, dels att orden "älska och gömma" utbyttes mot "befrämja", ordet "lem" mot "personlig frihet", orden "utan efter lag och föregången laga dom" eller, såsom de lydde i 1772 års regeringsform, "utan laga dom och ransakning" mot "utan ransakning och dom i den ordning Sveriges lag och laga stadgar föreskrifva".

Att under sådana omständigheter söka ur 16:de paragrafen härleda och framleta något stadgande rörande skydd för s. k. allmänna medborgerliga rättigheter i modern mening, vore lika konstladt som lönlöst. Paragrafen föreskrifver i själfva verket ingenting annat, än att konungen skall i den ordning grundlag medger hålla sträng och vaksam hand däröfver, att ej blott rättskipningen, utan öfver hufvud hela den offentliga förvaltningen med full oväld handhafves och utan afbrott stadigt fortgår å de banor och på det sätt, som Sveriges gällande lag och författningar utstakat, samt att hvarje enskild individ både blir i sitt enskilda lif och verksamhet såsom privatperson på ett fullt verksamt sätt tryggad mot hvarje slags öfvervåld, godtycke och olagligt intrång vare sig från andra enskildes eller från det offentligas sida, och därjämte får såsom medborgare i ett fritt, men lagbundet samhälle utan någon enskild eller offentlig makts hindrande eller hämmande mellankomst deltaga i samhällslifvet och där handla och vandla efter egna åsikter och önskningsar, *för så vidt samt så långt och så länge* gällande lagar, rätt förstådda och tolkade, därigenom ej trädas för nära, eller han själf frivilligt genom aftal eller på annat sätt underkastat sig lagligen möjliga inskränkningar — ty äfven hans rätt att så göra, är genom paragrafen skyddad. Däremot kan man ej säga, att 16:de paragrafen själf stadgat några bestämda principer för *lagstiftningen* eller utstakat några vissa gränser, öfver hvilka denna icke får gå vid reglerandet af individens rättsställning i förhållande till andra individer eller till samhället.

Tvärtom hänvisar paragrafen i fråga om materiella normer för det samhälleliga rättstillstånd, som den ålägger konungen att upprätthålla, till något utom sig, nämligen till den faktiska lagstiftningen, sådan denna i hvarje tid och vid hvarje särskildt tillfälle verkliga är och gäller; det är *denna*

konkreta rätt, som konungen skall skydda och förverkliga, ej några abstrakta rättsprinciper ur grundlagen, som endast förbjudit allt stiftande af *lex in casu*. Uttryckligen har 1719—20 års regeringsform i likhet redan med landslagen framhållit denna slutsats, då det i § 2 hette: "så att lag och rätt oväldugt må skippas och all rättvisa såsom den andra grundvalen till rikets vältrefnad, styrka och upprätthållande" (den första var nämligen enighet i religionen) "befordras, men ingen olag öfver rätt lag gånga". Dessa slutord förekomma visserligen ej i 1772 års regeringsform § 2, men meningen var i alla fall den samma, något som för öfrigt äfven antydes af sammanhanget, i det att lagrummet handlar om konungs rätt att "styra rike sino". Syftet förändrades icke heller i 1809 års regeringsform, såsom redan framgår af ordalagens bibehållna urgamla form och af paragrafens plats i den afdelning af grundlagen, som till föremål har konungens och regeringens allmänna styrande verksamhet *under* lagens herravälde, men ej *för* lags stiftande eller fastställande af lags innehåll. Härmed vill jag ingalunda förneka, att i den 16:de paragrafen och dess tillvaro ligger, så vidt därigenom "rättvisan" förklarats vara en grundval för rikets "vältrefnad, styrka och upprätthållande" — för att begagna ett äldre uttryckssätt — äfven *de lege ferenda* en indirekt maning, men intet bud till statens lagstiftande organ att i lagstiftningspolitiken tillämpa och genomföra samma principer. Detta är dock något helt annat än ett stadfästade *apriori* af vissa rättigheter, hvilka aldrig skulle kunna rubbas af lagstiftningen, men af hvilka denna med nödvändighet måste själf modifieras. Den 16:de paragrafens grundsatser äro alltså rättssatser blott för lagskipningen och öfverhufvud för styrelsen under och enligt de gällande lagarna.

Tillämpas det nu sagda på innehållet i 16:de paragrafen, och särskildt på t. ex. förbudet: "ingen från ort till annan förvisa", så kan därmed hafva afsetts endast ett förbud mot *godtycklig* förvisning *in casu* genom polismakt eller på annat sätt, men icke ett förbud mot begagnande af ett i lag möjligen medgifvet förvisningsstraff eller ens af förvisningsåtgärder i administrativ väg, därest i gällande lag sådana äro medgifna. Till följd häraf hvarken medförde 16:de paragrafen *de facto*, eller ens borde den *eo ipso* hafva medfört någon förändring af bestämmelserna i allmänna lagens missgärningsbalk t. ex. angående landsförvisningsstraff. Ja, man ansåg sig — och med rätta — så länge missgärningsbalkens straffarter ännu voro principiellt härskande, vara alldeles oförhindrad att t. o. m. i nya författningar upptaga och föreskrifva förvisningsstraff; så t. ex. i det Kongl. Förbudet af 10 Dec. 1812 mot all gemenskap med f. d. konung Gustaf Adolf. Ännu mer betecknande

är, att 1809 års konstitutionsutskott själf på visst sätt föreslagit förvisningsstraffs användande, då det i sitt första förslag af 6 Nov. 1809 till ansvarighetslag för statsråden m. fl. upptagit internering å fästning såsom lämplig straffform; i sitt andra memorial rörande samma ämne, n:o 26, karakteriserades nämligen denna uttryckligen "såsom egentligen politisk" och för den skull icke "olämplig för högre ämbetsmän, hvilkas inflytande, också efter deras skiljande från allmänna ärendena, kunde någon gång blifva nog mäktigt, till det minsta för någon tid"; interneringsstraffet hade därför föreslagits "ej för att öka den brottsliges lidande, men i den afsikt att stänga verkningsskretsen för harmen öfver ett förloradt förtroende". Att förslaget emellertid ej antogs, berodde ock knappast på någon dess oförenlighet med 16:de paragrafen: tvärtom måste, äfven om enskilda ståndsledamöter kunna hafva föranledts till sina vota af nyare åsikter rörande lämpliga lagstiftningsprinciper, den omständigheten, att konstitutionsutskottet ansett sig oförhindradt att framlägga ett dylikt förslag, starkt tala mot hvarje sådant antagande. — På samma sätt kan ej heller förbudet i samma 16:de paragraf mot intrång på den "personliga frihetens" område utan att vederbörande först blifvit "lagligen förvunnen och dömd" tolkas såsom ett förbud mot preventiv häktning af skäligen misstänkt person i enlighet med lagens föreskrifter eller såsom ett kategoriskt bud att reformera häktningsinstitutet i dylik riktning. — Lika litet stadgar 16:de paragrafen något som hälst rörande innehållet af och förutsättningarna för den hem- och husfrid, hvars störande är konungen förbjudet, utan härför hänvisar den helt och hållet till positiv lagstiftning. Störande af hus- och hemfrid är sålunda hvarken i och för sig förbjudet, eller förbud däremot såsom allmän grundsats antaget; endast mot ett sådant störande, som sker i olaga form eller ordning eller som strider mot lagstiftningen, sådan den är, har paragrafen här velat rikta sig.

Hvad för öfrigt tolkningen af 16:de paragrafens särskilda bestämmelser angår, torde en del uttryck behöfva åtminstone med några ord beröras. Ett sådant är ordet "välfärd". Detta infördes i formuleringen 1720 och bibehölls äfven 1772, hvarefter det 1786 så förklarades, att till vederbörandes säkerhet därunder skulle inbegripas innehafvande ämbete eller tjänst med undantag af förtroendeposter och vissa andra sysslor. Frågan blir alltså, huruvida fortfarande samma förklaring af ordet "välfärd" är att anse som gällande eller ej. Något skäl att anse den samma upphäfd eller utan betydelse för nuvarande § 16 torde icke finnas, särdeles som begreppet förtroendesyssla uttryckligen upptagits äfven af 1809 års regeringsform, i dess § 35, där likaledes

1786 års regel principiellt återupplifvats. Men å andra sidan torde ej heller vara nödvändigt att med "välfärd" förstå endast detta, utan allt, som möjligen kan därunder inbegripas, lärer ock få anses numera falla under detta begrepp. Af vikt är således blott att fasthålla, det ordet "välfärd" äfven omfattar ifrågavarande förhållande.

Ett annat uttryck, hvars betydelse bör fixeras, och som gång efter annan i paragrafen upprepas, återfinnes i sammanställningarna "förderfva eller förderfva låta", "afhända eller afhända låta", "störa eller störa låta", "tvinga eller tvinga låta". Ordet "låta" kan ju betyda såväl föranstalta, gifva anledning till, som tillåta, medgifva, lämna obeifradt; i ena fallet skulle därmed betecknas en positiv verksamhet från konungens sida, i det andra ett hans uraktlåtande att förhindra något. Någon anledning finns emellertid ej att anse den ena betydelsen riktigare än den andra, och då § 16 dessutom till hela sin karakter utgör en sammanfattning af hufvudstadganden rörande konungens allmänna uppgifter inom riksförvaltningen och i förhållande till de enskilde samhällsmedlemmarna, så torde man med fog kunna inlägga båda betydelserna i uttrycket "låta", sådant det här förekommer. Häraf följer då vidare, att konungen, d. v. s. Kongl. Maj:ts regering, är skyldig att vaka ej blott öfver de egentliga statsorganens verksamhet och dennas hållande inom lagens gränser och utöfvande enligt lagens föreskrifter, utan dessutom öfver samhällsmedlemmarnes inbördes säkerhet samt bevarandet af allmänt lugn och allmän säkerhet. Konungen är med andra ord, enligt 16:de paragrafen, innehafvare af samhällets politimakt i vidsträckt mening och skyldig att använda denna till reglering af sådana mera tillfälliga förhållanden, som ur samhällsintressets synpunkt kräfva ett ordnande, men tillika pliktig att utöfva denna myndighet på ett rättvist och för individerna så litet betungande och friheten inskränkande sätt som möjligt. Ett fastställande alltså i administrativ väg af t. ex. villkoren för hållande af offentliga möten eller dylikt, såsom skett genom Ordningsstadgan för rikets städer af 24 Mars 1868 § 13, kan så långt ifrån betecknas som ett kungligt maktöfvergrepp, att konungen tvärtom enligt 16:de paragrafen regeringsformen haft all anledning att tillse, det hvarje godtyckligt ingripande i individernas offentliga handlingsfrihet förebyggdes, under det att den allmänna säkerheten ändock förblef skyddad, något som onekligen bäst skett genom föreskrifvande af vissa formers iakttagande vid dylika mötens utlysande och hållande. För öfrigt är det ingalunda de medborgerliga eller så att säga de samhälleliga rättigheterna, utan de rent individuella, de för individen såsom sådan, men ej såsom statsborgare viktigaste rättigheterna, som

16:de paragrafen framför allt velat skydda och anbefalla åt konungens särskilda omvårdnad, sådana de genom den aktuella lagstiftningen blifvit bestämda. Att för öfrigt härvid med lag bör anses likställd hvarje kongl. förordning, som afser att varaktigt reglera särskilda förhållanden, torde vara uppenbart, äfven om man ej kan anse detsamma utan vidare följa af uttrycket "lag och laga stadgar" — ett uttryck, som äfven det till sist torde kräfva några ord till förklaring.

Det allmänna lagbegreppet har i den moderna statsrättsliga litteraturen varit föremål för flerfaldiga undersökningar, äfven på svenskt språk; däremot saknas ännu en uttömmande framställning af och redogörelse för det empiriskt gifna, rent svenska begreppet lag, sådant detta under tidernas lopp utbildats och utvecklats. Så mycket torde man dock kunna med viss-
het påstå, att uttrycket "Sveriges lag" alltid syftat på och omfattat den i den allmänna lagen kodifierade samlingen af särskilda lagar eller lagrum eller, såsom de i allmänna lagen nämnts och nämnas, balkar. Ursprungligen var allmänna lagen i hufvudsak identisk med landslagen, i det den allmänna stadslag, som tillika fanns, dock mera framträdde som ett bihang, ett supplement till den egentliga riks- eller landslagen, lagen för Sveriges land. I detta afseende försvann all tvekan, då med 1736 den nya Sveriges rikes lag ersatte och undanträngde den äldre såväl stads- som lands-lagen. Att emellertid ordet "lag" därjämte begagnats i andra betydelser, lider intet tvifvel. Så talas t. ex. i 1719 års regeringsform § 4 om att "ingen ny lag må ständerne påträngias" eller "någon gammal lag, den med goda vilja tera fångnan är, förvandlas etc.", hvarvid tanken tydligen fästats på särskilda lagar, ej på den enda egentliga Sveriges lag. I samma paragraf föreskrefs emellertid äfven, att Kongl. Maj:t under vissa förutsättningar och villkor med råds råde skulle kunna göra "stadgar, reglementer och förordningar". Förhållandet mellan dessa olika slags uttryck för samhällsviljan är ej rätt klart, ehuru man torde komma sanningen närmast, om man anser "lag" i det äldre författningsspråket framför allt beteckna allmänna lagen äfvensom sådana stadganden, som till sin natur voro med allmänna lagens likartade, men af olika skäl ej i denna upptagits, utan gjorts till föremål för särskilda beslut af konung och ständer*. Att det sist nämnda var nödvändigt, framgår af 1719 års regeringsform, då det i dess § 4 hette, att Kongl. Maj:ts på egen hand gifna stadganden måste erhålla ständernas samtycke "därest de af någon allmän och ständig lag

* Som bekant betecknas numera enligt konstant praxis, som dock ej är många år gammal, hvarje af konungen med riksdagen gifven förordning såsom lag.

skola ega kraft och verkan". Sådana lagar torde äfven hafva betecknats såsom "laga stadgar"; såsom dylik lærer väl t. ex. kyrkolagen få anses. Uttrycket "laga stadgar" förekommer för öfrigt på ett ganska upplysande sätt i promulgationsförordningen till 1734 års lag, där det bland annat heter, att vissa lärda och förståndiga män förordnats att "sätta lagen på tydlig och bruklig svenska, därvid utesluta hvad icke mera var i bruk, eller genom antagen god sedvana blifvit förändradt och i stället *införa hvad genom laga stadgar och riksdags beslutur kunnat blifva påbudet*". Där- emot brukas på samma ställe uttrycket "laga stadgar" i motsats mot "ekonomi- och politie förordningar", hvilka "efter förefallande omständigheter finnas mera förändring vara underkastade", d. v. s. kongl. reglementen, förordningar, plakat, stadgar o. dyl. Dessa senare voro oftast ingenting annat än afgöranden *in casu*, precedensfall alltså, som stundom allmänt kungjordes, stundom endast meddelades vederbörande myndigheter; en lag eller med lag likställd stadga, en laga stadga, måste däremot publiceras till allmän kändedom och efterlefnad, ehuru å andra sidan ej hvarje stadga, hvarmed så förfors, därigenom erhöi karakter af lag eller laga stadga i nyssnämnda betydelse. "Laga stadga" kan emellertid begagnas äfven i en vidsträcktare mening och betyda en i laglig ordning tillkommen och till sitt innehåll med lag öfverensstämmande stadga. I nuvarande 16:de paragrafen regeringsformen synes uttrycket "Sveriges lag och laga stadgar" vara brukadt i båda dessa betydelser.

* * *

Emellertid har denna 16:de paragraf äfven för det kyrkliga svenska samhället en betydelse, som är minst lika så stor som den, den samma har för det borgerliga. Genom orden "ingens samvete tvinga eller tvinga låta, utan skydda hvar och en vid en fri utöfning af sin religion, så vidt han därigenom icke störer samhällets lugn eller allmän förargelse åstadkommer" infördes nämligen i den svenska rätten verkligen en ny princip, som i mångt och mycket medförde eller åtminstone småningom måste medföra en ny kyrklig ordning. Hvarken i den äldre lagstiftning, hvarur 16:de paragrafen i öfrigt hämtats, eller i de första utkasten till 1809 års regeringsform — det Håkanssonska och Hans Järtas — fanns nyssnämnda eller något annat däremot svarande uttryck. Tvärtom hade ännu 1772 års regeringsform såväl som alla föregående fundamentallagar af olika namn städse förklarat "enighet i religionen och den rätta gudstjänsten" vara den "kraftigaste grundvalen" för allt godt och varaktigt regemente och för den

skull påbjudit, att konung och ämbetsmän skulle med hela folket endrättigt bekänna den rena evangeliska läran, d. v. s. det svenska kyrkosamhällets lära sådan den samma i dess bekännelseskrifter formulerats*. Med denna princip bröt man 1809 — och bröt afsiktligt, såsom af tidens handlingar framgår.

Konstitutionsutskottets förslag till § 16 var nämligen ej enhälligt, utan åtföljdes af en reservation från biskop Nordin, däri denne förklarade, att han "icke i annan mening kunde bifalla hvad uti denna § om en fri religionsöfning stadgades, än att därigenom icke skulle vara förändradt hvad allmänna lagen om svensk mans religion förordnade." I anslutning härtill uppstod i prästeståndet (den 3 och 5 juni) en liflig, delvis rätt hetsig, debatt om betydelsen af § 16, en debatt, ur hvilken såsom en ståndets anmärkning framgick uttalandet "att det hägn, som landets religion bör njuta, måtte i §:en utmärkas genom följande tillägg: så vidt därigenom icke tillskyndas mehn och skada för den rena evangeliska läran, icke störes samvetets lugn etc.". Emot tillägget hade dock under debatten framhållits, att därigenom skulle då gällande lagstiftning fastslås och bekräftas och en i själfva verket välbehöflig reform sålunda förhindras; tolerans vore för öfrigt något, som tiden fordrade. Konstitutionsutskottet afstyrkte äfven tilläggsförslaget, enär en fri religionsöfning så långt ifrån vore vådlig för religionens sanning, att förhållandet snarare vore motsatt, liksom för öfrigt en fri religionsöfning icke kunde "betagas ett samhälle, där hvarje nyttig, lugn och laglydig medlem njuter skydd", särdeles som enligt utskottets tanke "alla band på samvetet snarare tjäna att tillskapa skrymtare, än rätta kristna." Att med "fri religionsöfning" så väl i utskottets betänkande som i anförandena i prästeståndet ej blott en sådan religionsfrihet åsyftats som den genom 1781 års kongl. kungörelse "under en fri och otvungen religionsöfning" tillåtna "fullkomliga samvetsfrihet", är uppenbart. Denna äldre "fullkomliga samvetsfrihet" gällde nämligen endast för de till riket inflyttade och inflyttande, hvaremot affallsförbudet och straffhotet i missgärningsbalken 1:3 fortfarande enligt nämnda K. K. skulle mot öfriga inbyggare "på det nogaste handhafvas". Uttryckligen förklarades visserligen under debatten af några talare, att den föreslagna 16:de paragrafen endast kunde anses hafva samma ömfattning som 1781 års K. K., men detta var otvifvelaktigt orätt, något som äfven betonades af andra, hvilka tvärt om förutsatte, att samvetsfriheten enligt 16:de paragrafen äfven måste innebära en rätt till "affall". Det föreslagna tillägget blef ej heller antaget, trots det, att prästeståndet förklarat

* Hvilka dessa voro och äro, se REUTERSKIÖLD, Om kyrkans bekännelseskrifter, 1897, i skriftserien "I vår tids lifsfrågor".

detsamma särdeles nödvändigt, och man torde alltså få anse som afgjort, att stadgandet verkligen innebar införandet af en ny princip ej blott i den svenska rättsskipningen, utan äfven i lagstiftningen och lagstiftningspolitiken.

Att denna nya princip var ett uttryck för revolutionstidens allmänna åsikter och idéer, dess filosofi och samhällslära, är i och för sig klart, liksom att den ej ägde sina rötter och förutsättningar inom Sverige och den svenska rätten. Tvärt om, den var äfven till sin formulering en importerad vara och ett lån från franska förebilder, såsom redan en hastig jämförelse med formuleringen i Frankrikes *déclaration des droits de l'homme et du citoyen* visar, däri det bland annat heter: "nul ne doit être inquieté pour ses opinions, même religieuses, pourvu que leur manifestation ne trouble pas l'ordre public établi par la loi".

Huru har nu lagstiftningen förhållit sig till denna nya princip? Och hvad har följderna däraf blifvit för våra dagars svenska kyrka?

Teoretiskt hade utan tvifvel, så snart regeringsformen blifvit gällande, alla stadganden i den svenska rätten, hvilka stodo i uppenbar strid med den nya principen, bort anses antikverade och *ipso jure* ej mera gällande. Då det emellertid i många fall måst vara svårt nog att afgöra, hvilka och hvilka icke, skulle man haft skäl vänta en autentisk förklaring från de lagstiftande organens sida redan 1809 eller 1810, men någon sådan hördes icke af, och följderna blef, att 16:de paragrafen i detta stycket tills vidare blef en död bokstaf, i det man betraktade alla de äldre författningarna såsom till sin kraft fullständigt orubbade. Detta gäller alltså ej mindre i fråga om allmänna lagens och kyrkolagens bestämmelser än om 1735 års kongl. stadga till hämmande af villfarelsers utspridande, 1726 års konventikelplakat med därtill hörande kongl. bref af senare data, 1781 års ofvannämnda kongl. kungörelse, judereglementet af 1782, k. brefvet af 1798 angående främmande religionslärare och präster o. s. v. Först efter ett par årtionden börjades reformerna på detta område. Till en början upphäfdes, 1838, judereglementet och nya bestämmelser gäfvos rörande mosaiske trosbekännares skyldigheter och rättigheter samt ordningen för deras religionsutöfning, hvarefter 1855 och 1858 missgerningsbalken 1:2 och 1781 års kungörelse samt 1726 års konventikelplakat upphäfdes och ersattes med nya förordningar. Reformarbetet fortsattes sedermera genom 1860 års förordningar angående främmande trosbekännare och deras religionsöfning samt angående ändring af gällande bestämmelser rörande den, som träder till eller utsprider villfarande lära, 1864 års nya strafflag och därtill hörande lagar och förordningar, 1868 års K. F. angående ändring af 1858 års konventikelför-

ordning, 1869 års K. F. angående upphäfvande af 1860 års affallsförordning och dess ersättande med nya stadganden beträffande ansvar för den, som söker förmå annan till affall från den evangelisk-lutherska läran, 1873 års kongl. förordningar angående vissa ändringar i kyrkolagen och angående främmande trosbekännare, 1898 års lag om rätt till erhållande af kyrklig vigsel i visst fall, m. fl. förordningar. Det är i knappa och korta drag utvecklingens yttre historia.

Ser man på innehållet och innebörden af denna utveckling, så var vid regeringsformens trädande i kraft ställningen sådan, att i kyrkolagen 1:1 visserligen stadgades, såsom där alltjämt stadgas: "Uti vårt konungarike och dess underliggande länder skola alla bekänna sig endast och allenast till den kristliga lära och tro, som etc." Men detta bud var redan då modifieradt därhän, att kristna immigranter till Sverige ägde frihet att bekänna och, med vissa inskränkningar i anseende till offentligt uppträdande, äfven utöfva sin religion samt, där åtminstone fadern icke bekände svenska kyrkans lära, i annan tro än denna uppfostra sina barn, hvilka alltså äfven såsom myndiga fingo behålla sin afvikande bekännelse. Liknande gällde, med vissa ytterligare inskränkningar, för judar. För affall gällde däremot fortfarande straffbestämmelsen i kyrkolagen 1:2 och missgärningsbalken 1:3. Man kan emellertid svårigen anse, att efter 1809 någon bort kunna lagföras på den grund, att han eller hon genom positiv verksamhet i ord eller gerning undvikit att "bekänna sig" till den "rätta kristliga läran" — låt vara, att ett ransakande därom dock fortfarande var genom katekes- och husförhörstvånget möjligt. I hvarje fall, om än möjligen en hvar ägde rätt att i religiösa ting tänka och tro hvad som helst, så var man däremot å andra sidan på lagstiftningens dåvarande ståndpunkt — huru föga än denna stod i samklang med den nya principen i 16:de paragrafen — ingalunda lika oförhindrad att *offentligen* träda från kyrkans lära, ty detta hade varit att anse som en sådan utöfning af ens tro, som enligt missgärningsbalken 1:3 var straffbar och därför enligt § 16 regeringsformen, såsom störande för det allmänna lugnet, förbjuden. En dylik tolkning är dock numera omöjlig, äfven om den kunnat försvaras från det äldre allmänna rättsmedvetandets ståndpunkt, i det villkorssatsen "så vidt han därigenom icke etc." är att hänföra lika mycket till orden "ingens samvete tvinga eller tvinga låta" som till satsen "utan skydda etc." Utan tvifvel äro "samhällets lugn" och "allmän förargelse" synnerligen vaga begrepp, hvilkas omfattning och verkliga innebörd växla och städse bero af det i hvarje tid aktuella allmänna rättsmedvetandet. Endast det kan med visshet påstås, att "samhällets lugn"

ovillkorligen måste betraktas såsom stördt, så snart samhället enligt sin gällande lagstiftning anser sig behöfva på något sätt reagera mot vissa af lagen såsom möjliga förutsatta tilldragelser eller förhållanden. Om och när åter ett sådant fall föreligger, det måste *in casu* genom samvetsgrann och objektiv rättstolkning afgöras. Liknande gäller i fråga om "allmän förargelse" — ett begrepp, som för öfrigt äfven förekommer i nu gällande strafflag, och som här bör tolkas på samma sätt som där.

I våra dagar har emellertid samhället upphört att förbjuda affall och att anse affal såsom ett störande af samhällets lugn eller ett väckande af allmän förargelse, om saken än icke är utan intresse för samhället, hvilket tvärt om vill — på förmaningens väg — söka förebygga, hindra och försvåra dylika tilldragelser. Sälunda ej blott medger det svenska samhället numera sina inbyggare en verklig om en tyst enskild tros- och tankefrihet, utan tillåter äfven ett öppet bekännande af afvikande läror, utan att därför straffa eller från sig skilja sådana medlemmar. Detta gäller lika mycket i fråga om det borgerliga som om det kyrkliga svenska samhället: inte ens det senare vill ur sig utesluta uppenbara fiender och förnekare, utan yrkar tvärt om i vissa fall fullt konsekvent deras kvarstannande inom kyrkan. Öfver hufvud fordras dock ej af individerna såsom sådana någon bekännelse; äfven kyrkan själf nöjer sig därmed, att dess alla medlemmar äro eller åtminstone böra vara eller blifva döpta, och detta ej till kyrkans lära sådan denna är speciellt bestämd, utan till Kristus och den allmänna kristna tron. Väl är det sant, att konfirmationen och dess trosbekännande handling fortfarande ingår som ett moment i kyrkans ordning, men dels är ej heller härvid bekännelsen *speciellt* kyrklig, dels blir ingen direkt eller ens indirekt, vare sig genom statens eller genom kyrkans förvällande eller förhållande, tvingad till konfirmation. Före 1809 års regeringsform gällde väl som regel, att både konung, folk och ämbetsmän skulle bekänna kyrkans lära och därmed följde en viss fordran på iakttagande af kyrkans bekännelsebud, men hvad folket såsom helhet beträffar, upphäfdes detta bud i sin allmänhet redan 1809, och hvad ämbetsmännen angår, stadgades visserligen i 1809 års regeringsform, § 28, bekännelse af den rena evangeliska läran såsom villkor för utnämning till statsrådspost, till civila tjänster inom riket och till domareämbeten, men härifrån gjordes 1862—63 undantag för läkare- och vissa världsliga lärarebefattningar, till hvilka äfven andra infödde svenske män skulle kunna utnännas än bekännare af den rena läran, något som där emot ej gällde eller gäller vid utländings förordnande, där sådan eljes är möjlig; 1870 bestämdes dessutom, att till alla ämbeten och tjänster

utom statsråds-, prästerliga och med undervisningsskyldighet i kristendom eller teologisk vetenskap förenade lärarebefattningar, infödde svenska män kunna utnännas, äfven om de äro bekännare af annan kristen troslära eller af den mosaiska, dock må ingen, "som ej tillhör den rena evangeliska läran, såsom domare eller innehafvare af annan tjänst deltaga i handläggning eller afgörande af fråga, som angår religionsvård, religionsundervisning eller befordringar inom den svenska kyrkan." Hvad särskildt konfirmationen och kyrkan angår, har dessutom genom 1898 års lag rätten till kyrklig vigsel under vissa villkor gjorts oberoende af föregånget deltagande i konfirmation eller nattvardsgång. Samhällets, det borgerligas så väl som det kyrkligas, kraf på individen och på positiv bekännelseverksamhet från hans sida, hafva steg för steg minskats, och de band, som ännu finnas, måste ej blott anses föga tryckande, utan stå numera ej heller på minsta vis i strid med 16:de paragrafen regeringsformen eller med dess nya toleransprincip. Individen betyder för öfrigt icke och får icke betyda allt eller ens mäst — äfven samhället och dess behof är en faktor, som ingalunda kan lämnas ur räkningen och som vår tid ock synes mer och mer benägen att verkligen taga i betraktande, låt vara att det stundom sker från en i grunden tämligen individualistisk ståndpunkt.

Men samhället har gått än längre vid genomförandet af den i 16:de paragrafen uttalade grundsats, i det att detsamma låtit ej blott individerna såsom sådana, utan äfven sammanslutningar mellan individer, hela församlingar alltså, ja t. o. m. än större samfundsenheter, i denna sin egenskap erhålla rätt till fri religionsutöfning, till sin tros offentliga bekännelse, om än med vissa inskränkningar. På 16:de paragrafen kan visserligen i och för sig någon församlingsrätt lika litet inom det kyrkliga som inom det borgerliga samhället byggas, men genom lagstiftningen har inom det förra en sådan efter hand (sedan 1781) erkänts, liksom inom det senare genom sedvanerätt. Denna religiösa församlingsrätt har i våra dagar fått en sådan utsträckning, att lagen erkänner den samma såsom verksam, både när den under vissa förutsättningar begagnas till utträde ur kyrkan och bildande af särskilda samfund, och när den kommer till användning under fortfarande yttre kvarstående inom kyrkan. I anslutning härtill gäller för individen en obegränsad rätt till "affall" i tanke och tro, men till "utträde" ur kyrkan endast om han tillika uppger visst annat "erkänt" religionssamfund inom samhället, till hvilket han vill öfvergå; se K. F. 31 okt. 1873 ang. främmande trosbekännare, § 3, jämförd med § 1 af förordningen s. d. ang. ändringar i kyrkolagen.

För att fullt förstå denna religiösa församlingsfrihet tordé det emellertid vara nödvändigt att äfven undersöka förhållandet mellan den svenska staten och den svenska kyrkan, eller såsom det hette i 1781 års kungörelse "staten" och "församlingen", äfvensom mellan dem å ena och de fria församlingarna å andra sidan. Men detta är ett ämne, som kräfver sitt eget kapitel, och som visserligen äger sammanhang med, men icke direkt tillhör tolkningen af den paragraf i vår regeringsform, hvilken ej utan skäl kan betecknas som vårt lands Magna Charta.

* * *

Till sist blott ännu ett par ord i detta sammanhang, särskildt föranledda af den för närvarande aktuella frågan om arbetarnes föreningsrätt.

Att en föreningsrätt icke finns i svensk grundlag stadgad eller ens kan ur denna framkonstrueras, är redan sagdt. Regeringsformens § 16 ger därtill intet fog och ingen anledning, då den egentligen afser de enskildes individuella, mindre deras sociala verksamhet. Men lika visst är å andra sidan, att en sådan rätt af svensk lag förutsattes och såsom sedvanerätt verkligen existerar. Hvad innebär den rätten? Frågan sönderfaller egentligen i två; den ena gäller förhållandet emellan staten och individerna i afseende på rätten att bilda och tillhöra föreningar, den andra förhållandet mellan individ och individ i afseende på samma rätt.

Hvad till en början angår statens ställning till föreningsrätten, är denna olika i olika fall, allt efter föreningarnas säregna beskaffenhet. Det finns sålunda föreningar, hvilkas bildande staten ej blott tillåter, utan äfven önskar eller föreskrifver; exempel på sådana ge bl. a. § 2 af K. F. 20 Sept. 1859 angående frihet för bergshandteringen, § 74 af dikningslagen 20 Juni 1879, § 10 af flottningsstadgan 30 Dec. 1880, §§ 61 ff. af grufvestadgan 16 Maj 1884. Andra föreningar åter har staten visserligen ock på visst sätt auktoriserat — ej blott tillåtit — men dock ej bestämdt uttalat någon önskan med afseende på deras förverkligande, så t. ex. i §§ 13, 14 af näringsfrihetsförordningen 18 Juni 1864. I alla dessa fall är uppenbart, att föreningen fått en viss offentligrättslig karakter af korporation och de individer, som lagligen kunna vara dess medlemmar, en rätt att också verkligen ingå i och tillhöra densamma, detta såväl i förhållande till staten som i förhållande till andra individer. Föreningsrätten är sålunda i dessa fall å ena sidan begränsad, nämligen med afseende på hvilka individer rätten tillkommer, men ock å den andra stegrad d. v. s. i högre grad än eljes

af lagen skyddad. Att rättens begagnande eller icke i dessa fall icke kan blifva föremål för enskildt aftal mellan andra personer än dem, som själfva kunna använda den samma, synes vara obestridligt; dylikt kan sålunda ej heller göras till villkor i ett denna föreningssak ej vidkommande aftal.

Det finnes emellertid äfven andra föreningstyper, och dessas gemensamma kännetecken i förevarande afseende ligger däri, att staten endast tillåter eller ej hindrar, men ej speciellt auktoriserar deras verksamhet. Äfven till denna grupp höra dock olika underarter, allteftersom de i förhållande till staten ovillkorligt eller villkorligt eller alls icke hafva rättssubjektivitet. Den allmänna regeln synes tvifvelsutant vara, att hvarje förening, där ej annorlunda särskildt stadgats, åtminstone till en viss grad har rättssubjektivitet*. Regeln har likväl genom positiv lagstiftning modifierats därefter, att staten uppställt bestämda villkor, t. ex. inregistrering, för erkännandet af rättssubjektivitet hos en del särskilda slag af föreningar, och dessa sakna sålunda, innan nämnda villkor fyllts, dylik egenskap; så har skett t. ex. genom 1895 års lagstiftning rörande bolag och föreningar för ekonomisk verksamhet. Med afseende på själfva rätten däremot att bilda och tillhöra föreningar, föreningsrätten i och för sig alltså, så endast bekräftas denna äfven af nyssnämnda lagstiftning, hvilken utan vidare förutsätter den samma. Statens ställning till individerna i detta hänseende är sålunda den, att hvarje förening, som ej i strafflag eller annan författning förbjudits, den är också lagligen möjlig, d. v. s. staten förhindrar icke dess bildande eller verksamhet, utan förhåller sig härtill irrelevant; endast med afseende på formerna och villkoren för rätt till åtnjutande af särskilda rättigheter ger staten i vissa fall föreskrifter.

Den allmänna rätt, som individen alltså i förhållande till samhället eger att bilda och tillhöra föreningar, den rätten har individen naturligen äfven i förhållande till andra individer. Men denna rätt är icke på samma sätt stegrad som rätten att bilda hvad ofvan kallats korporativa föreningar, och den är ej heller potentierad på det sätt som vissa andra offentliga rättigheter, hvilka tillika för den berättigade äro offentliga plikter, såsom rösträtten, rätten till fattigvård o. s. v. Föreningsrätten i denna betydelse är visserligen skyddad, men i regel blott genom det allmänna stadgandet i strafflagen

* Detta kan bl. a. a contrario slutas däraf, att det understundom funnits nödigt att uttryckligen i lagen fränkänna vissa föreningskategorier sådan rättssubjektivitet, så t. ex. enkla bolag enligt § 46 i bolagslagen af 28 Juni 1895. Påpekas må, att i denna uppsats ordet förening tagets i betydelsen af association af hvad slag som helst, ej i den mer civilrättsliga betydelse, som möjligen följer af bolagslagstiftningens terminologi.

15: 22. Här af följer å andra sidan, att föreningsrättens begagnande eller uraktlåtande i nu förevarande fall utan allt tvifvel kan blifva föremål för frivilliga privataftal och utfästelser. Ingen törde ifrågasätta, att man t. ex. genom aftal med annan kan lagligen förbinda sig att icke ingå i visst bolag eller viss ekonomisk förening, åtminstone så framt den genom aftalet til underlåtan det berättigade har ett verkligt intresse i aftalets hållande; villkoret blir dock *, att underlåtenhetshandlingen "måste i sig ega någon nyttighet för den berättigade". Ännu tydligare är, att ingen hvarken juridiskt eller socialetiskt kan anses förpliktigad att t. ex. ingå eller fortsätta ett arbetsaftal eller annat aftal med annan, som genom visst begagnande af sin allmänna föreningsrätt skadar eller anses skada den förres intressen. Endast om skadan här uppkomme och måste uppkomma genom lägligt begagnande af en statligt erkänd *korporativ* föreningsrätt, kunde resultatet blifva ett annat. Från denna synpunkt sedda äro alltså arbetsgifvares åtgärder i fråga om afskedande af arbetare, hvilka genom begagnande på visst sätt af sin allmänna föreningsrätt anses skada arbetsgifvarnes lagliga intressen, fullt befogade, så framt de ej företagas i sådan form, att strafflagen 15: 22 kan blifva tillämplig; i sistnämnda fall vore nämligen konungen äfven enligt 16:de paragrafen regeringsformen både berättigad och pliktig att sådan "vrångvisa och orätt hindra och förbjuda": har åter strafflagen 15: 22 ej trädts för nära, så kan här svårligen talas om någon sådan "vrångvisa och orätt" — ej ens om i grundlagens 16:de paragraf föreningsrätten *in abstracto* upptagits eller upptoges såsom en allmän medborgerlig rättighet, ty detta inverkar alldeles icke på den enskildes rätt att sluta eller icke sluta frivilliga privataftal med andra enskilde. Det enda lagligen verk samma skyddet för en arbetarnes föreningsrätt, där denna eljes blefve hotad, vore att gifva dem en statligt erkänd och i lag ordnad korporativ och officiell fackorganisation. Och dit lära vi förr eller senare, med eller mot den ena som den andra partens vilja komma.

* NORDLING, Svensk Civilrätt, Allmänna Delen 1891, sid. 84.

Ytterligare i representationsfrågan.

1.

Till frågan om en proportionell valmetod.

Af

Professor E. Phragmén.

Då frågan om en användbar proportionell valmetod redan i ett par uppsatser, af herrar Emil Svensén och Erik Rosengren, bragts på tal i denna tidskrifts spalter, och då den förstnämnde af dessa författare i öfrigt med mycket erkännande yttrat sig om ett af mig för flera år sedan framlagdt förslag, men han, i likhet med åtskilliga andra hvilka däröfver yttrat sin mening, finner detta mitt förslag vara i hög grad svårfattligt, så kan måhända ett försök att gifva denna metod en mera allmänfattlig form påräkna något inträse hos tidskriftens läsare. Jag finner mig så mycket mera föranlåten att framlägga detta försök, som jag icke känner mig tillfredsställd med de valmetoder som föreslagits af de båda nyssnämnda författarne, och icke håller med de öfriga förslag som efter framläggandet af min egen metod genomförd kommit till min kännedom. Någon genomförd kritik af dessa olika förslag vill jag emellertid icke nu inlåta mig på, så mycket mindre som de olika förslagsställarna äfven utan min mellankomst nog draga försorg om att kritisera hvarandra inbördes.

Jag har i tidigare publikationer såsom utgångspunkt för formuleringen af min metod valt ett begrepp som jag benämnt *väljkraft* (= förmåga att *välja* eller utse representant), och det synes som om redan detta begrepp voré rätt svårfattligt, måhända därför att ordet *välja* i denna tekniska användning nog har en från den vanliga rätt mycket afvikande be-

tydelse. Det är nämligen icke förmågan att göra ett val mellan olika kandidater som jag med detta uttryck velat karakterisera, utan det är *rättigheten att deltaga i utseendet af representanter*, som genom utöfvandet af denna "väljkraft" kommer till användning.

Jag vill därför i denna förnyade framställning af min valmetod begagna en annan terminologi, som jag hoppas skall visa sig mera åskådlig och följaktligen också mera lättfattlig.

Jag skall tala om den *belastning* som de olika röstsedlarna erfara genom valet af en eller annan kandidat. Angående betydelsen af denna term torde följande förklaringar finnas tillfyllestgörande.

Genom valet af en viss kandidat belastas alla röstsedlar som innehålla hans namn *tillsammans* med en belastningsenhet.

Fördelningen af denna belastning af tillsammans en belastningsenhet på de olika röstsedlar som bidragit till ifrågavarande kandidats val, karakteriserar den till användning kommande valmetoden.

Den af mig förordade metoden karakteriseras nu genom följande regler för fördelningen af belastningen:

Första regeln. *Alla namn som förefinnas på samma röstsedel, betraktas såsom lika berättigade. Namnens ordningsföljd inom röstsedeln spelar alltså ingen roll.*

Andra regeln. *Sedan röstsedlarna äro inlämnade, sker valförrättningen i den ordning, att den första platsen besättes först, därefter i ordning den andra, den tredje, o. s. v.*

Tredje regeln. *För att afgöra hvilken kandidat som bör erhålla en viss plats, belastas på försök, för hvarje särskild kandidat, de röstsedlar som innehålla hans namn utöfver redan befintlig belastning på ett sådant sätt att*

1:o deras totalbelastning ökas med tillsammans en belastningsenhet,

och att

2:o alla dessa röstsedlars totalbelastningar blifva sins emellan lika.

Den kandidat, för hvilken hvarje enskild röstsedels totalbelastning blir minst, förklaras vald på den ifrågavarande platsen, och den motsvarande belastningen fixeras och bibehålles under fortsättningen af valförrättningen.

För att få saken så åskådlig som möjligt vilja vi välja ett konkret exempel. Och för att söka undvika den svårighet som det abstrakta ordet belastningsenhet måhända bereder en och annan, skall jag tillåta mig att gifva tusendedelen af denna enhet ett särskildt namn, låt oss välja t. ex. *uns*, som ju betecknar en liten viktighet.

Antag att vid ett val förekommit, jämte andra röstsedlar som icke innehålla namnet P,

100 röstsedlar ABP,
50 " PQR,
40 " AP;

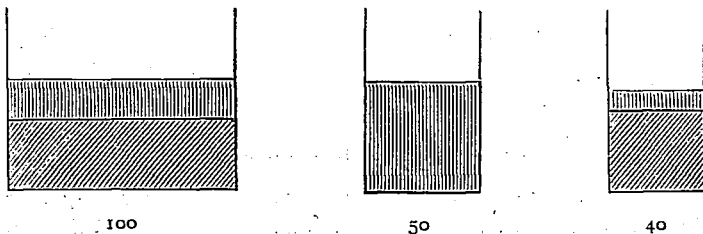
antag vidare att valförrättningen fortskridit så långt att A och B redan blifvit förklarade valde, och låt oss uträkna den belastning af röstsedlarna som skulle bli en följd af P:s val. Antag att röstsedlarna ABP på grund af A:s och B:s val redan erhållit en belastning af tillsammans 597 uns och röstsedlarna AP en belastning af tillsammans 312 uns, medan röstsedlarna PQR ännu icke erhållit någon belastning.

De 190 röstsedlar som innehålla namnet P äro sålunda på förhand belastade med tillsammans 909 uns. Härtill skulle, ifall P blefve vald, tillkomma 1000 uns, så att totalbelastningen blefve, för alla 190 röstsedlarna tillsammans, 1909 uns, och således för hvar och en $\frac{1909}{190} = 10,0$ uns.

Detta är således, med afseende på kandidaten P, det tal som skall räknas ut för alla de olika kandidaterna, och som bör vara *minst* för den som förklaras vald.

Ännu åskådligare blir denna räkning om vi stödjå densamma på följande skematiska figur.

Vi tänka oss de olika röstsedelsflockarna representerade genom cylindriska eller parallelepipediska kärl, hvilkas basytor äro proportionella mot antalet sedlar i hvarje flock

Det första kärlet innehåller redan 597 och det sista 312 volymerheter af en vätska (i figuren utmärkt genom sneda streck). Låt oss för ett ögonblick tänka oss denna redan befintliga vätska på något sätt fixerad, så att den icke blandar sig med den nya vätska som vi nu vilja hålla i våra kärl. Låt oss så taga tusen volymerheter ny vätska (i figuren betecknad genom lodrätt streckad yta) och fördela den så uti våra tre kärl, att den-

samma står lika högt i alla tre kärnen. Höjden från basytan till vätsketytan representerar totalbelastningen pr röstsedel, och det är denna som bör vara så liten som möjligt, i fall P skall förklaras vald på den plats som det för ögonblicket är frågan om.

Att denna höjd kan beräknas genom att dividera hela vätskevolymen 1909 med hela basytan 190, är ju självklart.

Till yttermera visso vill jag till slut genomföra hela räkningen för ett enkelt exempel, och skall för detta ändamål välja samma exempel som jag använt vid den första framställningen af min metod, i "Svenska spösmål", N:o 25.

Låt alltså de afgifna röstsedlarna vara:

1034 ABC,

519 PQR,

90 ABQ,

47 APQ.

Som röstetalen blifva: A 1171, B 1124, C 1034, Q 656, P 566, R 519, så blir A vald på den första platsen. Därigenom uppstår en belastning af 1000 uns, som blir att fördela mellan de olika flockarna i förhållande till de uppnådda röstetalen, så att den första får en belastning af 883 uns, den tredje af 77 uns och den fjärde af 40 uns, såsom angifves i nedanstående tabell i den med A öfverskrifna kolumnen.

Till andra rummet bland de valde kunna tydligen endast B eller Q komma i fråga, då C uppenbarligen har sämre rätt än B, och P och R sämre rätt än Q.

På B rösta första och tredje röstsedelsflockarna med ett sammanlagdt röstetal af 1124 röster och en belastning af 960 uns. På Q rösta andra, tredje och fjärde flockarna med ett sammanlagdt röstetal af 656 röster, och en belastning af 117 uns. Då belastningen i fall af val skall ökas med 1000 uns, så finna vi, att B:s val skulle leda till en totalbelastning på 1124 röstsedlar uppgående till 1960 uns, motsvarande en belastning pr röstsedel af 1,74 uns, medan förutsättningen att Q blefve vald leder till en totalbelastning på 656 röstsedlar af 1117 uns, motsvarande pr röstsedel 1,70 uns.

Således bör Q förklaras vald i andra rummet, och belastningen 1117 uns fördelas mellan andra, tredje och fjärde flocken i förhållande till deras styrka, så att andra flocken behåller belastningen 884 uns, den tredje 153 och den fjärde 80 uns, såsom detta är angifvet i den med Q öfverskrifna kolumnen af vår tabell.

Om tredje platsen står täflan mellan B och P. Den förre har 1124 röster med en belastning som, efter ökningen med 1000 uns, uppgår till 2036 uns. Den senare har 566 röster med en belastning, efter samma ökning, af 1964 uns. Den förres val leder alltså till en belastning pr röstsedel af 1,81 uns, den senares till en belastning af 3,47 uns pr röstsedel.

Alltså blir B vald i tredje rummet. Fördelningen af belastningen efter B:s val är införd i sista kolumnen af tabellen.

		A.	Q.	B.
1034	ABC	883	883	1873
519	PQR	—	884	884
90	ABQ	77	153	163
47	APQ	40	80	80
	Summa	1000	2000	3000

Jag har verkligen svårt att föreställa mig att icke en räkning sådan som denna skulle kunna med full säkerhet anföras åt hvem som helst som blott något har sysslat med siffreräkning.

Efter som jag för ögonblicket har ordet i diskussionen om proportionella val, vill jag begagna tillfället att också yttra mig om förhållandet mellan den af mig föreslagna valmetoden och professor Thieles metoder*.

Professor Thiele är själf af den meningen, och detta har äfven från andra håll, exempelvis af J. F. Steffensen i Tilskuerens januarihäfte, blifvit upprepadt, att de Thieleska metoderna väl i viss mån stå på samma grund som min, men att de utgöra ett väsentligt framsteg från denna. Då jag i motsats härtill håller fast vid min egen metod, och föredrager den samma framför de Thieleska metoderna, oaktadt det förledande som ligger i dessa metoders måhända större formella enkelhet, så är jag skyldig att med några ord motivera denna mening.

Thieles metoder äro som bekant af två olika typer. I det ena fallet tillfogas den ena kandidaten efter den andra till de valdes antal. I det andra fallet förkastas tvärt om den ena kandidaten efter den andra, och förklaras icke vald, till dess att endast det bestämda antalet återstår.

Den senare metoden, val "efter udskydningsreglen", tillerkänner så väl upphofsmannen själf som den nyss citerade författaren ett visst obestämmt företräde framför den förra. Jag skall det oaktadt här nöja mig med att angående densamma erinra om den välbekanta omständigheten, att den kan leda till att den kandidat, som erhållit de flesta rösterna, icke alls blir vald. Jag bekänner öppet, att detta resultat tilltalar mig så litet, att jag

* Om flerfoldsval, Overs. over d. K. Danske Vidensk. Selskabs Forh. 1895.

för min del icke behöfver veta mera för att finna metoden oantaglig. Man må vara en så ifrig anhängare af proportionalitetsidén som helst, så mycket af det gängse åskådningssättet har dock jag för min del bibehållit, att jag ovillkorligen fördrar, att de största grupperna bland valmännen först och främst skola ha sitt; därefter må man se till, hvad som tillkommer de mindre grupperna.

Den förra metoden, väl "efter tillföjesesreglen", har återigen vissa andra mera fördolda olägenheter, som jag vill söka belysa genom ett par exempel.

Antag två partier, om resp. 2,000 och 1,000 valmän, Det förra partiet röstar med listan $A B_1 B_2 B_3 \dots$, det senare med listan $A C_1 C_2 C_3 \dots$, så att således *alla* valmän förena sig om att rösta på A, medan de båda partierna i öfrigt ha olika kandidater. I ett sådant fall bör, efter min uppfattning, A bli vald i första rummet, och i öfrigt bör valresultatet bli detsamma som om de båda partierna hade röstat med listorna $B_1 B_2 B_3 \dots$ och $C_1 C_2 C_3 \dots$, resp. Sådant blir också resultatet efter min metod. Huru blir det nu efter Thieles metod?

Jo, de valda blifva, i ordning:

1. A, 2. B_1 , 3. B_2 , 4. B_3 , 5. C_1 , 6. B_4 , 7. B_5 , . . .

medan det nyssnämnda resultatet, det som erhålles genom min metod, ser ut så:

1. A, 2. B_1 , 3. B_2 , 4. C_1 , 5. B_3 , 6. B_4 , 7. C_2 . . .

Som vi se, gynnar den Thieleska metoden det större partiet på det mindres bekostnad. Detta betyder uppenbarligen, att, vid användning af Thieles metod, det mindre partiet aldrig skall kunna gå in på en öfverenskommelse af innehåll att båda partierna gemensamt skola rösta på en eller flera kandidater, som icke direkt svurit någotdera partiets fana. Mig har det alltid synts vara kanske den viktigaste, i hvarje fall en bland de viktigaste fordringar, som man måste ställa på en proportionell valmetod, att den icke får försvåra dylika öfverenskommelser mellan partierna. Och därför synes mig den anmärkta egenskapen hos den Thieleska metoden utgöra ett mycket allvarsamt fel.

För att lättare inse betydelsen häraf, vilja vi tänka oss att en kommitté skall tillsättas under följande omständigheter. De väljande dela sig i två grupper som vi kunna beteckna såsom "röda" och "hvita". Alla äro ense om att en bestämd person, A, är så godt som själfskrifven till ordförande, men i öfrigt kunna de båda grupperna icke enas. Den röda gruppen är större än den hvita, antagligen, såvidt man före valet kan bedöma situationen, omkring dubbelt så stor.

För den som utan förutfattade meningar bedömer saken torde det vara tämligen självklart, att kommittén bör komma att bestå, utom af A, af två röda och en hvit. Sådant blir också resultatet om min valmetod kommer till användning. Men vi vilja nu antaga att valet skall ske efter Thielés metod.

Om alla rösta på A, men de båda partierna i öfrigt rösta på olika kandidater, så blir resultatet såsom vi ofvan ha sett A och tre röda, ifall nämligen de röda verkligen visa sig kunna mönstra dubbelt så många valmän som de hvita. Med utsikten till ett sådant resultat för ögonen är det väl nästan att antaga att de hvita underlåta att rösta på A, för att i stället rösta på två egna kandidater. Ja, svarar man kanske, därmed är ingen skada skedd; de röda rösta på A jämte två af sina särskilda kandidater och resultatet blir ändå det som det bör bli: jämte A två röda och en hvit. Javäl, *ifall* de röda äro så starka som nu förutsattes, men skulle det visa sig att de icke hinna upp till fullt en och en half gång de hvitas styrka, så få de hvita *två* platser och kommittén kommer att bestå af *en* röd och *två* hvita, jämte A. Detta är en utsikt som lätt kan afskräcka de hvita från att ensamma rösta på A. Och så kan man komma att stå inför den egendomliga situationen, att alla vilja ha A till ordförande i kommittén, men ingen vill rösta på honom.

Jag skall anföra ytterligare endast ett exempel. Låt oss antaga att samma båda listor som nyss fortfarande förekomma, och att de erhållit samma antal röster, men att dessutom en grupp om 550 valmän röstat med listan $C_1 C_2 C_3 \dots$

I detta fall ger min metod följande resultat:

1. A, 2. B_1 , 3. C_1 , 4. B_2 , 5. C_2 , 6. B_3 , 7. C_3 , 8. B_4 , 9. C_4 , 10. B_5 , 11. B_6 , medan resultatet efter Thielés metod ser ut så:

1. A, 2. C_1 , 3. B_1 , 4. B_2 , 5. C_2 , 6. B_3 , 7. C_3 , 8. B_4 , 9. C_4 , 10. B_5 , 11. B_6 .

Skillnaden mellan dessa båda resultat kan synas hårfin; men den är i själfva verket ganska viktig. Både min och Thielés metod gifva, såsom synes, i det stora hela gruppen B ett försteg framför gruppen C. Men medan denna tendens vid användandet af min metod framträder genast från början, så inträder efter Thielés metod en egendomlig omkastning. Klart visar sig denna olikhet, i fall man antager, att valet omfattar endast två platser. Då leder nämligen min metod till val af A och B_1 , medan Thielés leder till val af A och C_1 .

Jag begär nu icke af läsaren, att han skall kunna på objektiva grunder bilda sig ett omdöme om, hvilket af dessa båda sista resultat i

och för sig är att föredraga. Men att den omständigheten, att Thieles metod vid val af *två* representanter ger företräde åt gruppen C, medan däremot för hvarje större antal representanter företrädet tillkommer gruppen B, ingalunda är någon *förtjänst* hos metoden, däri torde läsaren utan svårighet gifva mig rätt.

Jag har med dessa exempel velat belysa några olikheter som bestå mellan min valmetod och prof. Thieles, samt visa hurusom i de här berörda fallen företrädet afgjordt synes tillkomma min metod.

Men äfven ur rent teoretisk synpunkt kan jag icke erkänna att prof. Thiele träffat den rätta lösningen på valproblemet, när han såsom kännetecken på ett rättvist val uppställer att "summan af tillfredsställelse skall vara maximum för den segrande kombinationen af kandidater". Öfver hufvud synes mig hans begrepp "tillfredsställelse" vara allt för svagt, för att man därpå skulle kunna grunda en rationell valmetod. Valet bör efter mitt förmenande uppfattas snarare som en omdömesakt än som en viljeakt, och den större eller mindre grad af tillfredsställelse, som de olika valmännen känna öfver valets utgång, anser jag bero på helt andra psykologiska moment än de som äro af intresse för att bedöma om valet är rättvist eller icke. I sammanhang med denna principiella ståndpunkt står också, att jag icke kan biträda prof. Thieles uppfattning af den proportionella valmetoden endast såsom en bland många lika "rättvisa" metoder. Eller rättare sagdt, jag finner det vara en oriktig utgångspunkt, när man här talar om *rättvisa*. Från den synpunkten kunde man så gerna förorda lottdragning; det vore lika så rättvist som hvilken annan valmetod som helst. Det kommer fastmera an på, synes mig, att finna den "förnuftigaste" valmetoden, och såsom sådan kan jag endast erkänna en metod som, i den utsträckning det är möjligt, låter olika meningar komma till sin rätt. Det ofta hörda talet om att det hittills gängse listvalet skulle äga fullt berättigande, när det gäller att utse en handlingskraftig styrelse, t. ex. för en förening eller ett bolag, synes mig därför också sakna tillräcklig grund. Anses det i något fall vara af särskild vikt att försäkra sig om en på särskildt sätt kvalificerad sammansättning hos den valda korporationen, den må nu kallas styrelse, deputation, representation eller hvad annat som helst, vare sig i syfte att förekomma inre slitningar eller för att med visshet kunna påräkna sakkunskap inom bestämda områden eller dylikt, så synes mig icke heller det vanliga listvalet — Thieles "starka" valmetod — vara tillräckligt betryggande. I ett sådant fall synes mig den enda tillfredsställande utvägen vara den, att man väljer mellan fullständiga förslag till kor-

porationens sammansättning, och därvid uppfattar två förslag såsom *olika*, så snart de skilja sig om också blott i afseende på ett enda namn.

Jag menar alltså, att proportionellt valsätt borde komma till användning, så snart det gäller att välja *flera* bland *flera*. Alla hithörande fall, då man trott sig finna den proportionella valmetoden mindre tillämplig, böra reduceras till val af *ett* bland *flera*.

2.

Anmärkningar till anmärkningar.

Af

Emil Svensén.

Af en ren tillfällighet har jag allt för länge kommit att förbise de anmärkningar, som lektor Erik Rosengren i årets första häfte af Statsvetenskaplig Tidskrift riktat mot min i förra årgången framlagda metod för proportionella val. De kräfva nu ett svar i all korthet.

På tal om mina inkast mot hans egen valmetod vill hr R. ej vidgå det befogade i mina farhågor, att valmännen skulle rösta på orätt antal kandidater och därmed fördärfva hela valresultatet. Men då han så strängt fasthåller vid möjligheten för valmännen att på förhand riktigt beräkna sin styrka och därmed sin förmåga att inverka på valen, ställes hans sats i en rätt egendomlig belysning af de exempel han *själf* riktat mot mig och förmenta svagheter i min metod. Enligt det *andra* af dem rösta 290 valmän på ABC, 200 på DEG, 99 på GED och 90 på B; — valde blefve enligt hans metod (se min afhandling i denna tidskrift 1898, sid 117) B med 186 $\frac{2}{3}$, D, E och G med 99 $\frac{2}{3}$ röster hvar, samt A eller C (efter lottning) med 96 $\frac{2}{3}$ röster. Två närstående grupper med 380 välmän fingo alltså blott *två* kandidater valde, medan två grupper med 299 valmän lyckats genomdrifva valet af *tre*. Felet ligger hos de 90, som röstat på B ensam och därmed försvagat verkan af sina röster. Enligt hr R:s *fjärde* exempel rösta 300 vänstermän på ABC, 250 moderate på DEF, 99 af högern på GHI och 98 på GKI; valde blefve efter hans metod A, B och C med 100 röster hvar, två af D, B och F (efter lottning) med 83 $\frac{1}{3}$ röster, medan de 197 högerrösterna obilligt nog blefve utan all inverkan på valet. Deras fel är här icke att de splittrat sig, men att de öfverskattat sin styrka och uppfört för många namn på sina sedlar. Utelämnades åter de två omtvi-

stade kandidaterna, då sedlarne blott innehöllo namnen G och I, skulle de 197 af högern besätta två platser, medan de 250 moderate i sin ordning finge nöja sig med en.

Men — hör jag hr R. invända — exemplen äro ju afpassade för Eder egen metod, och ej för min. Därmed komma vi så på hans fordringar på en proportionell valmetod sådan den bör vara. Det vore ju alldeles utmärkt, om dessa fordringar alltid och i allo kunde uppfyllas. Men äfven valmetoder äro människoverk och få som sådana bedömas. Att hr R:s egen metod ej fyller hans stränga kraf ha vi nyss sett, att äfven min ej i allo uthåller ett så strängt prof må villigt medgifvas. Men hvarje dylik metod, hans som min, kräfver en förmåga af anpassning hos valmännen jämt upp så stor som i allmänhet kan väntas af förståndiga människor. Iakttages ej detta, går det på tok, precis som nu, när vid ett val allt lämnas åt slumpen. Valmännen skola välja i frihet, men under ansvar, och ansvaret består i, att om de bära sig dumt åt, få de finna sig i att valresultatet strider mot hr R:s andra regel. I alla fall får ej valmetoden själf allt för mycket uppmuntra till felgrepp.

Nu till hans exempel, för så vidt de angå min metod. I ex. 1 har han helt enkelt räknat galet, och det på ett sätt, som är mig omöjligt att fatta. Vid val af fem representanter hafva 300 röster tillfallit ABCH, 200 DEFI, 99 DEGK, 98 ACBH och 97 BLMN. På något outransakligt sätt får hr R. valet att falla på A, B, D, E och — L! Rätta förhållandet hade han funnit, om han kommit ihåg, att kvottalet 158 skall nedsättas "just jämt så långt, till dess en fullständig fördelning af samtliga rösterna varder möjlig och alla platserna sålunda omedelbart kunna tillsättas" (anf. st. sid 122). Största effektiva fördelningstalet blir ju då 132 och valde blifva A, B, C, D och E, medan L tilldömes 97, G 35 och H 2 röster. Här kan jag ej förstå annat, än att hr R. tror, det en preliminär fördelning enligt kvottalet 158 skulle hafva något slags mystisk förbindande kraft vid den slutliga fördelningen. I så fall har han glömt hvad jag sagt (nederst å sid. 123). att den preliminära fördelningen "är endast att betrakta såsom en förberedande åtgärd, afsedd att underlätta valförrättarens besvär." Hr R. reserverar sig flerstädes för det fall, att han ej rätt uppfattat metodens formulering. Däri har han visligen förfarit, ty som vi se, gifver denna reservation uppslag till förklaring af flere bland hans anmärkningar. Huruvida åter denna brist i uppfattningen bör skrivas på hans eller min räkning; därom lär ej enighet oss emellan kunna uppnås.

I ex. 2 låter hr R. sina valförrättare och valmän bära sig så galet

åt, att han och de få skylla sig själfva, om valet går rent på tok och det nyss antydda ansvaret obevekligt utkräfvcs. Fem skola väljas, ABC få 290 röster, DEG 200, GED 99 och B 90. Här begå valmännen det ohjälpliga felét att — i strid med mitt råd å sid. 128 — rösta på för få kandidater. Här af följer icke, som hr R. tror, att ett öfvertal af röster måste tilldelas B, utan att så väl enligt den danska och den Annerstedtska som den af mig förenklade metoden de 90 röster, som tillfallit B ensam, icke ens kunna vid röstfördelningen disponeras. (Detta förhållande borde å nämnda ställe i min uppsats ha särskildt påpekats). Valde blifva *icke* A, B, C, D och E, som hr R. oriktigt angifver, utan A, B, D, E och G, som han riktigt anser borde blifva valde. De få 99 röster hvar, under det C får 92, och 90 röster på B samt 2 röster på GED äro alldeles förspillda, emedan sedlarna upptaga för få namn. Men hr R. anser, om jag förstått honom rätt, att detta senare valresultat vore det rätta, äfven om alla sedlarne kunde disponeras. Men då skulle ju två närstående grupper med till hupa 380 valmän blott få *två* ombud A och B, medan två grupper med 299 valmän finge *tre* ombud D, E och G. Reflexionerna göra sig själfva.

I ex. 3 bär det åter på tok, i följd af valmännens obegripliga envishet att mot gifna råd och eget välförstått intresse rösta på för få namn. Fem skola väljas, 300 rösta på ABC, 200 på ABD, 150 på EF och 101 på EG. Båda partierna ha splittrat sig i fråga om sitt sista namn. Af nyssnämnda orsak kunna 99 röster på ABD ej disponeras, men valde blifva med fördelningstalet 101 A, B, D, E och G. Detta finner hr R. orätt, valde borde blifvit A, B, C, E och F, och de större grupperna få sina speciella kandidater valde. För min del håller jag före, att de större grupperna kunna vara nöjda, då de fått sina *främste* män valde; men *de gustibus non disputandum*. Något principiellt hinder mot att taga sedelflockarne i omvänd ordning, de minsta först, de största sist, finnes gifvetvis icke; och skall lagen nödvändigt vara de dårars förmyndare, kan ju en prioritet äfven skänkas de sedlar, som innehålla färre namn. Låtom oss se, huru detta skulle te sig i praktiken med användning af samma exempel. Fördelningstal blefve då 125, hvarvid 101 röster afgifvna på EG samt 24 på EF fölle till E, 125 på EF till F, 1 på EF blefve odisponibel, 125 på ABD fölle till A, 75 på ABD och 50 på ABC till B, 125 på ABC till C, och 125 på ABC förblefve odisponibla. Föredrager hr R. en sådan valmetod, vare det hans ensak.

Det fjärde och sista exemplet vill visa, att min metod att utse suppleanter kan leda till, att suppleanten tillhör en annan grupp än den han

skall ersätta. För korthets skull må blott anmärkas, att uträkningen denna gång är riktig, och att enligt hr R:s gruppering en vänsterman skulle bli suppleant efter en afgången högerman. Detta ser ju illa ut till en början, — men hvar ligger felet? Jo hos högern, som valt den afgångne, men ej haft bättre förstånd än att splittra sig om ett följande namn. Straffet blir en förlorad plats, — precis som nu, då en majoritet delar sig, och en enig minoritet hemför segern. Hr R. har ej uppfattat eller ej rätt uppskattat en egenhet hos min valmetod, att den afser "ett framhåfvande af de stora och förenande synpunkterna på bekostnad af de små och söndrande (anf. st. sid. 112). Därmed följer — icke ett tvång, som i Norges nya kommunal-lag, — men en maning för olika grupper att iakttaga största möjliga enighet. "De väljare, som afvika från hufvudgruppernas listor och på egen hand uppsätter sina valsedlar, få skylla sig själfva, om dessa verka såsom bortkastade stänkröster och förlora allt inflytande på valets utgång" (anf. st. sid 129).

Men jag vill gå hr R. ett steg till mötes. Det finnes ett äfven af mig påtänkt sätt att afhjälpa den anförda, i allt fall faktiska olägenheten vid suppleantval, hvilket ju alternativt kunde pröfvas. I stället för att låta den bli suppleant, som skulle blifvit vald, om ej den afgångne förekommit å valsedlarne, kan ju den få inträda, hvars namn oftast upptagits i *de* valsedlar, hvilka innehållit den afgångnes namn. I föreliggande fall behöfde då afseende blott fästas vid de 197 sedlar, som upptagit den afgångne G. Alla dessa sedlar (men inga andra) lyda äfven på I, 99 dessutom på H och 98 på K. Alltså vore i främsta rummet I, i andra H och i tredje K, att då anse som ersättare efter G.

Till sist ett erkännande. Just genom den svårighet hr R. haft att reda sig med min metod, har han gifvit ett slående bevis, icke mot metoden i ock för sig, men mot lämpligheten af dess snåra införande vid riksdagsval, som ju äfven af mig afrådes (anf. st. sid. 162). Med tanke på den svårighet som kunde väntas hos mindre kunniga lokala valmyndigheter, har jag uppställt min andra regel, som hänskjuter valsedlarnes slutliga behandling till kretsens centrala valmyndighet. Är äfven denna myndighet tveksam om metodens behandling, bör den alltid ha lättare tillgång till en matematiker af facket. Men huru går det, om äfven *han* står sig slätt? Svaret blir naturligtvis, som vanligt i dylika fall, att missnöjet riktas icke mot den verkligt felaktiga uträkningen, utan mot den förment felaktiga metoden.

Åtskilligt vore ännu att säga, men då jag så sent blifvit hr R:s uppsats varse, torde mitt svar böra till utrymmet begränsas, för att i sista stund kunna införas i tidskriftens Majhäfte.

Några i statistiskt hänseende intressanta urkunder från midten af 1500-talet.

Af

Fil. Kand. E. G. Huss.

Sveriges inre utvecklingshistoria ur statistiskt-ekonomisk synpunkt kan sägas vara ett i stort sedt oplöjdt fält. Endast 1500-talet bildar i detta hänseende ett lysande undantag tack vare presidenten H. Forssells banbrytande verk: "Sveriges inre historia från Gustaf den förste", "Sverige 1571", "Anteckningar om Sveriges jordbruksnäring i sextonde seklet" m. fl. Den uppgift, han i dessa sina arbeten förelagt sig, nämligen att uppvisa de politiska företeelsernas inre livsvilkor, deras ekonomiska och sociala förutsättningar, den torde han hafva löst på ett i vår historiska forskning enastående sätt. Den totalbild af vårt fäderneslands ställning i detta hänseende, som ur dessa skrifter framgått, har af den inhemska forskningen godkänts och torde säkerligen till sina hufvuddrag varda beständande.

I Finland, där denna gren af det historiskt-vetenskapliga arbetet af naturliga skäl företrädesvis odlas, ha emellertid utförts en del detaljundersökningar, hvilkas resultat i vissa fall synas ifrågasätta värdet af det material, på hvilket dessa Forssells forskningar stöddes, nämligen fogdars och prästers räkenskaper, längder, taxeringsregister o. a. samt de i "Kammaren" på grundvalen häraf upprättade sammandrag m. m. Naturligt är, att bland dessa handlingar somliga kunna vara af tvifvelaktigt värde på grund af lokala, personliga eller eljes tillfälliga förhållanden — obestriddigen har detta tidvis och på vissa ställen varit fallet i Finland —, men lika säkert är, att de i allmänhet äro vittnesgilla för den som förstår rätt använda dem. De ur dem vunna hufvudresultaten torde också i stort sedt stå profvet inför en ingående granskning, men de behöfva äfven en sådan för sin närmare utveckling och precisering. Ty ett nytt forskningsområde af så stor omfattning och komplicerad art kan ej på en gång och i alla detaljer så genomarbetas, att ej något återstår att motivera, utbilda eller rent af korrigera. Särskildt gäller detta i föreliggande fall, då på långt när ej allt förefintligt material varit tillgängligt för forskningen på grund af det skick, hvari en

stor del af Kammararkivets samlingar befinna sig. Men äfven de nu tillgängliga källorna lära ej vara fullständigt uttömda, utan kunna säkerligen lämna åtskilligt af värde. Ändamålet med denna uppsats är att söka lämna ett litet bidrag till belysande af hithörande förhållanden inom ett lokalt mycket begränsadt område.

*
*
*

Mot slutet af sin lefnad vände Gustaf I än mer än förr sin håg till ekonomiskt förvärf. En sida häraf är hans vid denna tid framträdande sträfvan att öfver hela Sveriges rike, helst i hvarje socken, anlägga kungliga afvelsgårdar. Under loppet af åren 1556 och 1557 befinnas Umeå och Luleå prästbord förvandlade till dylika kungsgårdar under där residerande fogdars förvaltning. Det synes som om sockneborna medgifvit prästbordens användning på detta sätt för att därigenom undgå kostnaderna för att upp-rätta särskilda afvelsgårdar såsom i de flesta landsändar skett. Men konungen åtnöjde sig ej därmed. Han fann snart med sin fördel förenligt att taga ej blott prästbordens afkastning utan äfven de i nämnda socknar utgående prästeräntor d. v. s. de naturaprestationer och kontanta afgifter, med hvilka sockneborna aflönade sina kyrkoherdar. Några sådana tillsattes där ej, utan såsom deras ställföreträdare förordnade konungen kaplaner, hvilka vid fogdens bord fingo fritt underhåll och därjemte en obetydlig kontant lön. Detta fortgick till och med år 1561, då i båda socknarne af konung Erik insattes kyrkoherdar, till hvilka prästeräntorna återgingo*.

Under dessa år, 1556 (57)–1561, hade fogdarne i Umeå och Luleå sålunda att redovisa ej blott för sina fögderier och "gårdar" utan äfven för de i nämnda socknar utgående prästeräntor. Fogden i Umeå använde sig vid sin redovisning af gemensamma räkenskaper och uppborrdslängder för alla dessa olika grenar af sin verksamhet. Hans sätt att uppställa sina längder framgår af följande exempel:

"Westerhiske

Jonh Tomesson	1 Sonn
Påskemåls pnr	1 öre 2 pnr
Tiende korn	27 skyller
Kyrke (— korn)	1 sp. 3 skell
Klockeverke bo	4 st.
Tiende smör eft. 16 kor	1 lpd.
Erich Jonsson	1 Son
Påskemålspr	"

Några upplysningar rörande innebörden af detta exempel torde ej sakna sitt intresse. Under byanamnet följer först anteckningen "Jonh Tomesson 1 Sonn". Denna innebär, att Jonh Tomesson, som själf utgjorde ett mantal enligt detta ords dåvarande betydelse, hade hemma hos sig en fullvuxen

* Prästborden behöllos ännu någon tid af kronan, i Luleå till 1563, i Umeå till 1567.

son. De representerade tillsammans 2 "bogamantal". För hvarje sådant utgick i Vesterbotten den s. k. boga-, vinter- eller skinnskatten med $\frac{1}{2}$ öre* eller motsvarande belopp i skinn. Jonn Tomesson erlade sålunda dubbel skinnskatt; beloppet anges af den längre ned följande rubriken "klocke-verke bo 4 st." "Påskemåls pnr 1 öre 2 pr" betecknar den kontanta summa, som han hade att erlägga till prästen för åtskilliga dennes ämbetsförrättningar. Med "Tiende korn 27 skyller" förstås den kvantitet (i skyllar) otröskadt korn, som belöpte sig på prästens andel i tionden ($\frac{2}{3}$ -delar), under det "kyrke (-korn) 1 sp. 3 skell" anger den återstående 3:dje-delen, som här tillkom kronan och erlades i tröskad säd. Sista rubriken "Tiendesmör eft. 16 kor 1 lpd" betecknar det kvantum smör, som erlades till prästen, utgående med $1\frac{1}{4}$ mark för hvarje ko. Klart är, att af på detta sätt uppställda längder kunna, för så vidt de få anses tillförlitliga, slutsatser dragas särskildt rörande tionden och dess fördelning samt angående kornas antal och med ledning häraf skördens och boskapsstockens storlek.

Motsvarande handlingar för Luleå gård, fögderi och socken äro ej på detta sätt sammandragna och visa sig därför från statistisk synpunkt än värdefullare. För räkenskapsåret 1559 äro de fullständigt bevarade i 4 foliovolymmer**, innehållande:

- I.*** Fögden Jöns Trulssons räkenskaper.
- II. Nominativ gårdemantalslängd.
- III. a. Längd öfver "Jordh skatten" eller "årliga Rentan", specificerad för hvarje by.
 - b. Nominativ mantals- och bogamantalslängd.
 - c. Uppbördslängder för Gengårds-, Afrads-, Hästestånds och Köpmanspenningar samt för fisk och sälspäck.
 - d. Saköreslängd.
- IV. a. Nominativ längd öfver uppbörden af prästetionden och prästräntorna i Luleå socken.
 - b. Nominativ tiondelängd för Luleå lappmark.
 - c. Nominativ längd öfver uppbörden af skinntionden i Luleå socken.
 - d. Nominativ längd öfver uppbörden af kronotionden i Luleå och Piteå socknar.
 - e. Nominativ längd öfver uppbörden af "Qvicktionde" i Luleå socken. — Defekt.
 - f. Verifikationer.

Intressantast af dessa handlingar är den med IV. a. betecknade nominativa längden öfver uppbörden af prästetionden samt prästeräntorna i Luleå socken. En närmare undersökning af dess affattning, innehåll och betydelse för särskildt kändedom om ortens och tidens befolkningsförhållanden torde därför vara lämplig.

Längden inledes med följande ingress:

"Uppbörden på tiondekorn med halm, som bönderna hafva fört tröskadt till gården. Dessliques påskemål, komålsmör och matskottsmör pro anno 59."

* 1 mark = 8 öre; 1 öre = 24 penningar.

** Kam. Ark. Norrl. handl. 1559 N:o 10.

*** Dessa beteckningar med nummer och bokstäfver, här använda för öfversiktlighetens skull, finnas naturligen ej å handlingarne.

Härefter följer själfva längden, hvarur början må anföras:

"Geddewijck		
Anders Nilss	Kornn	34 skyll
pnr 4 öre 10 pr	påskemåll	1 öre H ¹³ D ¹¹ Sg ¹ Se ⁵ e ⁶
eptt. 16 kiör	Kåmåls Smör	16 mc.
	Mattskotts smör	4 mc.
Niels Nielsson	Kornn	26 skyll
pnr 4 öre 8 pr*	påskemåll	2 öre H ¹² D ⁸ Sg ¹ Se ² E ⁶
eptt. 10 kiör	Kåmåls smör	10 mc.
	Matt skotts smör	4 mc.
Hustru Gertrudh	Kornn	12 skyll
pnr 2 öre 13 pr	påskemåll	1/2 öre H ⁶ D ⁵ Se ² Ar ² E ⁶
eptt 5 kiör	Kåmåls smör	5 mc.
	Matth skotts smör	4 mc. "

För betydelsen af den första och tredje af dessa skatterubriker har här ofvan i korthet redogjorts. Den sista "Matskottet" eller "Julaltare" var i bl. a. Helsingelagens Kyrkobalk kap. X påbjuden, och konung Gustaf påyrkar upprepade gånger i sina bref dess rätta utgörande till prästerskapet. Här utgick den af gammal sedvänja i smör.

Påskemålspenningarna slutligen ha i denna längd en egendomlig affattning. Klart synes visserligen genast, att det främst på raden antecknade penningebeloppet utgör en slutsumma, som i de sist på raden anförda siffror och bokstäfver i detalj specificeras. Ej så lättförklarlig är betydelsen af hvar och en af dessa specialbeteckningar. Först gäller det naturligen att rent matematiskt bestämma bokstäfvernas värde i och för sig eller i förening med den ena eller andra siffran, hvilket naturligen ej möter några större svårigheter till följe af rikedomen på exempel. En sådan uträkning ger till resultat:

H ¹ , H ² , H ³ o. s. v.	= resp.	1, 2 och 3	penningar
D ¹ , D ² , D ³ "	= "	1, 2 "	3 "
Sg ¹ , Sg ² , Sg ³ "	= "	12, 24 "	36 "
Se ¹ , Se ² , Se ³ "	= "	8, 16 "	24 "
Ar ¹ , Ar ² , Ar ³ "	= "	" " "	" "
E ⁶	=	" " "	6 "

Denna sista beteckning varierar aldrig till siffran och förekommer för hvarje nominatus. En eller flera af de öfriga kunna däremot saknas.

Hvilken är nu innebörden af hvar och en af dessa påskemålspenningarnes detaljsiffror? Landskapslagarnes kyrkobalkar, i detta fall särskildt Helsingelagens K. K. B. kap. X, meddela en rad af upplysningar om de olika afgifter, som sammanfattas under den gemensamma benämningen påskemålspenningar; likaså åtskilliga konung Gustaf I:s bref, särskildt det till Helsingarne af den 12 Mars 1528, hvori bland annat säges: — — "påskäranta utaf bonde och hustru 1/2 öre för offerpenningar, utaf legodräng 13 penningar, af legopiga 9 penningar, brudepenningar, och kyrkogångsaltare gifves efter sedvänjan så mycket en hvar tackes och som han vill sig heder

* Felsummering; skall vara 4 öre 6 pr.

veta; dock så att den fattige skall icke trängas därtill högre än lagboken säger, 1 öre för kyrkogång och en örtug för brudepenningar — — —". Äfven med ledning af dessa bestämmelser visa sig betydande svårigheter att dechiffirera åtskilliga af de förekommande beteckningarne. Lyckligtvis förefinnes bland Kammararkivets handlingar för ett senare år* en synnerligen upplysande "undervisning" till en motsvarande längd för samma socken.

Denna "undervisning" har följande lydelse: " — — —; desslikes påskemålspenningarne 1 öre hvar t hjonelag, 1 penning hvar t hufvud, som bonden har i sin gård, 1 penning så många som gå till gudsbordet, $\frac{1}{2}$ öre hvar legodräng, 8 penningar hvar legokona, item 8 penningar hvar arf taget är". Jämföras dessa bestämmelser med påskemålspenningarnes specifikation i längden samt här ofvan anförda uträkningar af respektive beteckningars penningvärden, framgår med all tydlighet detta resultat:

$\frac{1}{2}$, 1, 1 $\frac{1}{2}$, 2 o. s. v. öre = resp. enklång (enka), hjonelag, hjonelag + enklång (enka), 2 hjonelag o. s. v.

H¹, H², H³ o. s. v. = resp. 1, 2, 3 personer ("hufvuden").

D¹, D², D³ " = " " " som begått nattvarden (afgiften kallas stundom "dukpenningar").

Sg¹, Sg², Sg³ " = " " " "legodrängar".

Se¹, Se², Se³** " = " " " "legokonor".

Betydelsen af beteckningarne "Ar¹" o. s. v. samt "E⁶" är däremot svårare att klargöra. "Ar" är tydligtvis en förkortning af ordet arf e. d. "Undervisningen" säger att 8 penningar (= ar¹) skulle betalas "hvar arf taget är". Detta uttryck borde väl så förstås, att ur hvarje dödsbo vid arfskiftet erlades en bestämd penningssumma till prästen. En dylik uppfattning vederlägges dock bestämdt däraf, att åtskilliga stå antecknade för ar², ar³, ja ända till ar⁶, hvilket visar att de för arf erlagda beloppen betydligt varierat. Därom vittna äfven gällande lagar och författningar. Västerås Ordinantia hänvisar härom i sin 8 § till kyrkobalken, hvilken i de flesta landskapslagarne bestämdt anger, att den s. k. likstolen skulle utgå i viss proportion mot sterbhusets behållning. Liknande bestämmelser återfinnas i K. Gustafs "Ordning" af d. 20 aug. 1556. De öfverensstämma likaledes däri, att likstolen skulle utgå af det oskiftade dödsboet. Emellertid visar sig, att bland längdens 428 nominati ej färre än 120 antecknats för tillsammanlagdt "ar²⁵²". Då orimligt synes, att hos mer än $\frac{1}{4}$ af dessa arfskifte under året skulle skett, kan man taga för gifvet, att likstolen här ej utbetalts af sterbhuset utan af hvarje ärfvande i proportion till hans andel. Ar¹, ar² o. s. v. beteckna sålunda de penningssummor, som enligt dessa principer till prästen under året erlagts.

Hvad slutligen angår den med E⁶ betecknade afgift, så har den ej samma karakter som de förutnämnda. Den utgick nämligen med samma

* N. H. 1561: 5. Påskemålspenningarne äro i denna längd ej specificerade, utan antecknade på samma sätt som ofvan visats för Umeå socken.

** Betydelsen af Sg och Se är ej klar. I deras ställe skulle man väntat sig de lättförklarliga förkortningarna Lg och Le (= "legodräng" och "legokone").

bestämda belopp för hvarje nominatus. Med undantag af "Matskottet" erlades, så vidt känt är, ingen sådan afgift till kyrkoherden. Kan då denna skatterubrik tänkas afse någon annan?

Som bekant funnos under katolska tiden i landt församlingarne inga andra till prästerskapet hörande än kyrkoherden och klockaren. Den senares underhåll utgjordes dels af afkastningen af hans boställe — där sådant förefanns, hvilket var regel — dels af tillfälliga inkomster för hvarje ämbetsförrättning, dels af en för hvarje matlag med lika kvantitet utgående afgift i säd. Denna sista inkomsttitel kan ju tänkas sätt till visst penningbelopp och just utgöra den i påskemålspenningarne ingående posten E⁶, men vid granskning af längden befinnes, att "Ture kläckare" själf erlagt detta belopp.

Större sannolikhet förefinnes för antagandet att det skulle utgöra en afgift för underhåll af kaplan. Allt från reformationens början anställdes sådana här och hvar i större och mera svårskötta församlingar. De voro till att börja med kyrkoherdarnes privata biträden och aflönades uteslutande af dem. Efter hand förmäddes församlingarne att lemna bidrag till deras underhåll, och småningom blefvo de *dessas* tjänstemän vid sidan af kyrkoherden. I Luleå kungsgårds räkenskaper för detta år finnas upptagne aflöningar och underhåll för två kaplaner. Den ene af dessa representerade naturligtvis kyrkoherden. Huruvida den andre förefunnits redan förrän kronan tog kyrkoherdebefattningen så att säga på entreprenad, kan ej afgöras och inverkar ej på föreliggande fråga. Antagas kan nu, att vederbörande — kyrkoherden eller konungen genom fogden — fann göromåls mängd och framför allt församlingens vidsträckthet (den omfattade Neder-Luleå, Öfver-Luleå, Edefors och Råneå nuvarande församlingar med en sammanlagd ytvidd af 585,780 har) nödvändiggjöra anställandet af en kaplan. Församlingen förmäddes äfven här bidraga till hans underhåll med en afgift, som erlades af samma personer, som ansvarade för öfriga prästeräntor. Kyrkoherden, hvilken ännu så länge var kaplanens ej blott förman utan rent af husbonde, uppbar denna inkomsttitel på samma gång som de öfriga. Af åtskilligt att döma — t. ex. allmogens upprepade ansökningar att få mot kontanter återlösa sin kronotonde — synes antagligt, att denna afgift bestämts utgå i penningar. Vid kyrkoherdens uppbörd kom den sålunda att ingå under samma rubrik som öfriga kontanta prästeräntor. Påskemålspenningarnes detaljsumma E⁶ skulle sålunda beteckna församlingens kontanta bidrag till kyrkoherden för underhåll af kaplan.

Några positiva bevis för riktigheten af denna åsikt kunna ej anföras. Den afser endast att lemna ett försök till förklaring och synes såsom sådan acceptabel. Några direkta resultat för en statistisk undersökning ger, enligt denna uppfattning, ej rubriken E⁶.

Påskemålspenningarnes öfriga, här ofvan till sin betydelse klargjordä beteckningar, lämna däremot ett rikt och mångsidigt material till belysning af ortens befolkningsförhållanden. Resultatet af gjorda summeringar återfinnes i följande

Tabell I.

Antal						
nominati	hjonelag	änklingar och änkor	personer		drängar	pigor
			alla	som begått nattvarden		
428	510	102	3126	2281	102	201

Rörande denna tabell torde böra anmärkas, att siffrorna i 2:dra och 3:dje kolumnen funnits af påskemålspenningarnes 1:sta detaljsumma, $\frac{1}{2}$, 1, $1\frac{1}{2}$ o. s. v. öre, i det för hvarje öre upptagits ett helt hjonelag, för hvarje halft öre änkling eller änka. Härvid ha t. ex. $2\frac{1}{2}$ öre beräknats motsvara 2 hela hjonelag + en änkling (änka), liksom 2 öre samt det någon gång förekommande 3 öre antagits betyda resp. 2 och 3 hjonelag. Osannolikt vore ju, att i stället där förefunnits 2 änklingar (änkor), hvilka tillsammans erlagt 1 öre.

Här nedan följa några sammanställningar af tabellens siffror, jämförda med nutida för hela Sverige gällande förhållanden*. De i tabellens första kolumn angifna "nominati", ha därvid antagits motsvara hvad med en modern term kallas "hufvudpersoner". Under benämningen "familjer" ha sammanfattats hjonelag, änklingar och änkor (samt fränskilda — 1890).

På en hufvudperson belöpte sig:

år 1559 — 1,48 familjer — 0,24 drängar — 0,49 pigor — 7,3 personer
 " 1890 — 1,1 " — 0,08 " — 0,12 " — 5 "

Hvarje familj innehöll:

1559 — 5 personer
 1890 — 4,38 "

Proportionen mellan å ena sidan antalet änklingar, änkor (och fränskilda) samt å den andra hjonelag var

år 1559 — 1:5
 " 1890 — 1:2,7;

proportionen mellan antalet manliga och kvinnliga tjänstehjon:

år 1559 — 1:2
 " 1890 — 1:1,6.

Vid dessa jämförelser ha ej medtagits siffror från kolumnen för antal "personer som begått nattvarden", då det ej torde vara möjligt att fullt bestämdt fixera någon sådan grupp. Af intresse är dock att något undersöka äfven dessa siffrors värde.

Afgiften för nattvardsgång, "dukpenningarne" eller "altarlegan", var ursprungligen en tillfällig betalning till tjänstgörande präst och erlades för hvarje gång man begick nattvarden. Då emellertid sedvana var — enligt de flesta landskapslagarnes kyrkobalkar — att hvarje person, som af vederbörande prövades vara hunnen till nödig ålder och utveckling, en

* Enligt Sv. off. stat. A XXX 11: 3. (1890).

gång hvarje år — på påskdagen — begick nattvarden, så blefvo dukpenningarne snart en stående afgift för alla dessa. De erlades sålunda af alla personer af viss ålder och utveckling. Kan någon bestämd åldersgrupp här fastställas? De som erlade nattvarvsafgiften, utgjorde enligt ofvanstående tabell omkr. 73 % af hela antalet personer. Detta procenttal motsvarar i vår tid antalet personer från och med 17 års ålder. Intressant blir då att undersöka hur denna åldersgräns förhåller sig till bestämmelserna för och vanorna ifråga om nattvarvsbegäendet vid denna tid.

Kyrkoordningen 1571, som i allmänhet torde inskränkt sig till ett formulerande af i praxis redan genomförda principer och därför kan vara vittnesgill äfven för den närmast föregående tiden, anför under rubriken "Ordning med messan" bland hinder för detta sakraments utdelande: "Item icke åt barn yngre än nio eller åtminstone åtta år, ty yngre barn kunna föga besked veta om Sakramentet". Förut står anfördt bland allmänna kvalifikationer: "Man skall ock ingen gifva sakramentet, som icke vet göra skäl och reda, hvarför han går dertill. Eller den icke kan läsa Fader vår, Tron och Budorden". Vår gällande kyrkolag säger härom i kap. 8 § 3: "Ej heller barn, som äro yngre än 13 eller 14 år med mindre hos dem, efter flitigt förhör, skönjes ett godt förstånd — —".

Uppenbart är, att dessa åldersbestämningar — vaga som de äro — ej ägt någon praktisk betydelse. Fordringarne på nattvardsgästerna att "veta besked om sakramentet" samt "läsa Fader vår, Tron och Budorden" eller att "efter flitigt förhör" gifva prof på "ett godt förstånd" voro naturligen kraftiga hinder mot ett tidigt nattvarvsbegående. Af samma verkan var ock denna därmed förenade afgift, "dukpenningarna". Betänker man svårigheten att vid denna tid bibringa ungdomen en äfven minimal kristendoms-kunskap — säkerligen kunde ej de anförda bestämmelserna här strängt tillämpas —, betänker man vidare det faktum, att i våra dagar konfirmationsåldern på landsbygden, särskildt i Norrland på grund af genom långa afstånd försvårad skolgång o. d., i genomsnitt torde vara omkring 16 år eller högre, så förefaller högst sannolikt, att längdens siffror i denna punkt ange verkliga förhållandet, trots det att lagstiftningen synes förut-sätta en betydligt lägre ålderssiffra.

Hvilket värde från statistisk eller kulturhistorisk synpunkt man emellertid kan tillmäta denna och öfriga uppgifter i längden, beror naturligen på huruvida man kan ådagalägga dels att denna borde upptaga alla personer i församlingen och dels att så verkligen skett. Hvad den första frågan beträffar, så kan den besvaras endast med ett hänvisande till prästeräntornas häfdvunna begrepp af afgifter, som på ett eller annat sätt träffa församlingens *alla* medlemmar. I en längd af förevarande art böra sålunda alla personer finnas upptagna, för såvidt längden samvetsgrannt och ordentligt uppgjorts. Därpå beror värdet af dess uppgifter och de slutsatser, som af dem dragas.

Klart är, att fogden med ledning af kaplanernas personkänedom

samt genom jämförelsen med de längder, som kyrkoherden under den näst föregående tiden fört i och för sin uppbörd, skulle *kunnat* få denna längd fullt riktig, för så vidt han själf så ville.

Betänker man vidare, att vederbörande i "Kammaren" i Stockholm hade att tillgå precis samma källor till kontroll och att konung Gustaf och hans män ej hade för vana att lämna oanvända dylika tillfällen, så kan ej bestridas, att fogden synes varit tvungen att vid särskildt denna längds affattning vara samvetsgrann. Den företer också vid detaljgranskning alla kriterier på tillförlitlighet. Visserligen förekomma här, såväl som i nästan alla räkenskaper från denna tid, ett och annat räknefel o. d., men i sin helhet gör den intryck utaf synnerlig korrekthet. Det kunde förefalla miss-tänkt, att i en längd af denna art, der alla församlingsmedlemmar böra direkt eller indirekt upptagas, för alla "nominati" antecknats sädestionde och komålssmör. Man kunde däraf draga den slutsatsen, att endast jordegare med sina hushåll där förekomma, under det öfriga utelämnats. Ihåggkommas må emellertid, att jordbruket med binärningar så fullständigt behärskade tidens ekonomiska lif, och detta framförallt i Norrland, att där ytterst få torde till sin hufvudsakliga existens varit beroende af någon annan näringskälla. Här om vittnar äfven längden, där åtskilliga personer förekomma med epitetet smed, skräddare, skinnare o. s. v., men icke desto mindre med antecknad tionde och smörränta. Att ej ens små jordlägenhetsinnehafvare förbigåtts, synes däraf, att för åtskilliga nominati upptas t. ex. 1 ko jämte ett minimalt tiondebelopp. De få personer, som kunna tänkas ej alls bruka jord, såsom en del fiskare och jägare, återfinnas antagligen under den nominatus, på hvilken jord de bodde. Härför talar det öfverraskande stora antalet — 1,48 — "familjer" per nominatus.

En ur olika synpunkter företagen granskning af denna längd ger sålunda som resultat, att den bör tillerkännas en ovanligt hög grad af trovärdighet. Yttermera bekräftelse vinner detta omdöme genom jämförelser med öfriga likartade handlingar för detta år, här ofvan betecknade såsom II, III b., IV d. Dessas för befolkningsstatistiken användbara uppgifter äro jämte prästeräntenominati sammanställda i följande

Tabell II.

Antal				
prästeränte-nominati	kronotionde-gifvare	gårdemantal	mantal	bogamantal
428	429	425	416	603

Rörande de längder, hvarur dessa siffror hämtats, må först anmärkas, att en yttre granskning af deras uppställning, af byarnes ordning, namnens stafning o. d. ger till resultat, att 2 olika hufvudtyper bland dem

förekomma. Den ena representeras af kronotiondelängden och prästeräntelängden. Förklaringen till dessas öfverensstämmelse är helt naturligt den, att de till år 1557 uppgjordes af vederbörande prost och kyrkoherde, sålunda enligt samma principer och i detta fall vanligen af samma person*. Vid angifna tid öfverflyttades kronotiondeuppbörden från prostarne till fogdarne. Dessa längders likhet framgår ju äfven tydligt af siffrorna i tabell II. Den andra typen representeras egentligen af mantals- och bogamantalslängden. Denna nominerade de *män*, som ansvarade för jordskatt, och upptog för hvar och en af dessa hans hemmavarande manbara söner, bröder och mågar. Bonden, plus dessa, utgjorde det antal bogamantal, för hvilka han erlade bogaskatten, som var en ordinarie skattetitel. Mantalet var således lika med antalet *män*, som erlade jordskatt. Gårdemantalet däremot omfattade *samtliga* skattlagde jordägare, män och kvinnor, hvilka tillsamman, vanligen i grupper om 16 st., ansvarade för bestämda belopp af tillfälliga skatter, gårdar. Här af följer, att gårdemantalslängden till uppställning var = mantalslängden, men med upptagande af de i denna uteslutna kvinnliga jordskatteinnehafvarne, äfvensom att gårdemantalet i regel var större än mantalet. Vid tider af missväxt eller eljes förorsakad dyr tid inträffade emellertid stundom motsatsen, i det de fattigaste befriades från gårderna. En del variationer kunna för öfrigt bero på att längderna upprättades på olika tider af vederbörande räkenskapsår.

Det ifrågavarande årets gårdemantalslängd afviker emellertid från dessa regler så till vida att den i yttre hänseende, i fråga om byarnes och namnens ordning o. s. v., visar sig tillhöra kronotionde- och prästemantalslängdernas typ. Dessa upptaga dock några fler nominati, nämligen utom de skattlagde jordbrukarne äfven några nybyggare, hvilka efter frihetsårens utgång väl erlade tionde och prästeräntor, men hvilkas jordinnehaf ännu ej åsatts ett visst jordetal i jordeboken. Först sedan detta skett genom laga skatteransakning, upptogos de bland mantalet.

Jämför man under fasthållande af dessa synpunkter de i tabell II anförda siffror, så visar sig dem emellan så stor samstämmighet man kan vänta, under det att vederbörande längders olika uppställning vittnar om att de ej schablonmessigt afskrifvits efter hvarandra. Betänker man vidare den synnerliga noggrannhet, hvarmed fogderäkenskaperna i sin helhet synas vara förda samt den detaljerade granskning de underkastades i Stockholm, hvarom vittna åtskilliga anteckningar och anmärkningar, så måste man åt dessa urkunder tillerkänna en synnerligen hög grad af trovärdighet.

Tabellens sista kolumn, bogamantalet, skulle gifvetvis erbjuda utmärkt tillfälle till kontroll, för så vidt man någorlunda bestämdt kunde fixera den folkmängdsgrupp, som där af motsvaras. Bogamantalslängdernas undervisningar säga, att bogaskatten utgöres af bonden själf samt de hans söner och mågar, som äta hans bröd, äro vuxne samt så starka att de kunna

* Kyrkoherden i Lule var vanligen prost.

spänna en båge. Sätter man med ledning häraf den nedre åldersgränsen till 17 år (= genomsnittsåldern för första nattvardsbegäendet), den öfre till 60 år, skulle enligt vanliga regler för åldersklassernas proportion bogamantalet omfatta ungefär 24 % af hela folkmängden. När öfre åldersgränsen sättes så högt som här skett, torde antalet af lytte och sjuke, som böra frändragas, ej kunna beräknas lägre än 2%. Vidare afgå de i tabell I upptagne 102 drängar, hvilka ej inberäknades bland bogamantalen; dessa utgöra omkring 3%. Bogamantalen skulle alltså motsvara 20% af hela folkmängden d. v. s. 625. Tabell II anger 603. Differensen är i sig själf obetydlig och beror naturligen på omöjligheten att säkert fixera åldersgränsen m. m.

Vi hafva sålunda på olika vägar kommit till det resultat, att samtliga ofvan anförda längder få anses synnerligen tillförlitliga och upplysande, för så vidt man använder dem med kännedom om deras rätta innebörd. Särskildt har visat sig, att längden för prästeräntorna, IV a., lämnar enastående mångsidiga uppgifter. Intressant kan vara att jämföra dess folkmängdstal med de resultat Forssell i sitt arbete "Sverige 1571" vunnit. För Västerbotten har han antagit ett antal af 7 personer per "taxeringshushåll". Dessa öfverstego med 5% antalet af motsvarande års tiondegifvare. Om man nu ökar det i tabell II angifna antalet tiondegifvare med 5%, vinnas talet 450. Beräknas på hvart och ett af dessa tänkta hushåll 7 personer, skulle hela folkmängden uppgå till 3,150. Öfverensstämmelsen med prästeräntelängdens 3,126 personer är förvånande.

Ehuru denna urkund — IV a. — synes äga alla inre och yttre kriterier på tillförlitlighet, är dock dess användbarhet, beviskraft och betydelse för kännedomen om tidens befolkningsförhållanden starkt begränsad. Dels behandlar den nämligen ett i lokalt hänseende relativt inskränkt område och dels föreligga endast för ett år sådana detaljerade uppgifter.

Såsom ett medel, bland många andra, till karakteristik af de regelbundet flytande källor, som lyckligtvis finnas, torde den äga sin egentliga betydelse. Onekligen vittnar den kraftigt om dessas värde såsom material för statistiska undersökningar.

Erinras må slutligen, att dess användbarhet ej är inskränkt utslutande till det befolkningsstatistiska området. Dess rubriker för komålssmör och tionde erbjuda ett liknande intresse för undersökning af boskapsskötselns och jordbrukets tillstånd. Af påskemålspenningarnes detaljuppgifter torde likaledes åtskilliga rön, utom de här antydda, kunna göras angående lokalt kyrkliga och rättsliga förhållanden.

Den ekonomiska ställningen och öfver- spekulationen.

Af

Professor Pontus E. Fahlbeck.

I.

Det är en sällsam situation, hvaruti vi för ögonblicket befinna oss. Den ekonomiska himlen har två alldeles olika utseenden; och allt efter som man ser åt ena eller andra hållet sväller sinnet af solsken och glada förhoppningar eller intages af fruktan för stundande oväder. Tecknen, som visa sig, äro nämligen stridiga.

Å ena sidan pulserar det ekonomiska lifvet i handel och rörelse med starka, kraftfulla slag. Den nu storvuxna industrien arbetar med högtryck för en marknad, som icke tyckes kunna bli mättad. Vinsten uttryckt i utdelning för det gångna liksom näst föregående arbetsår är stor; och den andra parten uti alla företag, arbetarne, ha det också mycket godt. Där om vittna de rikliga arbetstillfällena, de höga lönerna, den stora konsumtionen och icke minst — arbetskonflikterna. Ty dessa ovälkomna gäster bruka visa sig mest, när tiderna äro goda. Äfven andra näringar än industrien befinna sig tydligen i en lyckosam konjunktur. Järnvägarnes materiel förslår ej för den växande mängden af godstransporter; och äfven jordbruket, som eljes oftast klagat, har nu intet annat att beskärma sig öfver än de höga arbetslönerna och bristen på arbetare. Allt detta tyder ju på en blomstrande ekonomi, som kommit folket i dess bredaste lager till godo. Om någonsin kan man kalla detta goda tider. — Men på andra sidan mötes blicken af orimligt höga växelkurser på utlandet samt räntesatser på 6 och ända till 7 0/0, sådana

som vi ej sett på långa tider, och som mången trodde aldrig skulle återkomma. Dessa företeelser äro typiska kristecken. Det förra innebär en dålig betalningsbalans mot utlandet, det senare utom detta en ofantlig knapphet på den inhemska penningmarknaden. Därtill äro kurserna på fondbörsen starkt tryckta. Allt detta är mycket betänkliga symptom, som ofelbart skulle bevisa, att vi befunne oss midt upp uti en kris, funnes ej de ofvannämnda gynnsamma tecknen, som motsäga dem.

Huru man rätt skall tyda denna underliga opposition är ej så lätt att säga. Men så mycket är utan vidare klart, att länge kan det icke fort fara med dessa motsägande tecken. Endera sidan skall segra, och hvilkendera det blir, är ej svårt att förstå, därest ej betalningsbalansen till utlandet förbättras och framför allt den inhemska penningmarknaden lättas från den tyngd, som nu hvilar på densamma. Ty industrien samt öfverhufvud handel och rörelse kunna ej länge arbeta med så dyra penningar och så stor svårighet att erhålla tillräckligt däraf, som nu är fallet, utan att de blomstrande tiderna förbytas i dåliga. Skulle det ej lyckas oss inom en ej allt för lång tid, att aflägsna den penningknapphet, som nu såsom en alp trycker på näringslivet, så ha vi att vänta först en stagnation så en återgång ut efter hela linjen. Förloppet därvid ligger i öppen dag. De ännu så gifvande företagen komma att gå med ringa eller ingen vinst, hvilket föranleder dem att dels inskränka sin tillverkning och arbetspersonal, dels sänka arbetslönerna, hvaraf i sin ordning följer en minskad efterfrågan på allting och så däraf åter en ny inskränkning i tillverkningen och så undan för undan i ständig växelverkan, till dess att det storartade uppsvinget i vårt land om också ej helt tillintetgjorts — ty därtill är det dock för solidt — likväl väsentligen stäckats. Detta är den hotande framtidsutsikten, som med obönhörlig konsekvens kommer att förbyta de goda tiderna i onda — därest ej lindring å lånemarknaden snart nog kan uppnås. Det är sannerligen skäl att både offentligt och enskildt allt göres, hvad göras kan, för att i tid söka förebygga en sådan tingens gång. Men för att göra detta måste man framför allt känna de förhållanden, som framkallat de hotande tecknen.

Bland de orsaker till den nuvarande förlägenheten, som mest framhållits, må nämnas en öfverdrifven spekulation, indragningen af svenska obligationer från utlandet samt Riksbankens diskontopolitik. Hvad att börja med den sist nämnda beträffar, så vill jag visserligen icke obetingadt sälla mig till dem, som ständigt förevita Riksbanksfullmäktige en oklok skötsel af rikets tongifvande penningeverk, men det är mig dock svårt att fritaga dem från beskyllningen att äga allt för liten

känning med penningställningen inom landet och dess behof. Den alltsedan 1668 i bankens instruktion gifna föreskriften: "att bibehålla det inländska myntet vid dess rätta och skäligen valör samt hindra och förekomma främmande myntsarters obilliga och egenmäktiga stegrande", med andra ord att upprätthålla växelkursen eller från en annan sida sedt att skydda sin guldkassa, bör otvifvelaktigt allt jämt vara första ögonmärket för Riksbankens verksamhet. Men det får icke vara det enda, allra minst med den dominerande ställning, som Riksbanken i senare tider fått och inom kort med det uteslutande sedelmonopolet ännu mera får. Dess uppgift måste i lika mån vara att följa den inre ställningen, återhållande när så behöfves, upplifvande och stödjande, när däraf göres behof. Med andra ord Riksbanken skall lika mycket tänka på allmänheten som på sig själf och sin guldkassa. Och det är icke utan, att man tycker sig uti de senast årens diskontopolitik stundom finna allt för ringa hänsyn till affärernas läge inom landet. Sålunda hade de ledande enskilda bankinstituten redan länge begärt ränteförhöjning, då den äntligen på allvar kom den ²⁹/₁₀ 1897, allt i akt och mening att därigenom en hämsko skulle läggas på en redan då för djärf spekulation. Och sedan måste det betraktas som ett bestämt missgrepp, att Riksbanken i mars 1898 åter sänkte räntan, hvarigenom spekulatören fick ny vind under vingarne, då likväl redan vid den tiden för alla och en hvar var uppenbart, att för mycket rörligt kapital bundits i fast och att svår penningknapphet förestod. Men det tjänar föga till att tala om, hvad som i detta afseende varit. Och för öfrigt förslår näppe-ligen någon diskontopolitik att hejda den största faran för vår lugna utveckling, såsom vi senare skola se. Må vi blott hoppas, att Riksbankens styrelse för framtiden må mera än hittills sköta sin diskontopolitik jämväl med hänsyn till den inhemska lånemarknaden och särskildt de inhemska placeringarne. Men för att detta må kunna ske är nödvändigt — jag medgifver det — att kunna följa dessa, något som dessvärre nu ej är möjligt, oaktadt vi äga ett ämbetsverk, Patent- och Registreringsbyrån, som just har därmed att skaffa. Det vore högeligen önskvärdt, om hvar tredje eller sjettemånad en uppgift om nystiftade bolag och deras kapital offentliggjordes, såsom sker t. ex. i England. De kortfattade notiser härom, som hittills förekommit uti "Berättelsen om hvad i Rikets Styrelse sig tilldragit" förslå för ingen del. Endast på detta sätt får man den nödiga öfversikten öfver den inhemska penningmarknadens ställning och behof, ej blott för ögonblicket utan äfven för den närmaste framtiden.

En mera direkt verkande orsak till den nuvarande förlägenheten är återköpet af svenska obligationer och aktier från utlandet. Detta har skett i en efter svenska förhållanden stor måttstock — äfven det ett bevis bland de många på den stora kapitalbildningen i Sverige under senaste tio år. Man beräknar att obligationer för vid pass 60 mill. kronor och dessutom aktier för omkring 30 mill. kronor återköpts under senare år. Säkert är enligt autentiska uppgifter, som de respektive penningverken benäget meddelat, att då den utländska obligationsskulden år 1885 ³¹/₁₂ kunde beräknas till i rundt tal 600 mill. kronor, så utgjorde den ³¹/₁₂ 1898 vid pass 460 mill. kronor — ej obetydligt mindre alltså*. Men huru nyttigt det än må vara att betala sina skulder, så kan dock detta ske för fort. Faktiskt ha vi på det sättet frånhänt oss en ej ringa del af vårt rörelsekapital. Och sannolikt är, att om vi haft dessa penningar kvar, så skulle ej så hotande tillbud, som dem vi nu upplefva, hafva framträdt, och räntan hafva hållit sig inom rimliga gränser. Det var den låga räntan 1894—96 samt kassornas, framför allt Postsparbankens, mindre lämpliga bestämmelser om placering, som vållade denna ej fullt välbetänkta och på allt sätt kostsamma operation. Här hafva vi alltså en mycket verksam orsak till det nu knappa penningläget, men visserligen icke den enda och framför allt icke en sådan, som alltjämt fortsätter sin verksamhet, eller vid hvilken vi nu kunna göra någonting.

Detta är åter fallet med *spekulationen*, som också från alla sidor betecknas som den egentliga orsaken till vår förlägenhet. Emellertid innefattas uti ordet spekulation eller öfverspekulation ganska olikartade ting, som därför ock gärna sammanblandas, men med rätta böra hållas isär. Med detsamma betecknas nämligen i detta fall icke blott spekulation i aktier, mestadels på hausse, samt terminshandel, som dock hos oss lär vara mycket begränsad, utan äfven startandet af nya företag, den *produktiva kapitalplaceringen*, såsom jag i brist på bättre namn vill kalla den. Af dessa olika ting är det första eller det under senare år starkt uppdrifna aktiejobbet likväl mindre skyldigt till de olägenheter, i hvilka vi nu befinna oss, än man vanligen föreställer sig. Dettas egentliga skuldregister består å ena

* De inrättningar och kassor, som benäget meddelat uppgift härom, äro: Riksgäldskontoret, Allm. Hypoteksbanken, Allm. Hypotekskassan för Sveriges städer, Sthlms Inteckningsgarantiaktiebol., Sthlms Hypotekskassa, Göteborgs Inteckningsgarantiaktiebol., Skånska Inteckningsbol. i Malmö, Helsingborgs Inteckningsbol. samt vederbörande Drätselkammare i städerna Stockholm, Göteborg, Malmö, Helsingborg och Hamndirektionen i Malmö. Andra utställare af till utlandet försälda obligationer ³¹/₁₂ 1898 funnos icke, så vidt mig är bekant. För år 1885, — se P. FAHLBECK, *Sveriges Nationalförmögenhet*, 1890, s. 49 ff.

sidan däruti, att det är en obetänksam sporre till företagsamhetens stegring, å andra att det engagerar bankerna och därigenom går i vägen för den legitima rörelsens lånebehof. Att det dessutom framkallar svindel bland en mängd enskilde, som genom börsspel på kort tid vilja skaffa sig en förmögenhet, är en annan sida af saken, rätteligen dess sämsta och egentligen demoraliserande, men den berör ej omedelbart det allmänna penningeläget och dess utsikter. Det sist nämnda påverkas af spekulationen i aktier endast på ofvan anförda sätt, ofördelaktigt alltså men icke till den grad, som man kanske trott.

Det är fastmer den legitima spekulationen, som afser att skapa nya värden och alltså består uti en produktiv kapitalplacering, som blir den egentlige syndabocken för våra närvarande bekymmer. Detta kan tyckas vara ett underligt tal, då ju den produktiva kapitalplaceringen och den kraftfulla företagsamheten är det ekonomiska lifvets själ, hela utvecklingens drivvande kraft. Det skulle alltså vara det ekonomiska lifvet själf i en af sina viktigaste funktioner, som skulle frambringa sin egen ofärd. För att förstå detta behöfver man likväl endast erinra sig, att företagsamheten medför, att rörligt kapital bindes i fast. Hvad detta rätteligen innebär, och huru härvid kapital i ordets egentliga mening konsumeras, behöfver jag nu ej utlägga. Det må vara nog att erinra om, att hvad som användes för att bygga hus, köpa maskiner, anlägga järnvägar m. m. undandrages lånemarknaden och alltså minskar den tillgängliga kvantiteten lediga penningar. Endast om det nya företaget är en bankinrättning eller äfven en försäkringsanstalt, förblifva penningarne alltjämt till lånemarknadens disposition. Sammalunda ock ifall företaget endast afser fastighetsköp utan inrättandet af nya ting. Penningarne gå då ur en hand i en annan, men fastlåsas ej mer än de förut voro. Men i alla andra fall dragas de mer eller mindre fullständigt ur lånerörelsen i och med deras inkorporering uti företag och konsumeras där. Det är på detta sätt den produktiva kapitalplaceringen kan blifva förlig. Den tager så stor del af det befintliga kapitalet i anspråk, att brist uppstår för den dagliga rörelsen. Det är detta som har skett i vårt land i senaste tid. Kapitalbildningen i Sverige har varit ofantligt stor under de senaste tio åren. Man märkte det ock under periodens förra del, då räntan sjönk till lägre nivå, än vi någonsin tidigare bevittnat. Men den företagsamhet som väl-lat detta, tack vare det kapital och den rikedom den alstrade — ty de nya företagen icke blott konsumera, de skapa äfven kapital — stannade ej utan gick alltjämt vidare och sprang så kapitalbildningen långt i förväg,

hvaraf slutligen ett missförhållande mellan fast och rörligt kapital och samtidigt mellan tillgång och behof af penningar för rörelsen uppstod. Ty det var ej nog, att de många nya företagen, som startats sedan 1888, vid sin tillkomst kräfde mycket penningar. De behöfde kanske lika mycket för sin drift, när de väl kommit i gång. Det är just härutinnan, som man mest räknat fel, tills man plötsligen finner, att tillgångarna äro för knappa till de stora nya behofven. Och där äro vi nu.

Detta är, om man bortser från förhållandet till utlandet, hvilket jag nu förbigår, den förnämsta anledningen till vår förlägenhet. Det är sålunda till väsentlig del den inre utvecklingen, som fört oss till det nuvarande läget. Denna utveckling innehåller nämligen en fullt tillräcklig förklaring till detsamma, äfven om ställningen i utlandet, där flerstädes tämligen analoga förhållanden ägt rum, på ett eller annat håll synes vara densamma. Men om sålunda medgifvas må, att den stora företagsamheten inom landet — och därom torde alla vara ense — bär den största skulden till den penningeknapphet, som nu råder, så är det dock stor skillnad på företag och företag härutinnan. Det är ej rätt att skära dem alla öfver en kam, ty de förhålla sig mycket olika just med hänsyn till deras förmåga att taga det rörliga kapitalet i anspråk och att gifva sådant igen. Man bör därför skilja på de olika arterna af företagsamhet och mäta deras olika verkan på vårt ekonomiska lif. Först på detta sätt får man en rätt syn på ursprunget till våra förlägenheter och sålunda ock en fingervisning om, hvad som är att göra för att häfva dem.

II.

Hvad man i första hand skulle vilja veta, vore, huru stort det kapital är, som under senaste tio år 1888—1898 placerats i nya företag eller utvidgning af äldre, allt fördeladt efter de olika slagen af företag. Dessvärre är med de ofullkomligheter, som vidlåda vår ekonomiska statistik, detta omöjligt. Några få exakta uppgifter och för rätten gissningar är allt, hvad jag kan gifva. Sålunda hafva under åren 1888 ^{31/12}—1898 ^{31/12} nedlagts uti:

bankföretag	96,57 mill.* kr.
försäkringsbolag	7,32 " "
järnvägar (vid pass)	145,00 " "

* Beloppet utgör skillnaden mellan grund- och reservfonder tillsammanlagda vid periodens början och vid dess slut. Som bekant ha reservfonderna vuxit förnämligast genom de öfverkurser å aktierna, som vid nya emissioner uppstått.

Dessa äro de siffror, som kunna med säkerhet uppgifvas. De båda största posterna uti nya kapitalplaceringar, boningshus och industriella företag, medgifva däremot ingen tillförlitlig beräkning. Visserligen finna vi genom jämförelse af Generalsammandrag af bevillningen för åren 1888 och 1898, att bevillningsskyldig "Annan fastighet" vuxit i värde med:*

i städerna 412,0 mill. kr.

på landet 203,4 " "

Men huru mycket af detta, som belöper sig på stegrade tomtvärden allena, och huru mycket som är att skriva på nybyggnader, samt slutligen huru stor del af de senare som falla på industriella företag och huru mycket på boningshus, är omöjligt att afgöra. Blott så mycket tycker man sig kunna antaga, att det mesta af tillväxten på landet är att räkna nya och utvidgade fabriker tillgodo. Betänker man vidare, att en stor del maskiner och redskap trots den nya lagen om hvad som till fast egendom räknas bör, icke ingår häruti, så torde man ej räkna för högt, om man antager, att 250—300 mill. kr. nedlagts uti industriella företag under dessa år.** Huru mycket som placerats uti boningshus, vågar jag däremot ej ens gissningsvis antyda. Att det icke varit ett ringa belopp kan man dock sluta till af förestående siffror, säkert äfven det 200 mill. kr. Slutligen har uti rederibolag under de båda senaste åren nedlagts ett mindre belopp, på sin höjd ett 10-tal millioner kr. Säkerligen har i allt under dessa tio år uti nya företag eller för utvidgning af gamla fast placerats 550 mill. kr., dessutom nya boningshus byggts för minst 200 mill. kr. Läggas så därtill de vid pass 90 mill. kr. värdepapper, som återköpts från utlandet utom vanlig amortering, så vittnar allt detta om en för våra förhållanden enorm kapitalbildning. Ty äfven om en ej ringa del af anförda belopp anskaffats på kreditens väg, alltså upptagits från kommande kapitalbildning, så är dock det mesta i reda pengar intjänadt och i sina respektive företag nedlagdt. Härvid är hänsyn ej tagen till hvad som under samma tid nedlagts uti städerna på offentliga byggnader, gator och annat, uti väganläggningar samt jordförbättringar och annat till jordbrukets utveckling hörande. Det är en i sanning lysande bild, som dessa tio års ekonomiska historia upprullar.

* Tillväxten af bevillningsfri annan fastighet, som ju äfven bör räknas, kan ej uppgifvas utom beträffande statens. Den utgjorde 33,5 mill. kr. Dock är som bekant taxeringen af denna egendom högst ofullkomlig.

** De enda exakta siffror, som rörande denna sak kunna anföras, äro de i "Berättelsen om hvad i Riket sig tilldragit" för åren 1897—1898 meddelade uppgifterna, att under dessa år uti nya industriella bolag teknats respektive 23,8 och 59,4 mill. kr.

Från denna summariska och för öfrigt mycket bristfälliga uppskattning af de kapital, som i senare tid fast placerats uti företag och annat, må vi nu gå att skärskåda de olika slagen af placeringar med hänsyn till deras produktiva värde samt inflytande på lånemarknaden, som här framför allt intresserar oss. Ty detta inflytande är som nämnt mycket olika.

Sålunda har det som nedlagts i banker och äfven försäkringsbolag icke ett ögonblick undandragits nämnda marknad. Startandet af nya och utvidgandet af gamla banker har långt ifrån att minska tillgången på rörligt kapital, tvärtom bevarat en stor del af detsamma just för sin funktion som rörelsemedel. Det måste därför betraktas som en stor lycka, att under denna tid penningar i så stor omfattning engagerats för kreditinrättningar, ty därförutan hade vi troligen redan före detta kört fast. Raka motsatsen härtill gäller om de medel, som placerats uti nya boningshus. De ha bundits och bundits för all tid samt komma aldrig åter. Boningshus kunna väl i den enskildes hand vara produktiva företag; för samhället och i den nationella ekonomin äro de endast konsumtionsföremål. De skapa intet nytt, inga produkter, hvilka ingå uti och föröka massan af rörligt kapital i detta ords vidsträckta fattning. Men nya boningshus uppföras alltid; och jag är ej i tillfälle att bedöma, huruvida under förevarande tioårs period mera kapital placerats därutinnan än under föregående perioder. Den starka inflyttningen till städerna för städse detta med sig. — Öfriga ofvan omnämnda grupper af företag äro alla att räkna som produktiva, men i olika grad och framför allt mycket olika i afseende på deras förmåga att gifva igen, hvad de tagit af rörligt kapital. Endast i förbigående vill jag beröra rederibolagen, alldenstund jag hoppas inom kort få ägna rederinärningen, denna svaga punkt i Sveriges ekonomi, som borde vara en af dess hörnstenar, en särskild undersökning. Det kapital, som placerats i nya fartyg, är för öfrigt jämförelsevis litet. Blott det må anmärkas, att fartygen producera visserligen ej direkt nya värden, men när de gå i utländsk fraktfart blifva deras intjänade frakter en mycket viktig post uti den utländska betalningsbalansen, hvadan de på detta sätt i hög grad åter tillföra den inhemska penningmarknaden, hvad deras anskaffande beröfvat densamma. — De båda återstående slagen af företag, de industriella samt järnvägarna, kräfva den största uppmärksamheten i förevarande fall. Det är ock förnämligast dem, man tänker på, när man talar om den stora öfverspekulationen under dessa år och dess inverkan på lånemarknaden. De äro emellertid i detta afseende mycket olika och kräfva hvar sitt kapital.

III.

För att rätt döma om den roll, som *industrien* spelat uti den senaste utvecklingen i vårt land särskildt med hänsyn till den inträdda penningknappheten, är af vikt att betrakta den jämväl med hänsyn till den produktmassa, som den framställer. Tillverkningens värde är, när man ej direkt kan bestämma det kapital, som industrien konsumerat för nyanläggningar, och hvad den behöfver för rörelsen, en ganska god måttstock härpå. Ledsamt nog infalla just under dessa tio år stora förändringar uti statistiken öfver fabriker och handverk, nämligen 1892 och 1896. En jämförelse mellan 1888 och följande år måste därför ske med iakttagande, att endast sådana näringsgrenar, som vid periodens början ingingo uti Kommerskollegii statistik eller som senare från intet uppstått medräknas, däremot ej de som väl funnos 1888 och tidigare, men då ej redovisades. Men ej nog härmed den sista förändringen uti den industriella statistiken af år 1896 rubbade själfva grundlaget för denna statistik, hvadan vi i våra jämförelser måste stanna vid år 1895. Detta är skada, ty de tre sista åren 1896—1898 ha medfört det kanske största uppsvinget, särskildt i afseende på tillverkningsvärdena, enär många tidigare anläggningar först under dessa år kommo i gång. Så stympad denna statistik sålunda än är, visar den dock med all önskelig tydlighet, huru mäktig utvecklingen under dessa år varit.

Fabrikernas tillverkningsvärden åren 1888 och 1895.

	(Millioner kronor)		
	Medeltal åren 1885—87	År 1888	År 1895
Närings- och njutningsämnen	45,7	51,4	101,6
Spånadsämnen	44,6	46,8	69,4
Hudar, skinn m. m.	6,2	6,3	13,0
Trävaror	20,7	22,7	39,6
Papper och pappersarbeten	10,1	11,0	16,9
Varor af diverse växtämnen	1,0	1,0	1,3
Varor af sten, lera, kol m. m.	14,0	14,2	26,7
Oljor, tjära, gummivaror o. kem. preparat	12,1	11,6	24,1
Metallarbeten, vagnar, fartyg, maskiner			
m. m.	36,0	39,6*	73,5
Arbeten af grafisk industri samt diverse	12,1	11,6	24,2

* Genom öfverförandet af gjutjärnstillverkningen vid järnbruken år 1892 till fabriksindustrien tillfördes denna grupp nya värden af ca 9 mill. kr. — Totala tillväxten i tillverk-

Den ofantliga utveckling, hvarom dessa siffror vittna, har ej skett språngvis, utan med jämn tillväxt år för år. Och det märkliga är, att utom trävaror och till en del varor af sten m. m. samt pappers- och metallarbeten dessa industrialster blott i ringa grad tillverkas för export. Men äfven beträffande de sistnämnda grupperna visar en jämförelse mellan ofvanstående siffror och handelsstatistikens, att utförseln af desamma alldeles icke tillvuxit i samma grad som deras tillverkning. Med andra ord den starka tillväxten har konsumerats äfven beträffande dem utaf en inhemsk efterfrågan. Här visar sig verkan af systemskiftet i tullagstiftning år 1888 och framför allt 1892. Den inhemska marknaden reserverades därigenom mer eller mindre åt den inhemska industrien; och mer behöfdes ej, för att i ständig växelverkan industrien skulle tillväxa och marknaden vidgas. Detta är ett bevis för, huru elastisk marknaden är, eller närmare bestämdt huru människornas konsumtionsförmåga kan stegas. Man skulle tro, att en enorm öfverproduktion borde hafva inträdt, hvilken inom kort förkväft all vidare tillväxt. Men ännu har intet försports däraf, om jag bortser från en öfvergående sådan uti sockerindustrien, förorsakad utom af den bekanta undantagslagstiftningen af rika hvitbets-skördar, som ju alltid för tillfället kunna skapa ett öfverskott, som marknaden ej för året förnår upptaga, men som ett följande års mindre goda skörd utjämnar. Men för öfrigt intet tecken till öfvermåttnad. Och ändock är det samma folk med ej synnerligt ökad folkstock, som kunnat så förstora sin konsumtion. Detta synes som ett under, men förklaringen däraf ligger uti följande förutsättningar: 1) att industrien afser masskonsumtionsartiklar; 2) att arbetslönerna ökas, och 3) att jämvikt mellan de olika industrigrenarne under utvecklingen bibehålles, så att ej tillverkningen på ett område löper starkt framom behovet och därigenom åstadkommer rubbningar. Iakttages allt detta, såsom tydligen skett under dessa år i vårt land, så kan i ständig växelverkan marknaden ökas och industrien utvecklas äfven inom ett litet folk, så att man ej rätt vet, hvar gränserna för den ena och den andra finnas. Konsumtionen d. v. s. välmågan och produktionen gå hand i hand med starkt stigande löner och mindre stigande priser, i det att de tekniska framstegen balansera den ökade arbetskostnaden.

Det är dessa i korthet skizzerade förhållanden inom den svenska industrien, som gjort och göra de goda tiderna i landet med goda arbets-

ningsvärden inom här redovisade fabriksgrenar under 1888—1895 uppgår till 169 mill. kr. eller från 208,3 mill. kr. till 377,5 mill. kr. Enligt 1896 års statistik utgjorde det samlade värdet af industrialster 692,4 mill. kr.

förtjänster för folkets breda lager och höga utdelningar åt kapitalisterna och produktionens ledare. Men betänker man det, så torde man draga sig för att stämpla den företagsamhet, som kommit allt detta åstad såsom öfverspekulation. Öfverspekulationens bittra frukt är dessutom i sådant fall öfverproduktion med ty åtföljande dålig afsättning. Men däraf har med ett snart öfvergående undantag inom sockerindustrien, såsom nyss nämndes, ännu intet försports; och sköta vi oss rätt, bör ej heller i den närmaste tiden sådan förspörjas. Detta är det tydliga beviset för, att, om en öfverspekulation ägt rum, förebråelsen därför rättvisligen icke drabbar industrien och dess utveckling, ty de bära tillsvidare hälsans alla tecken på sig.

Naturligt är emellertid, att detta industriella uppsving kraft och kräfver mycket penningar. Om likväl på någon punkt en kapitalplacering varit på sin plats, så var det här. Vår industri låg i lägervall och måste ryckas upp, skulle vi ej för alltid bli efter ej blott i ekonomisk utan äfven i social utveckling, ty den sistnämnda hänger som bekant nära samman med den industriella. Långt ifrån att lasta industrien för de ökade kraf, som den ställt och ställer på lånemarknaden, böra vi sålunda tvärtom glädja oss däröfver och blott hoppas, att dennas stramhet ej må verka förlamande på den förra. Dessutom är väl att märka, att industrien liksom jordbruk och bergsbruk själf skapar rörligt kapital i detta ords omfattande mening, i det att densamma årligen kastar i marknaden en ofantlig produktmassa, som underhåller och förökar jämväl penningkapitalet. Industrien konsumerar kapital, men den skapar också sådant i ännu högre grad än den konsumerar.

Själfklart är likväl, att det går ej an i dessa penningknappa tider att fortfara som hittills att grunda industriella företag, som ställa ökade kraf på den förut svårt ansträngda lånemarknaden, ty då står öfverspekulationen, verkligen för dörren, och vi hafva att befara det värsta. En ofvislig plikt för hvar och en är därför i närvarande tid, och till dess bekvämare penningförhållanden inträda, att hålla tillbaka äfven på detta område. Af allt att döma har ock sedan sista hösten en behöflig stiltje härutinnan inträdt. Så ej inom den återstående gruppen af företag — järnvägarne — till hvilka nyss nämnda uppmaning långt mera bjudande bör ställas, ty det är därifrån det onda stammar och från dem farorna hota.

IV.

Såsom i det föregående angifvits, har uti nya *järnvägsanläggningar* under tiden 1888—1898 nedlagts omkring 145 mill. kr. Äfven under före-

gående tio-årsperioder hafva stora summor användts för samma ändamål; men penningarne hafva då till stor del lånats utifrån. Af förenämnda summa har detta skett endast med vid pass 18,5 mill. kr.; återstoden eller i rundt tal 126,5 mill. kr. har tagits från den inhemska länemarknaden. Och enligt tillgängliga uppgifter erfar man, att enskilda järnvägar voro vid innevarande års början under byggnad till en längd af 1095 km. och en kostnad af 37,85 mill. kr., hvilket belopp alltså redan kan betraktas såsom förloradt för den allmänna rörelsen. Det är således ett mycket stort kapital, som under dessa år bundits och dagligen bindes uti järnvägsföretag, aldri helst när redan förut ett så stort kapital är i dem nedlagdt; — i närvarande stund lär detta, kapitalrabatterna inräknade, uppgå till omkring 700 mill. kr. Men för att rätt fatta betydelsen af de anförda siffrorna med hänsyn till kapitalbildningen och kapitalförbrukningen och följljaktligen äfven för penningmarknaden i vårt land, är det nödigt att något erinra om den omfattning, som järnvägarne redan fått i Sverige samt deras art som produktionsmedel.

Ej utan en viss stolthet bruka vi anförä, att det svenska järnvägsnätet i förhållande till folkmängden är det ojämnförligst största i Europa (19,9 km. på 10,000 innv., medan medeltalet i Europa är 6,6 km. — år 1896*). Glädjen häröfver grumlas emellertid ej så litet däraf, att antalet resande per bankilometer är betydligt mindre än i något annat land (54,000 i Sverige mot i medeltal 259,000 i Europa och t. ex. 65,000 i Finland, landet näst före Sverige — år 1895). Äfven godsmängden per bankilometer är mycket låg, om också ej lägst (95,000 tonkm. mot i medeltal 411,000 i Europa). Man skulle efter dessa siffror tro, att svenskarne resa litet och frakta föga gods, med ett ord jämförelsevis obetydligt förstå att begagna sig af järnvägarne som transportmedel. En sådan uppfattning vore dock högst orättvis. Det är endast det statistiska framställningssättet, som förvillar i detta fall. Man mäter de ifrågavarande storheterna med banlängden som mått; men denna synpunkt fördunklar eller rent af förvanskar öfversikten af dessa förhållanden. Hufvudsynpunkten måste naturligen vara människorna som järnvägens kunder och deras talförhållande till alla öfriga storheter såsom resefrekvensen m. m. Ty det är ju människorna, som gifva järnvägen sysselsättning och föranleda hela det arbete, som af den utföres, och sålunda ock dess rentabilitet. Bedömas resefrekvens och fraktsändning på detta sätt, så får man en helt annan bild af desamma. På hvarje indi-

* Dessa och närmast följande siffror äro hämtade från en uppsats af G. SUNDBÄRG i *Stat. Tidskr.*, h. 2, 1898.

vid i Sverige kommo sålunda år 1896 111 personkilometer och icke mindre än 208 tonkilometer. Det förra är mer än i Finland, Ryssland, Norge, Italien, Spanien m. fl. stater och nästan lika mycket som i Ungarn, zontariffens land, som har 119 personkm. per person. Att talet för Sverige ändock är ringa i jämförelse med flertalet länder i Europa, medgifves gärna, men får sin förklaring framför allt däraf, att vi sakna storstäder med stark närtrafik. Däremot i afseende på godsfrösendningen stå vi betydligt högre på skalan. Vi öfverträffas af åtta stater i Europa, men öfverträffa själfva ännu flera, däribland Nederländerna med 188 tkm. samt våra grannländer Danmark med 84, Finland med 70 och Norge med 59 tkm. per person. Och jämföra vi endast tontalet gods med innevånarantalet, så intager Sverige en ännu förmånligare plats med 3,34 ton per hufvud, medan t. ex. Frankrike har blott 2,82 ton och Danmark, Norge och Finland nå endast till 1,25, 0,87 och 0,56 ton pr hufvud*.

Det anförda må vara nog för att visa, att vi ingalunda litet begagna våra järnvägar, tvärtom. Det är endast, när den befintliga mängden af resande och gods fördelas på det stora bannätet, som resultatet synes så ringa. Och härmed hafva vi kommit till frågans kärnpunkt — kundkretsens storlek. Nedanstående tabell gifver en skematisk föreställning härom för år 1896.

	Antal inv. på 1 km. järnväg (kundkretsen)	Fördelade på en yta af km. ²
Sverige	502	45,6
Schweiz	850	11,6
Frankrike	935	13,0
Danmark	1039	17,3
Finland	1054	150,5
Norge	1082	154,5
Belgien	1110	5,1
Tyska Riket	1110	11,4
Storbritannien o. Irland	1169	9,2
Ungarn	1247	21,8
Spanien	1461	40,6
Österrike	1503	17,4
Nederländerna	1812	12,1
Rumänien	2083	45,3
Portugal	2154	39,2
Grekland	2557	69,1
Ryssland	2860	136,2

* Materialet till dessa beräkningar är hämtadt från *Stat. Tidskr.* h. 3, årg. 1897 och 98.

Vi se här länder med utveckladt järnvägsnät, hvilka uppvisa ett rätt stort antal invånare fördelade öfver en mycket stor yta såsom Finland, Norge, Ryssland m. fl.; åter andra som äga stor kundkrets på en mycket liten yta såsom Belgien, Storbritannien, Tyskland, Frankrike m. fl. Sverige utmärker sig för att äga den ojämförligt minsta kundkretsen på en alltjämt mycket stor yta. Och hvad det betyder för järnvägarnes rentabilitet, är lätt att inse. — Det är uppenbart, att dessa för hela folk och länder gällande medeltal endast mycket ofullständigt återgifva det verkliga förhållandet. Man måste från dessa första öfversiktstal gå till sådana för mindre landsdelar såsom våra län eller ännu mindre delar för att få den verkliga kundkretsen, den som på grund af afståndet från stationerna kan och vill begagna sig af järnvägarne*. Detta kan här ej komma i fråga. Jag vill endast i förbigående nämna, att t. ex. i Malmöhus län år 1896 kundkretsen på samma sätt beräknad som ofvan utgjorde 573 personer på en yta af blott 7,0 km². och i Kristianstads län endast 379 på 10,8 km². Det är tydligt, att vi med dessa tal närma oss och till och med uppnått den verkliga kundkretsen, som alltså är ofantligt liten och mindre än i andra länder med motsvarande folkmängdstäthet. Det var blott detta jag med förestående summariska framställning ville visa.

De siffror, som utgöra vår stolthet i jämförelse med andra länder, vittna tillika om en svaghet i de svenska järnvägarnes ekonomi och om faran af ett fortsatt forceradt järnvägsbyggande. Man kan nämligen därigenom mycket lätt komma att så begränsa kundkretsen, att den blir otillräcklig för att mata järnvägarne med det för deras rentabilitet nödiga transportarbetet. I själfva verket hafva vi redan på de flesta ställen i vårt land hunnit denna punkt. Ännu återstår visserligen i Bohuslän en tätt befolkad landsdel, hvilken saknar det behöfliga järnvägsnätet, men i öfrigt har det inom de mera befolkade provinserna hunnit till en både absolut och relativt mycket stor utveckling. Till stambanenätet är knutet ett vidlyftigt nät af sekundär- och tertiärbanor; ja, äfven det sista steget i järnvägsanläggning har tagits genom konkurrensbanor, hvaraf redan flera uppstått.

Så glädjande denna utveckling i och för sig må vara, så innebär den likväl, som nyss nämndes, vissa faror. De springa framför allt i ögonen, när man betraktar saken ur synpunkten af den produktiva kapitalpla-

* Den effektiva kundkretsens storlek torde kunna angifvas genom en formel ungefär så lydande: den är direkt proportionell mot folkmängdstätheten och omvänt proportionell mot den omkrets från stationerna räknadt, inom hvilken transport med fördel kan ske. Kundkretsen kan tydligen vara större för personer än för gods och likaså olika för olika slags gods.

ceringen. Hvad som placeras i järnvägar, bindes på ett sådant sätt, att det ofta närmar sig till verklig kapitalförstörelse. Ett yttre bevis härför är, att de vanligen på flera år ej förmå gifva ränta på det nedlagda kapitalet. Det betraktas ock vid de flesta järnvägsanläggningar i vårt land som en själfklar sak, att åtminstone de i aktier nedlagda penningarne skola förblifva räntelösa de första fem till tio åren. Från privatekonomisk synpunkt är ju detta liktydigt med en motsvarande kapitalafskrifning; och från nationalekonomisk innebär det, att det rörliga kapital, som i järnvägen förvandlats till fast, ej på ofantligt långa tider kommer tillbaka. Är därtill den nya järnvägen en konkurrensbana, så kan man vara förvissad om, att offret för densamma, den äldre järnväg, med hvilken den nya konkurrerar om kundkretsen, från alla synpunkter lider en kapitalförlust. Hvad den ena banan vinner, förlorar den andra och därmed landet i sin helhet. Järnvägsanläggningar kunna sålunda medföra en verklig ödeläggelse af kapital. För staten kan det af sociala och politiska skäl vara nödvändigt att bringa betydande offer af detta slag; men i fråga om de enskilda järnvägarne borde större försiktighet härutinnan råda, än hvad nu är fallet.

Man må nämligen ej förglömma, att så nödvändiga järnvägar i många fall må vara, så äro de dock ej produktiva företag i samma mening som jordbruk, fabriker o. likn. De senare gifva snabbt igen det kapital, som i dem är nedlagdt, i första hand genom de produkter, som de årligen framställa, och i andra genom den ränteafkastning de i vanliga fall gifva. Järnvägarne frambringa däremot ej själfva några produkter. De ingå som ett medverkande led uti produktionen af sådana, i det att de dels framkalla en industri, som ej förut fanns, dels underlätta arbetet för en förutvarande; men själfva gifva de intet. De äro sålunda visserligen produktiva företag men af en lägre ordning än de nyss nämnda. Därför kommer ej heller det i järnvägar nedlagda kapitalet lika fort tillbaka som det i fabriker m. m. placerade. Ty oafsedt den ränteafkastning, de kunna gifva, är det endast genom de andra företagens produkter och i den mån som järnvägarnes arbete däri ingår, som det i dessa nedlagda kapitalet återgifves till samhället som rörligt. Endast på långa omvägar således får kapitalmarknaden tillbaka, hvad den genom en järnvägsanläggning förlorat.

Härmed vill jag naturligen ej hafva sagt, att ej järnvägar äro både nyttiga och nödvändiga särdeles i ett land af så stor utsträckning som Sverige. Det var otvifvelaktigt också behöfligt att bringa stora offer för att nå lättare kommunikationer. Men vi hafva i de flesta landsändar nu hunnit så långt härutinnan, att det fortsatta hetsiga tempot i järnvägsbyggan-

det icke blott är öfverflödigt utan i visst hänseende rent af skadligt. Det tager nämligen allt för stor del af det rörliga kapitalet i anspråk till förfång för mera produktiva företag. I ett land med ej större tillgång på kapital, än hvad Sverige äger, är det nu mer i hög grad oekonomiskt att årligen binda så mycket därpå i järnvägar. Länder med ofantliga kapitaltillgångar kunna bestå sig den lyxen att placera kapital i företag, som medföra en stor afskrifning och gifva ringa ränta eller öfverhufvud binda det för oberäknelig tid. Men för Sverige är detta i närvarande tid själfmördande, då behovet af kapital är så stort i förhållande till tillgången. Hvarje krona, som beröfvas den förut knappa penningmarknaden för att läggas i järnvägar, betecknar en nationalförlust, som just nu är svår att bära.

Hvad man endast kan förvåna sig öfver är, huru vi i Sverige kommit in på ett så rasande järnvägsbyggande, och huru vi alltjämt kunna fortsätta därmed. Men förklaringen för tidigare år torde vara, att det var det enda fält, på hvilket förtagsamheten vågade sig ut, skrämmd som man var för industriella företag. Sedan härutinnan lyckligen en ändring skett, har man emellertid med svenskens på en gång hetsiga och tröga lynne gått alltjämt vidare, därtill visserligen ock i många fall drivven af industriens behof, såsom vi nog samt veta i Skåne, där sockerproduktion och järnvägsbyggande gått hand i hand. Men utom dessa komma andra förhållanden till, som förklara saken, — i första hand den oerhörda lättheten att starta ett järnvägsföretag. Uti intet annat land går detta så obesväradt för sig som i Sverige, i det att kommunerna hafva tagit järnvägsbyggandet om hand. Af dem tecknas bortåt halfva aktiekapitalet; den andra hälften lånas antingen af staten eller af kassor mot obligationer. Härigenom går det hela utan synnerlig känning för de enskilde, hvilka först senare, när banan börjar bära sig, bemäktiga sig aktierna. Detta är orsaken till, att en räntestegring, såsom jag ofvan nämnde, ej förmår verksamt hejda nya företag af detta slag. Att kommunerna få betala höga räntor, tänker man ej mycket på; och ej heller att af dem utförda företag kunna innebära en öfverspekulation, som är för penningmarknaden ödesdiger. Men uppenbart är, att det är likgiltigt, om kommunerna eller enskilde släppa till penningarne; de tagas från den gemensamma lånemarknaden och minska den till förfång för alla andra företag och all rörelse. Slutligen må ock nämnas som en medverkande orsak till det starka järnvägsbyggandet särdeles i Skåne — städernas rivalitet. De vilja utvidga sina handelsområden m. m. den ena på den andras bekostnad och bygga i sådant syfte konkurrerande järnvägar, med hvad verkan för kapitaltillgången inom landet har förut antydts.

Summan af betraktelsen är, att det har rådt under senare tid och råder alltjämt stark öfverspekulation i järnvägsföretag, och detta är — bortsedt från förhållandet till utlandet — den förnämsta anledningen till den inhemska lånemarknadens knapphet.

Till sist några ord om möjligheterna att något dämpa järnvägsfebern samt om utsikterna för stunden.

Det enklaste sättet att nå det nämnda målet tyckes ju vara, att hvar och en i sin stad håller tillbaka med alla de planer på järnvägar, som för närvarande äro å bane. Men det enklaste är stundom det svåraste. Det är ej sannolikt, att flertalet låter öfvertyga sig om faran af ett fortsatt järnvägsbyggande — ty den ligger ej så omedelbart för ögonen — och för öfrigt är ej säkert, om man också inser den, att man bekymrar sig därom. Ty de egna intressenas horisont sammanfaller ofta ej med det allmännas. Det finnes enligt min mening blott två medel, som med utsikt till verkan kunna användas. De äro: 1) att de af riksdagen beviljade medel till understöd åt enskilda järnvägsanläggningar (sedan 1897 höjdt (!) till 1,500,000 kr. årligen) indragas; 2) att större återhållsamhet vid koncessioners beviljande iakttages eller, om detta visar sig olämpligt, att kommunernas teckningar uti ett järnvägsföretag begränsas så, att de sammanlagdt icke må uppgå till högre belopp än 25—40% af aktiekapitalet, äfvensom att räntegarantier icke af dem för företag af detta slag må meddelas. Vidtoges dessa åtgärder, skulle järnvägsbyggandet återföras i rätt spår. De enskilde finge då en personlig känning af dylika kapitalplaceringar, hvilken de nu mestadels ej äga. Och mer behöfdes ej för att blott sådana företag skulle komma till stånd, som vore absolut nödvändiga, och som penningmarknaden kunde tåla.

Hvad beträffar slutligen medlen att för ögonblicket hjälpa oss ur förlägenheten, så tror jag ej, att sådana finnas, då nu riksdagen åtskiljes efter att hafva beviljat upptagandet af ett lån, hvaraf enligt min tro intet kan komma den inhemska marknaden tillgodo. Ty sannolikt låter riksbanken penningarne stå utrikes hos sina korrespondenter för att användas endast för guld-kassans bevarande eller för oförutsedda händelser — helt visst till stor missräkning för alla dem, som röstat för detta lån. Jag tror likväl ej, att vi behöfva alltför mycket oroa oss däröfver. Är blott lyckan med oss, och vi få rikliga skeppningar och ett godt år för jordbruket, så torde ej ytterligare anlitande af den utländska krediten vara nödigt — förutsatt likväl att vi lägga band på vår företagsamhet och framför allt på järnvägsbyggandet. Ty därförutan lär intet hjälpa.

Härmed har jag hunnit till slutet af denna kanske allt för långa uppsats. Ändock är det blott den ena sidan af vår ekonomiska ställning, den inre, som varit föremål för betraktelse. Det återstår att undersöka den yttre, betalningsbalansen mot utlandet och medlen att upphjälpa den. Till det hoppas jag få återkomma i nästa häfte af denna tidskrift (Oktoberhäftet). Vid den tiden veta vi ock, huruvida ofvannämnda förhoppningar i afseende på skeppning och god gröda gått i fullbordan, eller om de gäckats; och blir det i så fall tillfälle att åter fråga, hvad som då är att göra.

Bidrag till Regeringsformens historia*.

Meddelade af
Professor **Oscar Alin.**

II.

Konstitutionsutskottets första förslag till Regeringsform.

Till H. Kongl. Höghet Hertigen Regenten öfverlämnadt af KonstitutionsUtskottet wid 1809 års Riksdag igenom dess Præses Baron Lars August Mannerheim med hwars insegel det är häftadt.

Stockholm d. 1 Junii 1809.

Lars von Engeström.
KansliPresident.

Gust: Lagerbjelke.
*HofCantzler.**

§ 1.

Sveriges Rike skall styras af en Konung och vara ett ArfRike med den Successionsordning för en afliden Konungs manliga efterkommande, som af Riksens Ständer fastställd varder.

§ 2.

Konungen skall alltid vara af den rena Evangeliska Lärnan, sådan som den uti den oförändrade Augsburgiska Bekännelsen samt Upsala mötes beslut af år 1593 antagen och förklarad är.

* Jfr årg. 1897—98, h. 4 s. 183 ff.

* Denna anteckning, egenhändigt undertecknad af Engeström och Lagerbjelke, finnes skrifven af den förres hand, öfverst å marginalen å förevarande handlings första sida.

§ 3.

Konungens Majestät skall hållas i helgd och vördnad; Hans geringar vare mot allt åtal fredade.

§ 4.

Konungen äger att allena styra Riket på det sätt denna Regerings Form föreskrifer: Tage dock underrättelser och råd, i de fall här nedan före stadgas, af ett StatsRåd. Konungen utvälje dertill kunnoge, erfarne, redlige och allmänt aktade infödde Svenske Frälse eller Ofrälse Män af den rena Evangeliska Lärnan.

§ 5.

StatsRådet skall bestå af Nio Ledamöter, hvilke äga rätt att alla der förekommande mål öfvervara, nemligen En JustitieStatsMinister, som tillika alltid skall vara Ledamot af Konungens Högsta Domstol, en StatsMinister för Utrikes Ärenderne, Sex StatsRåd, hvaraf minst Tre böra hafva tjent uti Civila beställningar samt HofCantzlern. Hvarje StatsSecreterare, eller den hans embete förestår, äge säte och stämman i StatsRådet, då han der föredrager, eller då Konungen låter der eljes förekomma mål som till hans befattning höra. Ej må Fader och Son eller två bröder på en gång vara ständige ledamöter af StatsRådet.

§ 6.

StatsSecreterare skola vara Fyra, nemligen En för KrigsÄrender, En för Cameral-, Landthushållnings, Bergshandterings samt andre dermed gemenskap ägande Inrikes Civile ärender, En för mål rörande DrätselWerket, In- och Utrikes handeln och slöjderne, samt En för Ärender som angå Religionen, EcclesiastiqueWerket, Allmänna upfostran och den offentliga FattigVården.

§ 7.

Konungen låte uti StatsRådet Sig föredragas och afgöre der alla RegeringsÄrender utom de Ministeriella, eller dem som angå Rikets förhållanden till främmande Magter, samt Commandomål, hvarmed förstås sådane som Konungen i egenskap af Högste Befälhafvare öfver Krigsmagten till Lands och Sjös omedelbarligen besörjer.

§ 8.

Ej må Konungen fatta något beslut i de mål, hvaröfver StatsRådet höras bör, derest icke Tre af StatsRåden jemte vederbörande StatsSecreterare, eller den hans tjenst förrättar, tillstädes äro. StatsRådets samtliga

Ledamöter, der de icke laga förfall äga, skola öfvervara alla mål af synnerlig vigt och omfattning, som, efter dem förut meddelade föredragningslistor, i StatsRådet förekomma och Rikets allmänna styrelse röra. Sådane äro: Frågor och förslag om nya allmänna författningars vidtagande; om uphäfande och förändring af de förut gällande; om nya allmänna inrättningar uti särskilda styrelsens grenar, med flera af dylik beskaffenhet.

§ 9.

Uti alla mål, som hos Konungen i StatsRådet förekomma, skall Protocol föras. De tillstädes varande StatsMinistrar, StatsRåd, HofCantzlern och StatsSecreterare eller de, som dessa sistnämndes tjänster förrätta, vare ovillkorligen förbundne att sina meningar yttra och förklara; Konungen dock förbehållit att allena besluta. Skulle någonsin den oförmodade händelse inträffa, att Konungens beslut vore uppenbarligen stridande mot denna RegeringsForm eller Rikets Allmänna Lag, äligge det då StatsRådets Ledamöter att kraftiga föreställningar deremot göra: Der någon särskild mening icke blifvit till Protocollet anford, anses de närvarande hafva styrkt Konungen till det beslut Han fattat. För rådslagen skola StatsRådets Ledamöter vara ansvarige såsom 106 § derom vidare stadgar.

§ 10.

Till föredragning hos Konungen uti StatsRådet, skola ärenderne, sedan nödige upplysningar deröfver ifrån vederbörande Collegier och Embetsmän blifvit infordrade och inkommit, beredas af den föredragande StatsSecreteraren eller den hans tjänst förrättar, samt Åtta skicklige och oväldige män, fyra af frälse och fyra af ofrälse stånd. Dem förordne Konungen att utgöra *Rikets Allmänna Ärenders Beredning*; bibehållande dervid de, som i tjänst äro, sina innehafvande Embeten och beställningar. Till det Protocollet, som uti denna Allmänna Beredning föres, afgifve, uti alla der förekommande mål, den föredragande och de öfrige Ledamöterna sina yttranden, hvilka sedermera hos Konungen uti StatsRådet komma att anmälas.

§ 11.

De Ministeriella målen må Konungen låta bereda och handhafva på det sätt Honom lämpligast synes. StatsMinistern för Utrikes Ärenderne tillhör att dessa mål inför Konungen, i närvaro af HofCantzlern, föredraga och anmäla. Sedan Konungen af dessa Embetsmän inhämtat till Protocollet anförda råd, för hvilka de blifva ansvarige, fatte Konungen i deras närvaro besluten; äliggande det HofCantzlern att Protocollet föra. Af sådana

beslut må Konungen låta till StatsRådets kunskap komma hvad Honom nyttigt synes, så att derigenom kännedom af alla RiksStyrelsens grenar måtte hos StatsRådet finnas.

§ 12.

Konungen eger att i afhandlingar och förbund med främmande magter ingå, sedan Han enligt föregående § deröfver hört StatsMinistern för Utrikes Ärenderne och HofCantzlern.

§ 13.

Will Konungen börja krig eller sluta fred, kalle då till ett utomordentligt StatsRåd StatsMinistrarne, StatsRåden, HofCantzlern och samtliga StatsSecreterarne, framställe för dem de skäl och omständigheter, som härvid till öfvervägande förekomma, samt äske deröfver deras yttranden, hvilka de skola, hvar för sig, med den ansvarighet 107 § bestämmer, till Protocollet afgifva. Konungen äge derefter magt att fatta och utföra det beslut, som Han för Riket nyttigast finner.

§ 14.

Öfver Rikets Krigsmagt till Lands och Sjös äger Konungen Högsta Befälet.

§ 15.

CommandoMål må Konungen afgöra i närvaro af den Embetsman, åt hvilken Konungen allmän befattning dermed uppdragit. Honom åligge vid ansvar, att sin mening yttra öfver de företag Konungen besluter, samt att, då hans mening icke med Konungens beslut öfverensstämmer, föra sina yttrade betänkligheter och råd till ett Protocoll, hvars rigtighet Konungen medelst Sin Höga påskrift besanne. Finner nämnde Embetsman dessa företag vara af en vådlig rigtning eller omfattning, eller grundade på ovissa eller otillräckliga medel att dem utföra, tillstyrke han jemväl att Konungen ville kalla, till ett KrigsRåd deröfver, tvänne eller flera af de närvarande högre militaira Embetsmän; Konungen dock obetagit, att å denna tillstyrkan och, der den bifalles, å KrigsRådets till protocoll anförda tankar, göra det afseende Honom godt synes.

§ 16.

Konungen bör rätt och sanning styrka och befordra, vrångvisa och orätt hindra och förbjuda, ingen förderfva eller förderfva låta till lif, ära, personlig frihet och välfärd, utan han lagligen förvunnen och dömd är, och ingen afhända eller afhända låta något gods, löst eller fast, utan ransaking

och dom, i den ordning Sveriges Lag och laga stadgar föreskrifva; ingens fred i dess hus störa eller störa låta; ingen ifrån ort till annan förvisa; ingens samvete tvinga eller tvinga låta; utan skydda hvar och en vid en fri utöfning af sin Religion, så vidt han derigenom icke störer Samhällets lugn eller allmän förargelse åstadkommer. Konungen låte en hvar blifva dömd af den Domstol, hvarunder han rätteligen hörer och lyder.

§ 17

Konungens Domsrätt skall updragas Tolf af Honom utnämnde Lagkunnoge Män, Sex Frälse och Sex Ofrälse, hvilka fullgjort hvad författningarna föreskrifva dem, som uti DomareEmbeten må nyttjas, samt i sådana värf ådagalagt insigt, erfarenhet och redlighet. De kallas JustitiæRåd och utgöra Konungens Högsta Domstol.

§ 18.

Denna Högsta Domstol tillkommer det äfven att upptaga och afgöra alla ansökningar att Konungen må bryta dom åter, som vunnit laga kraft, eller återställa laga tid som försuten är.

§ 19.

Inkomma till Konungen ifrån Domstolar och Embetsmän förfrågningar om Lagens rätta mening i sådana fall, som till Domares åtgärd höra, ege ock Högsta Domstolen att de sålunda sökta förklaringar gifva.

§ 20.

Uti fredstider skola de mål, som från KrigsDomstolarne dragas under Konungens pröfning, uti Högsta Domstolen företagas och afgöras. Tvänne Militaire Ledamöter af StatsRådet, hvilka Konungen härtill utser och förordnar, böra sådana mål i Högsta Domstolen öfvervara och deröfver rösta; dock må Domarens antal icke öfverstiga Åtta.

Under Krig förhålles härmed efter KrigsArtiklarne.

§ 21.

Konungen äger tvänne röster i de mål, hvilkas föredragning och afgörande Han för godt finner att i Högsta Domstolen öfvervara. Alla frågor om förklaringar öfver lagen skola hos Konungen anmälas och Dess röster deruti inhämtas och beräknas, änskönt Han icke i Högsta Domstolens öfverläggningar derom deltagit.

§ 22.

Uti Högsta Domstolen kunna ringare mål pröfvas och afgöras af fem ledamöter, så ock af fyra, der alla fyra äro om slutet ense. Öfver

vigtigare saker skola minst Sju dömna. Ej må flere än Åtta ledamöter, fyra Frälse och fyra Ofrälse män, på en gång tjenstgörande vara. I alla mål skola minst två frälse och ofrälse Ledamöter vara närvarande.

§ 23.

Alla Högsta Domstolens beslut utfärdas i Konungens namn och med Dess höga underskrift eller under Dess Secret.

§ 24.

Uti Konungens Nedre Justitiæ Revision, der den äldste Revisions-Secreteraren före ordet, skola Justitiemålen till föredragning i Högsta Domstolen beredas.

§ 25.

Konungen äger att i brottmål göra nåd, mildra lifsstraff samt återgifva ära och till Kronan förverkadt gods; dock må öfver ansökningar derom Högsta Domstolen höras och Konungen sina beslut uti StatsRådet fatta. På den brottslige skall sedermera ankomma att emottaga den nåd Konungen honom förunnat, eller undergå det straff hvartill han blifvit dömd.

§ 26.

Då JustitiæÄrender i StatsRådet föredragas, skola JustitiæStatsministern, minst Tvänne StatsRåd, Tvänne af Högste Domstolens ledamöter samt JustitiæCantzlern dem öfvervara med den skyldighet att till protocollet sig yttra, som StatsRådets Ledamöter uti 9 § i allmänhet är föreskrifven.

§ 27.

Till JustitiæCantzler må Konungen nämna en lagfaren, skicklig och oväldig man som i Domarevärf varit nyttjad. Honom, såsom Konungens Högste Ombudsman, åligger förnämligast att föra eller genom de under honom ställde Fiscaler låta föra Konungens talan i mål, som röra allmän säkerhet och Kronans rätt, samt att, å Konungens vägnar, hafva tillsyn öfver rättvisans handhavande, och i sådan egenskap beifra fel som af Domare och Embetsmän begångne blifva.

§ 28.

Konungen äger att i StatsRådet utnämna och befordra infödde Svenske män till alla de embeten och tjenster inom Riket, högre och lägre, hvilka äro af den egenskap att Konungen fullmagter derå utfärdar, dock böra vederbörande förut med förslag hafva inkommit, der sådane hittills ägt rum; Vare likväl Konungen obetagit att i Militaira Embeten nyttja Utlandske män af sällsynt skicklighet. Konungen fäste, vid alla befordringar,

afseende endast på de sökandes förtjenst och skicklighet, men icke på deras börd. Till StatsMinistrar, StatsRåd, JustitiæRåd, StatsSecreterare, samt alle andre Civile Embetsmän inom Riket och Domare må sådane män endast nämnas, som äro af den rena Evangeliska Lärnan.

§ 29.

Till Ärke Biskop och Biskopar, med hvilkas val förhålles efter förra vanligheten, utnämne Konungen en af de Tre som föreslagne blifvit.

§ 30.

Konungen äger att på det sätt förr öfligt varit, tillsätta Kyrkoherdebeställningar i Regale Pastorat. De så kallade consistoriella Gällvare vid deras valrätt bibehållne.

§ 31.

Städernes Borgerskap åtnjute framgent den rättighet de hitintills innehafva att till Borgmästare Tjenster föreslå trenne behörige män, då Konungen en af dem utnämne. På lika sätt förhålles med Rådmäns och Magistratssecreterare sysslorne i Stockholm.

§ 32.

Sändebud hos främmande Magter och tjenstemän vid Beskickningar nämne Konungen i Statsministerns för Utrikes Ärenderne och HofCantzlerens närvaro.

§ 33.

Enär sådane sysslor, hvartill förslag blifvit upprättade, skola af Konungen bortgifvas, böra StatsRådets Ledamöter yttra sig öfver de sökandes skicklighet och förtjenster. Äge de äfven rätt att emot Konungens utnämningar till andra tjenster och embeten underdåniga påminnelser göra.

§ 34.

De uti denna RegeringsForm bestämde nya Embeten, StatsMinistrarnes, StatsRådets och JustitiæRådets, skola uppföras i Rikets Stat och må icke af någon, tillika med andra embeten, beklädas. De tvänne StatsMinistrarne innehafva Rikets högsta världigheter; StatsRåden äge lika anseende med Generaler och JustitiæRåden med General Lieutnanter.

§ 35.

StatsMinistern för Utrikes Ärenderne, StatsRåden, Presidenterne i Collegierne, ÖfverStåthållaren, UnderStåthållaren och PolitieMästaren i hufvudstaden, HofCantzlern, JustitiæCantzlern, StatsSecreterare, Lands-

höfdingar och Ståthållare i Landet, FältMarskalkar, Generaler och Amiraler af alla grader, GeneralAdjutanter, ÖfverAdjutanter, StabsAdjutanter, Commendanten uti Fästningarne, CapitaineLieutnanter och Officerare vid LifDrabanterne, Öfverstar för Regementerne, SecondCheferne vid Gardes Regementerne till Häst och Fot, samt ÖfversteLieutnanter vid LifRegementets Brigaden, Cheferne för Artilleriet, Fortifications, Fältmätnings- och Sjömätnings-Väsendet, Ministrar och Sändebud till främmande Magter samt de Embets- och Tjenstemän som uti Konungens Cabinet för Utrikes Brefväxlingarne och vid beskickningarne nyttjas, hafva förtroendesysslor, hvarifrån Konungen må dem entlediga, när Han pröfvar Rikets tjenst det fordra. Konungen kungöre dock sådane beslut i StatsRådet, hvars ledamöter vare skyldige att deremot göra underdåniga föreställningar om de finna sig der till skäl äga.

§ 36.

De som beklåda DomareEmbeten, så högre som lägre, samt alle andre Embets- och Tjenstemän än de i föregående § nämnde, kunna icke, utan medelst ransakning och dom, ifrån sina innehafvande sysslor af Konungen afsättas ej eller, utan efter egna ansökningar, till andre tjenester befordras eller flyttas.

§ 37.

Konungen eger att upphöja till Adligt stånd och värde Män, som genom trohet, tapperhet och dygd, lärdom och nitiske tjenester gjort sig af Konungen och Riket synnerligen förtjente. Konungen må med Grefligt och Friherrligt Stånd benåda Män, som genom stora och utmärkta förtjenster dertill värdige anses. Ej må Adelskap eller Greflig och Friherrlig värdighet, som hädanefter förlänas, tillfalla flere än den hvilken adlad eller upphöjd blifvit samt efter honom hans äldste manlige Bröstarfving i rätt nedstigande, led efter led.

§ 38.

Alla ifrån Konungen utgående expeditioner och befallningar, utom i Commandomål, skola, för att blifva gällande, contrasigneras af den föredragande, som vare ansvarig att de instämma med deröfver förde Protocol. Skulle den föredragande finna något Konungens beslut vara stridande mot denna RegeringsForm, göre han i StatsRådet derom föreställning; Yrkar Konungen ändock att ett sådant beslut skall utfärdas, vare det då den föredragandes rättighet och pligt att sin contrasignation derå vägra, samt nedlägge han i följd deraf sitt embete, hvilket han icke må återtaga förrän

afseende endast på de sökandes förtjenst och skicklighet, men icke på deras börd. Till StatsMinistrar, StatsRåd, JustitiæRåd, StatsSecreterare, samt alle andre Civile Embetsmän inom Riket och Domare må sådane män endast nämnas, som äro af den rena Evangeliska Lärnan.

§ 29.

Till Ärke Biskop och Biskopar, med hvilkas val förhålles efter förra vanligheten, utnämne Konungen en af de Tre som föreslagne blifvit.

§ 30.

Konungen äger att på det sätt förr öfligt varit, tillsätta Kyrkoherdebeställningar i Regale Pastorat. De så kallade consistoriella Gällvare vid deras valrätt bibehållne.

§ 31.

Städernes Borgerskap åtnjute framgent den rättighet de hitintills innehaft att till Borgmästare Tjenster föreslå trenne behörige män, då Konungen en af dem utnämne. På lika sätt förhålles med Rådsmäns och Magistratssecreterare sysslorne i Stockholm.

§ 32.

Sändebud hos främmande Magter och tjenstemän vid Beskickningarne nämne Konungen i Statsministerns för Utrikes Ärenderne och HofCantzlerens närvaro.

§ 33.

Enär sådane sysslor, hvartill förslag blifvit upprättade, skola af Konungen bortgifvas, böra StatsRådets Ledamöter yttra sig öfver de sökandes skicklighet och förtjenster. Äge de äfven rätt att emot Konungens utnämningar till andra tjenster och embeten underdåniga påminnelser göra.

§ 34.

De uti denna RegeringsForm bestämde nya Embeten, StatsMinistrarnes, StatsRådens och JustitiæRådens, skola uppföras i Rikets Stat och må icke af någon, tillika med andra embeten, beklädas. De tvänne StatsMinistrarne innehafva Rikets högsta värdigheter; StatsRåden äge lika anseende med Generaler och JustitiæRåden med General Lieutnanter.

§ 35.

StatsMinistern för Utrikes Ärenderne, StatsRåden, Presidenterne i Collegierne, ÖfverStåthållaren, UnderStåthållaren och PolitieMästaren i hufvudstaden, HofCantzlern, JustitiæCantzlern, StatsSecreterare, Lands-

höfdingar och Ståthållare i Landet, FältMarskalkar, Generaler och Amiraler af alla grader, GeneralAdjutanter, ÖfverAdjutanter, StabsAdjutanter, Commendantur uti Fästningarne, CapitaineLieutnantur och Officerare vid LifDrabanterne, Öfverstar för Regimenterne, SecondCheferne vid Gardes Regimenterne till Häst och Fot, samt ÖfversteLieutnantur vid LifRegements Brigaden, Cheferne för Artilleriet, Fortifications, Fältmättnings- och Sjömättnings-Väsendet, Ministrar och Sändebud till främmande Magter samt de Embets- och Tjenstemän som uti Konungens Cabinet för Utrikes Brefväxlingarne och vid beskickningarne nyttjas, hafva förtroendesysslor, hvarifrån Konungen må dem entlediga, när Han pröfvar Rikets tjenst det fordra. Konungen kungöre dock sådane beslut i StatsRådet, hvars ledamöter vare skyldige att deremot göra underdåniga föreställningar om de finna sig der-till skäl äga.

§ 36.

De som bekläda DomareEmbeten, så högre som lägre, samt alle andre Embets- och Tjenstemän än de i föregående § nämnde, kunna icke, utan medelst ransakning och dom, ifrån sina innehafvande sysslor af Konungen afsättas ej eller, utan efter egna ansökningar, till andre tjenester befordras eller flyttas.

§ 37.

Konungen eger att upphöja till Adligt stånd och värde Män, som genom trohet, tapperhet och dygd, lärdom och nitiske tjenester gjort sig af Konungen och Riket synnerligen förtjente. Konungen må med Grefligt och Friherrligt Stånd benåda Män, som genom stora och utmärkta förtjenster dertill värdige anses. Ej må Adelskap eller Greflig och Friherrlig värdighet, som hädanefter förlänas, tillfalla flere än den hvilken adlad eller upphöjd blifvit samt efter honom hans äldste manlige Bröstarfving i rätt nedstigande, led efter led.

§ 38.

Alla ifrån Konungen utgående expeditioner och befallningar, utom i Commandomål, skola, för att blifva gällande, contrasigneras af den föredragande, som vare ansvarig att de instämma med deröfver förde Protocol. Skulle den föredragande finna något Konungens beslut vara stridande mot denna RegeringsForm, göre han i StatsRådet derom föreställning; Yrkar Konungen ändock att ett sådant beslut skall utfärdas, vare det då den föredragandes rättighet och pligt att sin contrasignation derå vägra, samt nedlägge han i följd deraf sitt embete, hvilket han icke må återtaga förrän

Rikens Ständer hans förhållande pröfvat och gillat. Emellertid vare han vid sin lön bibehållen.

§ 39.

Will Konungen utrikes resa, meddele Han StatsRådet in plénö denna Sin föresatts och inhänte dess tankar deröfver på sätt 9 § omtalar. Besluter Konungen derefter sådan resa och den verkställer, befatte Sig ej med Rikets styrelse eller utöfve den Konungsliga magten, så länge Han utrikes vistas, utan före StatsRådet under sådan Konungens frånvaro, Regeringen i Hans namn, med all den rätt som denna RegeringsForm Konungen tillägger; Dock må ej StatsRådet någonsin adligt Stånd och värdighet förlåna eller till Grefligt och Friherrligt Stånd upphöja eller Riddarevärdighet utdela: äfvensom alle ledige sysslor endast tills vidare kunna förvallas af dem som StatsRådet dertill förordnar. Huru förhållas skall derest Konungen längre tid än 12. Månader ur Riket blifver, derom varder i 91 § stadgadt.

§ 40.

Blifver Konung så sjuk, att Han icke Regerings-Ärenderne vårdar, förvalte StatsRådet styrelsen på det sätt som i föregående § bestämmes.

§ 41.

Konung vare myndig då han tjuguettt år fyllt. Dör Konung innan Thronföljaren denna ålder uppnått, föres Styrelsen af StatsRådet med Konungslig magt och myndighet i Konungens namn, intilldess Rikens Ständer sammankomma, ställande sig StatsRådet denna RegeringsForm till ovillkorlig efterlefnad.

§ 42.

Skulle den olycka tima att hela Konungahuset, inom hvilket arfsrätten till Riket räknas, på manliga sidan utginge, då förvalte äfven StatsRådet regeringen med Konungslig magt och myndighet till dess Rikens Ständer hinna sammankomma. Uti alla de fall hvarom föregående fyra §§ handla, skola samtliga StatsSecreterarne i StatsRådet vara närvarande och rösta.

§ 43.

Är Konungen gånge i fält, förordne Han fyra af StatsRådets Ledamöter och ibland dem JustitieStatsMinistern att föra Regeringen i de mål Konungen föreskrifver.

§ 44.

Ingen Prins af det Konungliga Huset, det vare sig KronPrins, ArfFurste eller Furste, må gifta sig utan Konungens vettskap och samtycke. Sker det ändock, hafve Han förverkat arfsrätt till Riket, både för sig, barn och efterkommande.

§ 45.

Hvarken Svea Rikes KronPrins och ArfFurste eller Prinsar af det Konungliga Huset skola hafva något Lif-Geding eller Civilt Embete; dock kunna, efter gammalt bruk, titlar af Hertigdömen och Furstendömen dem tilläggas, utan rättighet till de Landskap, hvilkas namn de bära.

§ 46.

Landet skall förblifva indeladt i Höfdingedömen under den vanliga LandtRegeringen. Ingen GeneralGouverneur inom Riket må hädanefter förordnas.

§ 47.

Rikets HofRätter och alle andre Domstolar skola efter lag och laga stadgar döma; Rikets Collegier, Landtregeringen tillika med alle andre Werk samt högre och lägre Embetsmän skola förvalta de dem åliggande sysslor och värf enligt de Instructioner, Reglementen och föreskrifter, som redan gifne äro eller framdeles kunna gifvas, lyda Konungens bud och befallningar och räcka hvarandra handen till fullgörande deraf och af allt hvad Rikets tjenst utaf dem fordrar; Blifvande de Konungen i laga ordning ansvarige om något utaf dem underlåtes och försummas eller olagligen behandlas.

§ 48.

Konungens Hof står under Dess enskilda styrelse, kunnande Han häruti förordna som Honom godt synes. Alla beställningar vid Sitt Hof må Konungen efter välbehag tillsätta och derifrån afsätta.

§ 49.

Riksens Ständer skola, i kraft af denna Grundlag, sammankomma enär fem år ifrån den sidst hållne Riksdagens slut förflutit. Uti hvarje RiksdagsBeslut skola Riksens Ständer bestämma dagen, då de tillfölje häraf åter sammanträda, samt uttrycklig Riksdagskallelse, med nödige föreskrifter i afseende på Riksdagsmannavalen, deruti intaga. Konungen vare dock obetagit att Riksens Ständer derförinnan till Urtima Riksdag kalla.

§ 50.

Riksdagarne skola hållas i Rikets Hufvudstad, utom i de fall, då fiendens framträngande eller pest eller andra lika viktige hinder göra det omöjligt eller för Riksens Ständers frihet och säkerhet vådligt. Konungen utsatte då, i samråd med Riksens Ständers Fullmäktige uti Banquen och RiksgäldsContoiret, en annan ort, der Riksens Ständer böra samlas, och kalle dem dit till den tid de sjelfve förut bestämt.

§ 51.

I de fall då Konungen eller StatsRådet sammankalla Riksens Ständer, fastställes tiden till Riksdagens begynnelse efter Trettionde och inom Femtionde dagen från den, då kallelsen blifvit uti hufvudstadens kyrkor kungjord.

§ 52.

LandtMarskalk och Talemän för Ständerna samt Secreterare för Bonde-Ståndet utnämne Konungen.

§ 53.

Riksens Ständer välje genast sedan Riksdagen blifvit öppnad de Utskott hvilka skola Ärenderne bereda. Sådane vid hvarje Riksdag nödige Utskott äro: *Ett Constitutions-Utskott*, att väcka och upptaga frågor rörande förändringar i Grundlagarne och yttranden deröfver till Riksens Ständer afgifva samt att granska de i StatsRådet förda protocoll; *Ett Stats-Utskott* att utreda och för Riksens Ständer uppgifva Statsverkets och Riksgälds-Werkets tillstånd, förvaltning och behof; *Ett Bevillnings-Utskott* att föreslå Bevillningens fördelning; *Ett Banco-Utskott* att öfverse Banquens styrelse och tillstånd samt föreskrifter om Banco-förvaltningen gifva; *Ett Lag-Utskott* att utarbete förslag till Civil- och Criminal-Lagarnes förbättring; samt ett *allmänt Besvär's och Economiskt Utskott* att anmärka brister i de allmänna hushållnings-anstallterne och förändringar deruti föreslå.

§ 54.

Äskar Konungen af Riksens Ständer ett särskildt Utskott, att med Honom öfverlägga om ärender, hvilka icke till andra Utskotts befattning höra, och Han pröfvar böra hemliga hållas, utvälje Riksens Ständer ett sådant; Dock äge det icke mågt att fatta beslut, utan endast att till Konungen afgifva yttranden öfver de mål Konungen detsamma meddelar.

§ 55.

Ej må Rikens Ständer i Konungens öfvervaro öfver något ämne besluta. Andre Rikens Ständers Utskott, än det i föregående § omnämnde, kunna icke inför Konungen några öfverläggningar hålla.

§ 56.

Allmänna frågor, som uti Rikens Ständers Plena väckas, må ej till ett omedelbart afgörande der upptagas, utan skola öfverlemnas till behörigt Utskott, som äge att dem utreda och deröfver sig yttra. Utskottens förslag skola först i Ständens Plena framställas till antagande eller förkastande, utan förändringar eller tillsattser. Göras dervid i Ständens Plena sådane anmärkningar, som hindra antagandet, erhålle Utskotten del af desse anmärkningar, för att derefter förslagen ytterligare granska och jemka. När ett sålunda beredt Förslag till Ständen återkommer, då äge de magt att detsamma oförändradt eller med förändringar antaga eller ock alldeles förkasta.

§ 57.

Svenska Folkets urgamla rätt att sig beskatta utöfvas af Rikens Ständer allena vid Allmän Riksdag.

§ 58.

Wid hvarje Riksdag låte Konungen uppvisa Statsverkets tillstånd, i alla dess delar, till inkomster och utgifter, fordringar och skulder, för det StatsUtskott som Rikens Ständer utvälja.

§ 59.

Efter Rikets och Statsverkets tillstånd och behof, låte Konungen till Utskottets öfverläggning framställa hvad Staten kan tarfva utöfver de ordinarie inkomster, och hvilka behof genom bevilningar böra fyllas.

§ 60.

Till dessa sednare räknas Sjö- och Land-Tull- samt Accis-afgifterne, PostMedlen, Chartæ Sigillatæ afgiften, Husbehofs-Bränneri medlen samt hvad Rikens Ständer dessutom särskildt hvarje Riksdag såsom bevilning sig åtaga. Ej må några allmänna afgifter, af hvad namn och beskaffenhet som helst, utan Rikens Ständers samtycke kunna förhöjas, StoraSjötullen å inkommande och utgående Spannmål allena undantagen. Ej eller må Konungen Statens inkomster förpakta eller, till vinning för Sig och Kronan eller enskilda personer och corporationer, några Monopolier fastställa.

§ 61.

Alla afgifter som Riksen Ständer under de i föregående § nämnde titlar beviljat, skola utgå i Fem år, räknade ifrån och med det årets början som infaller efter det då beivlingen fastställd blifvit. Varda Riksen Ständer derförinnan af Konungen eller StatsRådet sammankallade, upphöre Beivlingen, hvartill alla ofvannämnde afgifter räknas, med det årets utgång då en sådan Riksdag börjar.

§ 62.

Sedan Statsverkets behof blifvit af StatsUtskottet uppgifne och af Riksen Ständer pröfvade, tillkommer det Riksen Ständer att en deremot svarande beivling sig åtaga, samt att tillika fastställa, huru särskilda summor deraf skola till särskilda ändamål användas och dessa summor under bestämda hufvudtitlar uti Riks Staten anslå.

§ 63.

Dessutom böra för oförsedda händelser tvänne särskilde tillräcklige summor afsättas och anslås, den ena att vara tillgänglig när Konungen, till Rikets försvar eller andra högst viktige och angelagne ändamål, sedan hela StatsRådets tankar deröfver blifvit inhämtade, finner den vara oundvikligen nödig; den andra att ur Riksen Ständers Banque, vid infallande krig, af Konungen lyftas, sedan Han StatsRådet in Pleno hört och Riksen Ständer sammankallat. Riksen Ständers förseglade anordning å sistnämnde summa må ej förr brytas eller summan af BancoFullmäktige utbetalas, än sedan Riksdagskallelsen blifvit i hufvudstadens kyrkor vederbörligen kungjord.

§ 64.

Så väl Rikets ordinarie Statsmedel och inkomster, som hvad, på sätt omförmäldt är, under namn af Extraordinarie utlagor eller beivlingar till Statsverket af Riksen Ständer anslås, vare under Konungens disposition, att till de af Riksen Ständer pröfvade behof och efter den upprätade staten anordnas.

§ 65.

Dessa medel må icke annorlunda användas än fastställdt blifvit; Warande StatsRådets Ledamöter ansvarige, om de låta afvikelse derifrån äga rum, utan att till Protocollet föreställning deremot göra samt anföra hvad Riksen Ständer i denna del förordnat.

§ 66.

Riksens Ständers RiksgäldsContoir förblifver, såsom hittills, under Riksens Ständers styrelse, inseende och förvaltning; Och då Riksens Ständer åtagit sig ansvar för den Rikets gäld Contoiret ombesörjer, så komma Riksens Ständer sedan StatsUtskottet öfver Contoirets tillstånd och behof sig utlåtit, att genom särskild bevillning tillskjuta de medel som för betalande af denna gäld, till ränta och Capital, oumbärlige finnas, så att Rikets Credit varder bibehållen och vårdad.

§ 67.

Konungens Ombud i RiksgäldsContoiret biviste ej Fullmäktiges sammankomster oftare än då Fullmäktige åstunda att med honom öfverlägga.

§ 68.

De till RiksgäldsWerket hörande och dit anslagne medel må icke under någon förevändning eller med hvad villkor som helst derifrån ryckas eller användas till andra behof än dem Riksens Ständer bestämt. Allt förordnande, som deremot strider, vare kraftlöst.

§ 69.

Uppstå, antingen hos Riksens Ständers Plena gemensamt eller uti något af RiksStånden, betänkligheter att antaga hvad StatsUtskottet tillstyrkt uti det som rör antingen Statens reglerande eller bevillingens derefter lämpade hela belopp eller hvad till RiksgäldsContoirets utgifter och inkomster hörer, eller grunderne för RiksgäldsContoirets styrelse och förvaltning, då böra de skäl anföras på hvilka sådane betänkligheter sig stödja, samt meddelas StatsUtskottet, som derefter tage ärendet under ytterligare öfvervägande. Anser StatsUtskottet sig icke kunna afvika ifrån dess redan afgifne yttrande eller instämma uti Riksens Ständers eller ett särskildt Stånds tankar, utnämne då Utskottet Deputerade, som, uti det eller de stånd der betänkligheter upkommit, företråda och närmare upplysa förhållandet. Förblifver något Stånd ändock vid den mening det förut fattat, afgöres saken efter Tre Stånds beslut. Stadna Två Stånd emottvä, då skall StatsUtskottet förökas med så många Ledamöter, utaf RiksStånden i vanlig ordning valde, att de blifva Trettio af hvarje Stånd. Sedan en af detta särskilda Utskotts samtliga Ledamöter blifvit utlottad, röste de öfrige samfällt och icke efter stånd, med slutna sedlar till ovillkorligt antagande eller förkastande af hvad StatsUtskottet tillstyrkt, blott i de frågor hvarom RiksStånden varit af skiljaktige tankar, kommande de flesta sålunda röstandes mening att gälla såsom Riksens Ständers beslut.

§ 70.

Då summan, som genom Bevillning utgöras bör, blifvit af Riksen Ständer bestämd, skola de uttryckligen uppdraga åt deras valda BevillningsUtskott att författa förslag till berörde summas fördelning och utgörande, att uppgifva grunderne dertill och att utreda sätten huru desamma böra i hvarje särskildt fall tillämpas, hvilket allt BevillningsUtskottet skall Riksen Ständers Plena underställa.

§ 71.

Yppar sig skiljaktighet mellan flera af RiksStänderna om dessa grunder, sätten af deras tillämpning och Bevillingens fördelning till utgörande, eller skulle, hvad icke väntas bör, något RiksStånd allena söka undandraga sig det deltagande uti den fastställda Bevillingssumman, som BevillningsUtskottet föreslagit, då skall hvarje RiksStånd, som ändring uti BevillningsUtskottets förslag åstundar, meddela de öfriga sina skäl dertill samt uppgifva det sätt på hvilket en sådan ändring må vinnas utan att ändamålet förfelas. Häröfver höres BevillningsUtskottet, hvarefter Riksen Ständer skola till afgörande företaga den eller de frågor, om hvilka skiljaktighet dem emellan uppstått. Bifalle Tre Stånd hvad emot BevillningsUtskottets förslag i en eller annan del anmärkt blifvit, varde förslaget i dessa delar förkastadt. Afslå Tre Stånd hvad ett särskildt Stånd härutinnan yrkat, men detta ändock vid sin mening förblifver, eller stadna Två Stånd emot Två, — då skall saken öfverlemnas till afgörande, på det sätt 69 § föreskrifver, åt StatsUtskottet förökadt till ett sådant antal af Ledamöter som der bestämmes. Bifalla detta Utskotts fleste Ledamöter BevillningsUtskottets förslag i en eller flere af de delar, hvaruti Riksen Ständer icke förut detsamma enhälligt antagit, blifve detta förslag härutinnan, med all kraft af Riksen Ständers beslut, gällande; Förkasta de detsamma i någon sådan del, då, äfvensom när det af Trenne RiksStånd blifvit förkastadt, skall det åligga BevillningsUtskottet att föreslå en annan fördelning eller andra grunder och sätt för utgörandet blott af den andel i BevillningsSumman, hvaruppå den förkastade delen i Utskottets förra förslag har afseende.

§ 72.

Riksen Ständers Banque förblifver hädanefter, som den hittills varit, under Riksen Ständers egen garantie och vård, så att den ostörd må förvalltas af de fullmäktige hvarje Stånd dertill förordnar, efter de Ordningar, Stadgar och Reglementen, hvilke redan gjorde äro eller vidare af Riksen Ständer göras kunna; Ägande Riksen Ständer allena rätt att genom Banquen utgifva sedlar som för mynt i Riket må erkännas.

§ 73.

Inga nya pålagor, utskrifningar af manskap, der de sistnämnde icke redan stadgade äro, eller af penningar och varor må, utan Riksbens Ständers fria vilja och samtycke, i den ordning förut nämndt är, påbjudas, upbäras eller fordras.

§ 74.

Konungen äge ej mågt att fordra någon annan gärd till utförande af ett uppkommit krig, än det sammanskott af födande varor, som uti en landsort kan blifva erforderligt till Krigsfolks underhållande under Tåg eller marche, när de särskilda orter, der detta tåg sker, icke förmå Troupperne med nödigt uppehälle förse. Denna gärd skall dock genast med pennningar af Statsmedlen de levererande betalas efter de fastställda markegångspris och med förhöjning deruti till hälften af deras belopp. Den må icke äskas för Troupper som å någon ort blifva förlagde eller under Krigsörelser nyttjas, då troupperne böra utur dertill samlade Magaziner eller Förråd med deras behof varda försedde.

§ 75.

De årliga Markegångstaxorne skola uprättas genom Deputerade af alla RiksStänd, valde eller kallade efter förra vanligheten. Hvad desse fastställa tjene till efterlefnad, så vida ej ändring deruti i behörig ordning sökes och vinnes.

§ 76.

Utan Riksbens Ständers samtycke kan Konungen icke Lån in- eller utrikes göra eller Riket med ny gäld belasta.

§ 77.

Kungsgårdar och KungsLadugårdar med dertill lydande Hemman och lägenheter, KronoSkogar, Parker och Djurgårdar, Krono- och stall-Ångar, samt LaxFisken och andra KronoFisken må Konungen icke, utan Riksbens Ständers samtycke, genom försäljning, förpantning eller gäfvä eller på något annat sätt, Kronan afhända. De skola förvallas efter de grunder Riksbens Ständer derom föreskrifva; Dock att de personer och menigheter, som efter hittills gällande Författningar sådane Kronans tillhörigheter nu innehafva, må njuta laglig rätt derå till godo, samt att odlingar eller odlingsbar mark å Kronoskogarne må i vanlig ordning, efter nu varande eller framdeles blifvande författningar, kunna till skatte försäljas.

§ 78.

Ej må någon del af Riket kunna derifrån söndras genom försäljning, förpantning, gäfvä eller å annat dylikt sätt.

§ 79.

Ingen förändring i Rikets mynt till skrot eller korn, det vare sig till förhöjning eller afslag, må äga rum utan Rikens Ständers bifall; Konungens rättighet att låta slå mynt dock oförkränkt.

§ 80.

Krigsmagten till Häst och Fot så väl som Båtsmanshället af rotering och indelning förblifver vid de med Landet och Städerna upprättade Contracter och Indelningsverk, hvilka till deras hufvudgrunder skola orubade vara, intilldess Konungen och Rikens Ständer finna nödigt någon ändring deruti samfällt att göra; kunnande ingen ny eller tillökad Roterings utan genom Konungs och Ständers sammanstående beslut tillkomma.

§ 81.

Denna Regeringsform samt Rikets öfriga Grundlagarna kunna icke ändras eller upphävas, utan genom Konungens och alla Rikens Ständers sammanstående beslut. Ej må frågor derom uti Ständens plena väckas, utan anmäles de hos Rikens Ständer vid hvarje Riksdag välda ConstitutionsUtskott. Detta Utskott, hvårs pligt det vara skall att grundlagarne granska, äge rätt att hos Rikens Ständer föreslå de ändringar deruti, som det anser högst nödige eller nyttige och möjlige att verkställa. Rikens Ständer må icke å den Riksdag, då Utskottet någon sådan ändring föreslår, utan först å den nästföljande derom besluta. Blifva då alla Rikens Ständer om ändringen ense, öfverlemne de förslaget derom till Konungen, genom deras Talemän, med begäran att Konungen ville Sitt bifall dertill gifva. Konungen inhämte hela StatsRådets tankar deröfver, tage sedan Sitt beslut och meddele Rikens Ständer å RikensSalen Sitt samtycke eller ock de orsaker för hvilka Han icke samtycker till deras åstundan.

Will Konungen hos Rikens Ständer föreslå någon ändring i Grundlagarne, höre Han StatsRådet och öfverlemne sedan Sin proposition, jemte StatsRådets tankar deröfver, till Rikens Ständer, som genast, utan att om denna proposition förut öfverlägga, uppdrage ConstitutionsUtskottet att sitt utlåtande derom till Rikens Ständer afgifva. Tillstyrker Utskottet hvad Konungen föreslagit, hvile frågan till nästa Riksdag, då Rikens ständer skola sitt beslut derom fatta. Afstyrker Utskottet Konungens proposition, då må Rikens Ständer genast kunna antingen denna proposition afslå, eller ock afgöra att de vilja öfver densamma å nästföljande Riksdag besluta; Gällande i detta fall Tre Ständers mening och, om två Ständer stadna emot två, deras som beslutet upskjutit. Men icke må, under någon före-

vändning Riksens Ständer förr än å nästa Riksdag propositionen till bifall upptaga. Samtycka då alla RiksStänder till Konungens förslag, begäre de dag att på RiksSalen få Riksens Ständers bifall dertill afgifva. Antaga icke RiksStänder samfällt Konungens proposition, vare den afslagen och aflemne Riksens ständer sitt afslag med skälen dertill skrifteligen till Konungen genom deras Talemän.

§ 82.

Hvad till ändring och förbättring af GrundLagarne uti nu föreskrifven ordning Riksens Ständer enhälligt beslutit och Konungen gillat, eller Konungen föreslagit och Riksens Ständer enhälligt antagit, äge kraft af GrundLag.

§ 83.

Ej må någon för framtiden gällande förklaring af GrundLagarne stadgas utan på det sätt som enligt föregående 2^{ne} §§ vid ändringar i dem antagas bör. Efter deras ordalydelse skola de i hvarje särskildt fall tillämpas.

§ 84.

Då ConstitutionsUtskottet icke funnit skäl att gilla och till Riksens Ständers pröfning öfverlemna något förslag till förändring eller förklaring af GrundLagarne, som Utskottet af en Riksdagsman emottagit, vare Utskottet skyldigt, om förslagets författare det yrkar, att meddela honom sitt yttrande deröfver med tillstånd att detsamma jemte förslaget genom tryck allmänt göra, då han för det sistnämndas innehåll sjelf må lagligen ansvara.

§ 85.

Såsom GrundLagar skola anses: Denna RegeringsForm, samt den RiksdagsOrdning, den SuccessionsOrdning och den Förordning om en allmän Tryckfrihet, hvilka, i öfverensstämmelse med de grundsattser som i denna RegeringsForm bestämmas, Riksens Ständer och Konungen gemensamt vid denna Riksdag komma att fastställa.

§ 86.

Med tryckfrihet förstås hvarje Svensk mans rättighet att, utan några af den offentliga Magten i förväg lagda hinder, utgifva skrifter; att sedermera endast inför laglig Domstol kunna tilltalas för deras innehåll, och att icke i andra fall kunna derföre straffas, än om detta innehåll strider emot tydlig lag, gifven att bevara allmänt lugn utan att återhålla allmän upplysning. Alla handlingar och Protocoll i hvad mål som hålst, de pro-

tocoll undantagne som uti StatsRådet och hos Konungen i ministeriella ärenden och Commandomål föras, må ovillkorligen genom trycket kunna utgifvas.

§ 87.

Riksens Ständer äga gemensamt med Konungen magt att stifta Allmän Civil och Criminal-Lag och att sådan förut stiftad lag förändra och uphäfva. Ej må Konungen utan Riksens Ständers samtycke, och icke Ständerne utan Konungens, någon ny Lag göra eller gammal afskaffa. Frågor härom må i Ståndens Plena kunna väckas och skola, sedan Lag-Utskottet deröfver efter den ordning 56 § i allmänhet stadgar, blifvit hört, af Riksens Ständer afgöras. Öfverenskomma Riksens Ständer om någon ny Lag eller om gammal Lags uphäfvande eller förändring, aflemne de förslag derom, genom Talemännen, till Konungen, som inhämta StatsRådets och Högsta Domstolens tankar deröfver och, sedan Han Sitt beslut fattat, kalle Riksens Ständer på RiksSalen att antingen emottaga Dess samtycke till deras åstundan eller afhöra Dess skäl att det vägra. Finner Konungen godt någon Lagfråga för Riksens Ständer framställa, äske Han StatsRådets och Högsta Domstolens yttranden deröfver, samt meddele Riksens Ständer Sin Proposition, tillika med berörde yttranden. Riksens Ständer infordre LagUtskottets utlåtande häröfver, beslute sedan, och öfverlemne Konungen deras svar, uppå RiksSalen, om de bifallit Konungens proposition, och skriftligen, genom Talemännen, om de densamma afslagit.

I alla dylika Lagfrågor skall Tre Stånds mening utgöra Riksens Ständers beslut. Stadna Två Stånd emot två, förfaller frågan och förblifve vid det som förut stadgadt varit.

§ 88.

Med förklaring öfver Civil- och Criminal-Lag förhålles som med sådan Lags stiftande. De förklaringar som, till svar på inkomne förfrågningar om Lagens rätta mening, Konungen genom Dess Högsta Domstol emellan Riksdagarne gifver, kunna af Riksens Ständer ogillas, hvarest icke längre vare gällande eller af Domstolarne iakttagas och återopas må.

§ 89.

Uti Riksens Ständers Plena må frågor väckas om förändring, förklaring och upphäfvande af lagar och författningar, som Rikets allmänna hushållning röra, om sådane nya lagars stiftande samt om grunderne för allmänna Inrättningar af alla slag, hvilka frågor skola till utredning af Allmänna Besvärs- och Economie- Utskottet förvisas. Riksens Ständer äga

dock icke magt att i dessa mål annat eller mera besluta, än föreställningar och önsknningar, att hos Konungen anmälas, och hvarå Konungen, sedan StatsRådet deröfver blifvit hördt, göre det afseende Han för Riket nyttigt finner. Will Konungen åt Riksens Ständer öfverlemna att gemensamt med Honom något afgöra, som Rikets Allmänna Styrelse rör, då förfares dermed på det sätt som angående Lagfrågor är stadgad.

§ 90.

Under Riksens Ständers eller deras Utskotts öfverläggningar och pröfning må icke, uti något annat fall, eller på något annat sätt än denna Grundlag bokstafligen föreskrifver, komma frågor om Embets- och Tjenstemäns till- och afsättande, Regerings- och DomareMagternes beslut, resolutioner och Utslag, enskilde medborgares och Corporationers förhållanden, eller verkställigheten af någon Lag, författning eller inrättning.

§ 91.

I den händelse 39 § omtalar, att Konungen efter företagen resa utöfver Tolf Månader ur Riket blifver, sammankalle StatsRådet genom öppet Påbud Riksens Ständer till Allmän Riksdag och låte kallelsen inom femton dagar efter berörde tids förlopp uti hufvudstadens kyrkor samt skyndsamligen i de öfriga delar af Riket kungöra. Sedan Konungen derom under rättad blifvit men Han ändock icke till Riket återkommit, tage Riksens Ständer den författning om Rikets Styrelse hvilken de nyttigast finna.

§ 92.

Lag samma vare om en Konungs sjuklighet fortfar af den beskaffenhet, att Han längre tid än Tolf månader med RegeringsÄrenderne sig icke befattat.

§ 93.

Då Konung dör och Thronföljaren ännu onyndig är, utfärde StatsRådet kallelse å Riksens Ständer, hvilken kallelse inom femton dagar efter Konungens död skall i hufvudstadens kyrkor och vidare i Riket kungöras. Riksens Ständer äga, utan afseende på något den aflidne Konungens Testamente angående RiksStyrelsen, att förordna en eller flere Förmyndare, som, intill dess Konungen myndig blifver, Regeringen i Dess namn, enligt denna Grundlag, må utöfva. Sedan Konungen aderton år fyllt, äge Han att uti StatsRådet, Högsta Domstolen, HofRätter och Collegier inträda, dock utan att i några beslut deltaga.

§ 94.

Skulle den olyckliga händelse inträffa att den KonungaÄtt, hvilken ArfRätten till Riket uppdragen vore, på manliga sidan utginge, kalle StatsRådet, inom den i föregående § stadgade tid efter den siste Konungens död, Riksens Ständer till Allmän Riksdag. Riksens Ständer skola då ett nytt KonungaHus utkora, med bibehållande af denna RegeringsForm, och förordna huru Styrelsen föras må, intill dess den valde Konungen kan densamma emottaga.

§ 95.

Om emot förmodan StatsRådet underlåte att, i de fall föregående 91—93 och 94 §§ omförmåla, Riksens Ständer genast sammankalla, då älligge det ovillkorligen Ridarhus-Directionen, DomCapitlen i Riket, Magistraten i Stockholm samt Landshöfdingarne i Länen att genom offentliga kungörelser underrättelse härom meddela, på det val af Riksdagsmän, der sådane val äga rum, genast må kunna anställas och Riksens Ständer sammankomma, att deras och Rikets rätt iakttaga och skydda. Sådan Riksdag öppnes å 50de dagen efter den då StatsRådet sist bort kallelse dertill i hufvudstadens kyrkor låta kungöra.

§ 96.

Riksens Ständer skola vid hvarje Riksdag förordna en för Lagkunskap och utmärkt redlighet känd Man att, såsom deras Ombud, efter den Instruction de för honom komma att utfärda, hafva tillsyn öfver Lagarnes efterlefnad af Domare och Embetsmän, samt att vid vederbörliga domstolar i laga ordning tilltala dem som, uti sina Embetens utöfning, af våld, mannamon eller annan orsak någon olaglighet begå, eller underlåta att sina Embetspligter behörigen fullgöra. Ware dock han i all måtto underkastad samma ansvar och pligt, som Allmän Lag och RättegångsOrdning för Actorer utstaka.

§ 97.

Denne Riksens Ständers JustitiæOmbudsman väljes af Riksens Ständer genom Electorer, till ett lika antal af hvarje Stånd nämnde. Sedan ibland desse Electorer en genom lottning utgått, skola de öfrige samfällt och icke efter stånd, först medelst slutna sedlar hvar för sig uppgifva den man som de finna böra komma under omröstning. Falla dervid rösterna, till mer än hälften af de röstande Electorerernes antal, på en man, vare han behörigen vald. Äro åter rösterna så delade emellan flere, att en sådan full pluralitet för någon icke äger rum, anställs ny votering

med slutna sedlar till antagande af den, som de fleste rösterna erhållit, eller om han icke antages, af den som näst efter honom utaf de fleste Electorer blifvit kallad, och så vidare. Enär någon af de i denna ordning under omröstning stälde blifvit af Electorerne pluralitet antagen, upphøre walförrättningen och varde han af Rikens Ständer till embetet förordnad. Den åt hvilken detta Embete blifvit anförtrodt kan vid påföljande Riksdagar, i den nu föreskrifne ordningen, dertill åter väljas.

§ 98.

Electorerne böra, vid samma tillfälle, då de JustitiæOmbudsmannen utse, och på enahanda sätt, välja en man af de egenskaper, som hos denne Embetsman erfordras, att honom efterträda i fall han innan nästföljande Riksdag skulle med döden afgå.

§ 99.

Rikens Ständers JustitiæOmbudsman må, när han det nödigt anser, kunna öfverwara Högsta Domstolens, Rikets Allmänna Ärenders Berednings, Nedre JustitiæRevisionens, HofRätternes, Collegiernes och alla lägre Domstolars öfverläggningar och beslut, dock utan rättighet att sin mening dervid yttra, samt äga tillgång till alla Domstolars, Collegiers och Embetsverks Protocoll och Handlingar. Konungens Embetsmän i allmänhet vare skyldige att lemna JustitiæOmbudsmannen laglig handräckning samt alla Fiscaler att medelst actioners utförande honom biträda då han det äskar.

§ 100.

JustitiæOmbudsmannen åligger att vid hvarje Riksdag till Rikens Ständer aflemna en allmän redogörelse för sin förvaltning af det honom förtrodda Embetet, samt deruti utreda Lagskipningens tillstånd i Riket, anmärka Lagarnes och Författningarnes brister och upgifva förslag till deras förbättring. Ware han ock skyldig att, emellan Riksdagarne, årligen ett utlåtande öfver dessa ämnen genom trycket kungöra.

§ 101.

Skulle den oförmodade händelsen inträffa att antingen hela Konungens Högsta Domstol eller af dess Ledamöter en eller flere funnes hafva, af egennyttan, vrångvisa eller försumlighet, så orätt dömt att derigenom någon, emot tydlig lag och sakens utredda och behörigen styrkta förhållande, mistat eller kunnat mista lif, personlig frihet, ära och egendom, vare Rikens Ständers JustitiæOmbudsman pligtig, äfvensom Konungens JustitiæCantzler berättigad att vid den Rikets Domstol, som här nedan-

före bestämmes, den felaktige under tilltal ställa, samt till ansvar efter Rikets Lag befordra.

§ 102.

Denna Domstol, som RiksRätt kallas, skall i sådant fall bestå af Presidenten uti Konungens och Rikets Svea HofRätt, hvilken deruti före ordet, Presidenterne uti alla Rikets Collegier, Fyra de äldste StåtsRåd, Högste Befälhafvaren öfver de i hufvudstaden tjenstgörande Troupper, Högste närvarande Befälhafvaren för den vid Hufvudstaden förlagde Escadern af Arméens Flotta, tvänne de äldste Råd i Svea HofRätt och det äldste Råd i hvarje af Rikets Collegier. Då antingen JustitiæCantzlern eller Justitiæ-Ombudsmannen finner sig befogad att Högste Domstolen samfällt eller särskilde dess ledamöter inför RiksRätten tilltala, äske han hos Presidenten i Konungens och Rikets Svea HofRätt, såsom RiksRättens Ordförande, laglig kallelse å den eller dem som skola tilltalas. Presidenten i HofRätten foge derefter anställt om RiksRättens sammanträde för att kallelsen utfärda och målet vidare i laglig ordning behandla. Skulle emot förmodan han detta underlåta eller någon af de öfrige förenämnde Embetsmän undandraga sig att i RiksRätten deltaga, stånde de för en sådan upsätelig försummelse af deras Embetspligt till lagligt ansvar. Hafva en eller flere af RiksRättens Ledamöter laga förfall eller finnes emot någon af dem laga jäf, vare ändock Rätten domför om Tolf deruti sitta. Denna Domstol äge, sedan Ransakningen fulländad är och Domen efter lag fälld, att densamma för öppna dörrar afkunna. Ingen hafve magt att sådan Dom ändra, Konungen dock obetagit att göra nåd.

§ 103.

Wid hvarje Riksdag skola Riksens Ständer välja Tolf Ledamöter af hvardera Ståndet till en nämnd som äge att dömma huruvida Högsta Domstolns samtliga ledamöter gjort sig förtjente att i deras viktiga kall bibehållas, eller om visse af dem, utan bevisligen begångne fel och brott, hvarom föregående § handlar, likväl ådragit sig den misstanka för våld eller oskicklighet att de kunde anses hafva förverkat det Allmänna förtroendet och borde förthy ifrån utöfningen af Konungens DomsRätt skiljas. Denna Nämnd träde samma dag den blifvit vald tillsammans; En af samtliga Ledamöterne deruti utlottes först, hvarefter de öfrige röste, man för man och icke ståndsvis, med slutna sedlar öfver den frågan: Om alle Högsta Domstolns Ledamöter äga Riksens Ständers förtroende och böra vid deras sysslor bibehållas? Besvaras denna fråga enhälligt eller af de fleste röstande med Ja,

blifve då Högste Domstolns samtliga Ledamöter bibehållne. Besvaras den åter med Nej, så uppgöre hvar och en af Nämnden en sluten Lista på dem af Högsta Domstolns Ledamöter, flere eller färre, som han anser böra endtledigas. De trenne ibland desse som då fått det största antal af röster mot sig, ställes, hvar efter annan, under en ny omröstning, hvarvid Två tredjedelar af rösterna fordras emot den, som skall anses vara från Riksens Ständers förtroende utesluten. Blifve han derefter af Konungen, hos hvilken Riksens Ständer härom anmälan skola göra, ifrån Embetet, genom Nådigt afsked skiljd. Dock tillägge Konungen honom en årlig pension till lörens halfva belopp.

§ 104.

Ej må Riksens Ständer ingå i någon särskild pröfning af Högsta Domstolns Beslut eller någon allmän öfverläggning derom uti Nämnden förefalla.

§ 105.

Riksens Ständers ConstitutionsUtskott äge att äska de Protocoll, som uti Statsrådet blifvit förde, utom dem som angå ministerielle ärenden och Commandomål, hvilka endast i det, som rör allmänt kända och af Utskottet upgifna händelser, må kunna fordras.

§ 106.

Finner Utskottet af dessa Protocoll, att någon StatsMinister, StatsRåd, HofCantzlern, StatsSecrerare eller annan Ledamot af Statsrådet, eller den Embetsman, som i Commandomål Konungen råd gifvit, uppenbarligen handlat emot denna Regeringsforms tydliga föreskrift eller tillstyrkt någon öfverträdelse deraf och af andre Rikets gällande Lagar eller underlåtit att göra föreställningar emot sådane öfverträdelser eller dem vållat och befrämjat genom uppsåtligt fördöljande af någon upplysning, då äge ConstitutionsUtskottet att ställa en sådan under tilltal af JustitiæOmbudsmannen inför RiksRätten, hvaruti, i stället för StatsRåd, fyra de äldste JustitiæRåd, tvänne af frälse- och tvänne af ofrälse Stånd i dessa fall komma att säte taga och gånge härmed som i 101 och 102 §§ om tilltal emot Högste Domstol föreskrifves. Då Statsrådets Ledamöter eller Konungens Rådgifvare i Commandomål finnas hafva, på sätt ofvanberördt är, gjort sig till ansvar skyldige, döme dem RiksRätten efter allmän Lag och den särskilda Författning som, till bestämmande af sådant ansvar, utaf Konungen och Riksens Ständer fastställd värder.

§ 107.

Skulle ConstitutionsUtskottet anmärka att StatsRådets Ledamöter samfällt eller en eller flere af dem, uti deras Rådslag om allmänna mått och steg, icke iakttagit Rikets sannskyldiga nytta, eller att någon StatsSecrere rare icke med oväld, nit, skicklighet och drift sitt förtroende Embete utöfvat, äge då Utskottet att sådant för Riksens Ständer tillkännagifva, hvilka, om de finna Rikets väl det kräfvat, kunna hos Konungen skriftligen anmäla deras önskan att Han ville ur StatsRådet och ifrån Embetet skilja den eller dem mot hvilka anmärkning blifvit gjord.

Frågor uti detta ämne kunna i Riksens Ständers Plena väckas och af andra Riksens Ständers Utskott än ConstitutionsUtskottet hos Ständerna andragas, men icke af Riksens Ständer afgöras förr än sistnämnde Utskott deröfver blifvit hört. Under Riksens Ständers öfverläggningar derom, skola icke Konungens beslut i mål som röra enskilde personers eller corporationers rättigheter och angelägenheter kunna ens nämnas, ännu mindre någon Riksens Ständers pröfning underställas.

§ 108.

Till Tryckfrihetens vård skola Riksens Ständer, vid hvarje Riksdag, förordna Sex för kunskaper och lärdom kände män, jemte Justitiæ-Ombudsmannen, som bland dem före ordet. Dessa Committerade, af hvilka två utom Justitiæ-Ombudsmannen, skola vara lagfarne, äge sådan befattning att, i händelse någon Författare eller Boktryckare, innan tryckningen, sjelf öfverlemnar dem en skrift och begär deras yttrande huruvida åtal derå efter Tryckfrihetslagen kan äga rum, skola Justitiæ-Ombudsmannen och minst Trenne Committerade, hvaraf en lagfaren, ett sådant yttrande skriftligen afgifva. Förklara de deruti att skriften må tryckas, vare både författare och boktryckare från allt ansvar frie. Dessa Committerade skola väljas af Riksens Ständer genom Sex af hvarje Stånd utsedde Electorer, som röste samfällt och icke ständsvis. Afgår emellan Riksdagarne någon af de Committerade, välje de öfrige en behörig man, att det lediga rummet intaga.

§ 109.

Ej må Riksdag längre räcka än trenne månader från den dag då Konungen låtit om Statsverkets tillstånd och behof Riksens Ständer eller deras StatsUtskott underrätta. Skulle likväl, vid nämnde tids förlopp, Riksens Ständer ännu icke hafva Riksdags Ärenderna afgjort, anmäla de det hos Konungen och äske att Riksdagen måtte fortfara någon viss tid af

högst en månad derefter, hvilket Konungen ej äge magt att vägra eller förhindra. Der så oförmodadt hända skulle att, vid den sålunda förlängda tidens utgång, Riksens Ständer icke hade Staten reglerat eller någon ny bevillning till bestämdt belopp sig åtagit, då skall Konungen kunna Riksens Ständer åtskilja; och fortfare den förra Bevillningen intill nästa Riksdag. Är åter Bevillningens hela belopp bestämdt, men Riksens Ständer icke om fördelningen deraf ense; då skola, efter den fastställda Bevillningssummans förhållande till den, som vid föregående Riksdag blifvit fördelad, de i den sista BevillningsFörordningen stadgade Articular, jemlikt ökas eller minskas. Och uppdrage Riksens Ständer deras Fullmäktige i Banquen och RiksGälds-Contoiret att en ny BevillningsFörordning på sådan grund uppgöra och utfärda.

§ 110.

Ingen Riksdagsman må kunna under tilltal ställas eller sin frihet beröfvas för dess gerningar och yttranden uti RiksStänder eller något Riksens Ständers Utskott, utan att det Stånd, till hvilket han hörer, sådant tillåt genom ett uttryckligt beslut, deruti fem sjettedelar af Ståndets vid omröstningen in pleno tillstädesvarande Ledamöter instämt. Ej eller skall någon Riksdagsman kunna förvisas från den ort der Riksdag hålles. Skulle någon enskild man, eller någon Corps, Militaire eller Civil, eller ock någon menighet, af hvad namn den vara må, antingen af egen drift eller med anledning af befallning, försöka att våldföra Riksens Ständer eller deras Utskott eller någon enskild Riksdagsman, eller störa friheten i deras öfverläggningar och beslut, vare sådant ansedt som förräderi, och ankomme på Riksens Ständer att slika förbrytelser i laga ordning beifra låta.

§ 111.

Blifver någon Riksdagsman, under påstående Riksdag eller under dess resor till och ifrån Riksdagen, med ord eller gerningar ofredad, sedan han tillkännagifvit att han i sådant ärende stadd är, då skall sådant såsom Edsöres brott anses och straffas.

§ 112.

Uti Riksdagsmannavalen må icke någon Embets- och Tjensteman med sin Embetsmyndighet obehörigen verka. Gör någon det, miste sysslan.

§ 113.

Taxeringsmän, som Riksens Ständers Bevillnings föreskrifter å deras vägnar tillämpa, skola ej för debitering eller Taxering kunna till något ansvar ställas.

§ 114.

Konungen låte samtliga Rikens Ständer deras Privilegier, förmåner, rättigheter och friheter åtnjuta; beroende det på samtliga Riksståndens öfverenskommelse och Konungens bifall att låta dem undergå de förändringar och jemkningar som Rikets behof kunna fordra. Inga nya Privilegier ett Riksstånd rörande kunna utan Konungens och alla Riksståndens vetskap och samtycke utgifvas och meddelas.

III.

De slutliga ändringarna i Konstitutionsutskottets första förslag till Regeringsform enligt ett meddelande till Hertigen-Regenten.

Wid sista justeringen i ConstitutionsUtskottet hafva följande rättelser å Projectet blifvit gjorda.

Wid § 11. De Ministeriella målen må Konungen låta bereda och handhafva, på sätt Honom lämpeligast synes. StatsMinistern för Utrikes ärenderna tillhör, att dessa ärender inför Konungen föredraga och anmäla, i närvaro af HofCancelleren, eller, om han icke kan tillstådes vara, någon annan StatsRådets Ledamot. Är StatsMinistern frånvarande, föredrage HofCancelleren, eller den StatsRådets Ledamot, som Konungen äfven i detta fall tillkallar. Sedan Konungen af dessa Embetsmän inhämtat till Protokoll anförde råd, för hvilka de blifva ansvarige, fatte Konungen i deras närvaro besluten; åliggande det HofCancelleren, eller den Konungen förordnar, att Protokollet föra. Af sådana beslut må Konungen låta till StatsRådets kunskap komma hvad honom nyttigt synes; så att äfven någon kändedom af denna Riksstyrelsens gren måtte hos StatsRådet finnas.

- § 15. i den andra meningen. — Honom åligge vid ansvar, att *då dessa mål beredas* sin mening yttra etc. — — —
- § 34. — — — må icke af någon tillika med andra *Civila* ämbeten beklädas. — — —
- § 37. tillägges i slutet: *samt efter denna grens utgång, Stamsfaderns närmaste manliga afkomling*, o. s. v.
- § 38. sista meningen. — Emedlertid vare han vid sin lön och öfriga *tjensten åtföljande inkomster* bibehållen.

- Wid § 43. Har Konungen gått i fält, eller till aflägsnare inrikes ort rest förordne han etc., — och vid §:s slut: *Med de mål, Konungen då Sjelf afgör förhålles på sätt § stadgar.*
- § 52. *ÄrkeBiskopen vare alltid Talman för PrästStåndet.*
- § 58. vid slutet tillagt: *Skulle genom tractater med främmande magter Riket några medel tillflyta, skall för dem på lika sätt redovisas.*
- § 73. äro dessa orden: *där de sistnämde icke redan stadgade äro, utstrukne.*
- § 75. De årliga Markegångs-Taxorne skola uprättas genom Deputerade af alla Rikets Stånd, *nämde på det sätt hvarje Stånd särskildt för sig föreskrifver.*
- § 86. vid slutet tillagt: *Ej må tryckas de Banco- och Riksgäldens värkens Protokoll och handlingar, som röra ärender hvilka hemliga hållas böra.*
- §§ 87 och 88. Till Civil och Criminal-lagar är *Kyrkolagen tillagd.*
- § 102. vid slutet: Konungen dock obetaget att göra nåd, *hvilken dock icke må sträcka sig till återinsättande i Rikets tjenst.*
- § 108. mot slutet: vare både författare och Boktryckare för alt ansvar frie, *och ligge det å committerade.*

Anm. Några obetydliga ordförändringar torde hafva undfallit mig; men de äro då högst likgiltiga, och helt säkert ganska få.

Desse rättelser, om hvilka KonstitutionsUtskottet wid justeringen öfwerenskommüt, blefwo Hs Kongl. Höghet Hertigen Regenten öfwerlämnade af Biskopen uti Linkjöping Herr Magister Rosenstein.

Stockholm d. 4 Junii 1809.

Lars von Engeström.
KansliPresident.

Gust. Lagerbjelke.
HofCantzler.

(Orig. bland "RiksdagsÄrender för Åren 1809 och 1810" i riksarkivet).

Meddelande

från

Redaktionen.

Då undertecknad hösten 1897, i förlitande på allmänhetens intresse och välvilja och understödd af ännu kvarstående medredaktörer, påbörjade utgifningen i Uppsala af »Statsvetenskaplig Tidskrift», skedde detta med bestämd afsikt å min sida att där under en längre följd af år personligen fortsätta och fullfölja verket. Mellankommande omständigheter hafva emellertid synts göra det önskvärdt att nu nedlägga det hufvudredaktörskap, som härifrån utöfvats och hittills ålegat mig; och då en af tidskriftens egna n. v. medutgivvare velat åtaga sig utgifningsansvaret och redaktionsbestyren samt tidskriften sålunda i allt fall kan hufvudsakligen på samma sätt som hittills ostördt fortgå, så kommer redaktionen från och med denna dag att öfvergå på professor Fahlbeck och öfverflyttas till Lund; i öfrigt ske inga ändringar i fråga om utgifvarne, bland hvilka äfven undertecknad sålunda kommer att kvarstå.

Att tidskriften måtte blifva af allmänheten, pressen och ej minst sina egna medarbetare, genom hvilkas oegennyttia den hittills kunnat fortgå, fortfarande omfattad med samma intresse, som under min ledning kommit den till del, det är ett hopp, som ej synes mig förmätet, då dess ledning öfvergår i så högst kompetenta och erfarna händer som nu sker.

Uppsala 15 Maj 1899.

C. A. Reuterskiöld.
